

DOSJA GJINORE

Dokument Pune

Shqipëri

Tetor 2016
UN Women & UNDP

WITH FUNDING FROM
AUSTRIAN
DEVELOPMENT
COOPERATION

DOSJA GJINORE

SHQIPËRI

Tetor 2016

WITH FUNDING FROM
AUSTRIAN
DEVELOPMENT
COOPERATION

Ky botim u përgatit nga Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim (PNUD) në Shqipëri dhe UN Women në Shqipëri, me mbështetjen financiare të Qeverisë së Suedisë dhe Qeverisë së Austrisë, në kuadrin e projektit të UN Women/AAZH “Instrument Lehtësimi për Barazinë Gjinore (Gender Equality Facility) në Shqipëri Faza I”.

Qëllimi i këtij projekti është të mbështesë Partnerët për Integrim dhe Zhvillim në Shqipëri për të priorizuar angazhimet sipas PVGJ BE II dhe të mbështesë qeverinë e Shqipërisë në zbatimin e acquis-in e BE-së mbi Barazinë Gjinore, duke e vënë theksin mbi rritjen e harmonizimit, reformat sektoriale dhe duke kontribuar në arritjen e Objektivave për Zhvillim të Qëndrueshëm (OZHQ).

Autore: Monika Kocaqi, Ani Plaku, Dolly Wittberger

Redaktore: Kristin van der Leest

Komente nga: Alba Agolli, Colette Donadio, Estela Bulku

Faqosja dhe dizajni: Eduart Cani

Përkthimi dhe redaktimi në shqipe: Majlinda Nishku

Recensentë: Aurela Anastasi (CLCI); Lida Grabova (ACPD); Arta Mandro (School of Magistrates); Ditila Doracaj, University of Medicine, Tirana; Olimbi Hoxhaj, Albanian Association of PLWHA (People Living With HIV); Lumturi Merkuri, Public Health specialist; Dorina Tocaj, Edlira Nuri, Elsona Agolli (UNFPA); Entela Lako, Edlira Papavangjeli (UNDP); Michael Kane (UK Home Office)

Ju lutem citojeni këtë botim si: UN Women dhe UNDP (2016). *Dosja Gjinore Shqipëri 2016*. Përgatitur nga Monika Kocaqi, Ani Plaku dhe Dolly Wittberger. UN Women, Shqipëri.

Shënim për terminologjinë:

Të dhënat e ndara sipas seksit mund të përkufizohen si të dhënat që mbliidhen dhe paraqiten në mënyrë të veçantë për gratë dhe burrat. Këto janë informacione statistikore sasiore mbi dallimet dhe pabarazitë ndërmjet grave dhe burrave. Ekziston mjaft konfuzion dhe keqpërdorim i termave “të dhëna të ndara sipas gjinisë” dhe “të dhëna të ndara sipas seksit.” Të dhënat duhet të jenë patjetër të ndara sipas seksit, por jo të ndara sipas gjinisë, sepse gratë dhe burrat numërohen në bazë të dallimeve të tyre biologjike dhe jo sipas sjelljeve të tyre sociale. Ndonëse termi “të dhënat e ndara sipas gjinisë” përdoret shpesh, përdorimi i terminologjisë në këtë botim ndjek përkufizimin e Bashkimit Evropian dhe të Kombeve të Bashkuara.

Shënim për përkthimin nga origjinali në anglishte në gjuhën shqipe:

Për të lehtësuar leximin e dosjes gjinore dhe për të mos ngarkuar shumë fjalitë e formuluar, në tekst është evituar përdorimi i të dyja gjinive – p.sh. punonjësi(ja)-punonjësit(et); i/e dhunuar(a)-të dhunuarit(at); nëpunës(e)- nëpunësit(et), etj., dhe është përdorur vetëm gjinia mashkullore. Pavarësisht gjinisë së përdorur, në të vërtetë nënkuptohen të dy gjinitë (pra u referohemi burrave/djemve dhe grave/vajzave).

Mendimet dhe pikëpamjet e shprehura në këtë botim nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht ato të Programit të Kombeve të Bashkuara për Zhvillim (PNUD), të Kombeve të Bashkuara (OKB), Agjencisë Austriake për Zhvillim apo të Agjencisë Ndërkombëtare Suedeze për Zhvillim dhe Bashkëpunim.

TABELA E LËNDËS

Shkurtesa dhe Akronime	5
Parathënie	9
Përmbledhje Ekzekutive	10
KAPITULLI 1 – PËRMBUSHJA E ANGAZHIMEVE PËR BARAZINË GJINORE	13
1.1. Mekanizmat institucionale dhe makineria kombëtare për barazi gjinore	13
1.2. Bashkërendimi dhe udhëheqja	17
1.3. Të dhëna të ndara sipas seksit dhe statistika gjinore	18
1.4. Menaxhimi i financave publike: Buxheti i Përgjigjshëm Gjinor	22
1.5. Ndërtimi i kapaciteteve gjinore kombëtare dhe reforma e administratës publike	25
1.6. Përgjegjshmëria qytetare/Gjinia dhe qeverisja vendore	26
KAPITULLI 2 – KONTRIBUTI PËR NJË SHOQËRI PA DHUNË NDAJ GRAVE DHE VAJZAVE DHE PA DHUNË NË FAMILJE	34
2.1. Parandalimi i DHkGV dhe DHF, si dhe përfshirja e burrave dhe djemve	38
2.2. Mbrojtja e viktimave/të mbijetuarave dhe aksesit në shërbime	40
2.3. Ndjekja penale e dhunuesve dhe programet për dhunuesit	41
2.4. Bashkërendimi dhe politikat e integruara	42
KAPITULLI 3 – FUQIZIMI SOCIAL DHE EKONOMIK I GRAVE DHE VAJZAVE	50
3.1. Puna dhe punësimi	50
3.2. Gratë dhe sipërmarrja	55
3.3. Trajtimi i diskriminimit të shumëfishtë	57
3.3.1. Gratë dhe vajzat në zonat rurale	57
3.3.2. Gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara	62
3.3.3. Gratë e moshuara	65

3.3.4. Gratë migrante	66
3.3.5. Gratë dhe vajzat rome dhe egjiptiane	68
3.3.6. Gratë lesbike, biseksuale, transgjimore dhe interseksuale	70
KAPITULLI 4 – SIGURIMI I PËRFAQËSIMIT DHE ZËRIT TË BARABARTË TË GRAVE	81
4.1. Gratë në proceset politike dhe elektorale	81
4.2. Zëri dhe ndikimi i grave në proceset qeverisëse	83
KAPITULLI 5 – QASJA E GRAVE NË DREJTËSI DHE SHETËTIN LIGJOR	87
KAPITULLI 6 – SHËNDETI DHE TË DREJTAT RIPRODHUESE TË GRAVE	92
6.1 Të drejtat seksuale dhe riprodhuese të grave dhe vajzave në Shqipëri: Një vështrim i shpejtë	92
6.2 Përmirësimi i qasjes në shëndetësi për gratë dhe vajzat në Shqipëri	95
KAPITULLI 7 – ÇËSHTJE TË REJA GJINORE TË KOHËVE TË SOTME	100
7.1. Menaxhimi i riskut të fatkeqësive natyrore	100
7.2. Mjedisi, varfëria energjetike, ndryshimet klimatike	101
Fjalorth	107
Shtojca 1: Harmonizimi i Veprimeve Prioritare	112

SHKURTESA DHE AKRONIME

AAZH	Agjencia Austriake për Zhvillim
AFP	Anketa e Forcave të Punës
AFP	Arsimi dhe Formimi Profesional
AGD	Aleanca e Grave Deputete
AMNJ	Anketa për Matjen e Nivelit të Jetesës
APK	Anketa e Përdorimit të Kohës
ASE	Anketa Sociale Evropiane
ASPA	Shkolla Shqiptare e Administratës Publike
BAZH	Bashkëpunimi Austriak për Zhvillim
BE	Bashkimi Evropian
BERZH	Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim
BGJ	Barazia Gjinore
BPGJ	Buxhetimi i Përgjigjshëm Gjinor
CM/Rec	Rekomandim i Këshillit të Evropës
DAP	Departamenti i Administratës Publike
DB	Delegacioni i BE
DHBGJ	Dhuna me bazë gjinore
DHF	Dhuna në familje
DHkGV	Dhuna ndaj Grave dhe Vajzave
DPS	Dokument Pune i Stafit
DPSBGJ	Drejtoria e Përfshirjes Sociale dhe Barazisë Gjinore (pjesë e Drejtorisë së Përgjithshme të Politikave Sociale në Ministrinë e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë)
DPZHFNH	Departamenti i Programimit të Zhvillimit, Financimit dhe Ndihmës së Huaj
DSHBPF	Departamenti i Shanseve të Barabarta dhe Politikave Familjare
ECHI	Indikatorët e Përbashkët Shëndetësorë Evropianë
EGJS	Edukimi Gjithëpërfshirës Seksual
EIDHR	Instrumenti Evropian për Demokraci dhe të Drejtat e Njeriut (European Instrument for Democracy and Human Rights)
EURALIUS	Misioni i Asistencës Evropiane për Sistemin e Drejtësisë Shqiptare
FAO	Organizata e Ushqimit dhe Bujqësisë e Kombeve të Bashkuara
FSHDPAK	Fondacioni Shqiptar për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara
GMIP	Grup për Menaxhimin e Integruar të Politikave

GVG	Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und –gestaltung e.V. (Shoqëria për Studimet Aktuariale dhe Politikat e Sigurimeve Shoqërore)
HIV	Virusi i Imunodeficiencës Njerëzore
IEBGJ	Instituti Evropian për Barazi Gjinore
ILBGJ	Instrument për Lehtësimin e Barazisë Gjinore (Gender Equality Facility-GEF)
INSTAT	Instituti i Statistikave
IOM	Organizata Ndërkombëtare për Migracionin
IPA	Instrument i Para-Anëtarësimit
IPARD	Instrument për Asistencën Para-Anëtarësimit dhe Zhvillimin Rural
IST	Infeksionet Seksualisht të Transmetueshme
ISHP	Instituti i Shëndetit Publik
ITAP	Instituti i Trajnimit të Administratës Publike
KAVRE	Këshilli i Autoriteteve Vendore dhe Rajoneve Evropiane
KDPAK	Konventa për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara
KEGJFDG	Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave
KiE	Këshilli i Evropës
KKBGJ	Këshilli Kombëtar i Barazisë Gjinore
KKKBNK	Konventa Kuadër e Kombeve të Bashkuara për Ndryshimet Klimatike
KM	Këshilli i Ministrave
KMD	Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi
Konventa e Stambollit	Konventa e Këshillit të Evropës për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje
KQZ	Komisioni Qendror i Zgjedhjeve
KSG	Komisioni për Statusin e Grave
LBGJ	Ligji “Për Barazinë Gjinore në Shoqëri”
LBT	Lesbikë, Biseksuale dhe Transgjinitore
LDHF	Ligji “Për Masa ndaj Dhunës në Marrëdhëniet Familjare”
LGBTI	Persona Lesbikë, Gei, Biseksualë, Transgjinitore dhe Interseks
M&V	Monitorimi dhe Vlerësimi
MBZHRAU	Ministria e Bujqësisë, Zhvillimit Rural dhe Administrimit të Ujërave
MD	Ministria e Drejtësisë
MAS	Ministria e Arsimit dhe Sporteve
MF	Ministria e Financave
MMCBE	Mekanizmi për Mbrojtje Civile i Bashkimit Evropian
MMSR	Ministria e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë
MPB	Ministria e Brendshme (Punëve të Brendshme)
MPÇSSHB	Ministria e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta
MR	Mekanizmi i Referimit kundër DHF
MSH	Ministria e Shëndetësisë
MSHÇV	Ministria e Shtetit për Çështjet Vendore
MZHETTS	Ministria e Zhvillimit Ekonomik, Tregtisë, Zhvillimit, Turizmit dhe Sipërmarrjes

NACE	Klasifikimi Statistikor i Veprimtarive Ekonomike në Komunitetin Evropian
NBGJ	Nëpunës i Barazisë Gjinore
NJVJ	Njësi e Vetëqeverisjes Vendore
OBSH	Organizata Botërore e Shëndetësisë
OJF	Organizatë Jo-Fitimprurëse
ODIHR	Zyra për Institucione Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut (OSBE)
OECD	Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik
OKB	Organizata e Kombeve të Bashkuara
ONP	Organizata Ndërkombëtare e Punës (në anglishte: ILO)
OSBE	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë
OSFA	Fondacioni i Shoqërisë së Hapur për Shqipërinë- Soros
OSHC	Organizatë e Shoqërisë Civile
OZHQ	Objektivat për Zhvillim të Qëndrueshëm
PAK	Person/a me aftësi të kufizuara
PBA	Programi i Buxhetit Afatmesëm
PKVB&D	Plani Kombëtar i Veprimit për Përfshirjen e Burrave/Djemve si Partnerë me Gratë/ Vajzat për BGJ dhe Parandalimin e DHBGJ/DHF 2014-2019
PLGP	Projekti për Promovimin e Qeverisjes Vendore (akronimi vjen nga emërtimi në gjuhën angleze)
PNUD	Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara
PSHSH	Policia e Shtetit Shqiptar
PV	Plan Veprimi
PVEQ	Plani i Veprimit për Energji të Qëndrueshme
PVGJ	Plan Veprimi Gjinor
PKV	Plani Kombëtar i Veprimit
PZHI	Partner për Zhvillim dhe Integrim
QSH	Qeveria e Shqipërisë
QSHPZH	Qendra Shqiptare për Popullsinë dhe Zhvillimin
QSSE	Qendra për Studime Sociale dhe Ekonomike
Rec	Rekomandim
REVALB	Sistemi elektronik (on-line) i regjistrimit të rasteve të dhunes në Shqipëri
RIGA	Baza e të Dhënave për Veprimtaritë Rurale Gjeneruese të Ardhurash
RKK	Reagimi i Koordinuar i Komunitetit, Mekanizmi i Referimit kundër dhunës në familje
RSH	Republika e Shqipërisë
SAKJ	Statistikat e BE-së për të Ardhurat dhe Kushtet e Jetesës (metodologji)
SDC	Agjencia Zvicerane për Bashkëpunim dhe Zhvillim
SEC	Dokument Pune i Stafit të Komisionit Evropian
SES	Anketa e Strukturës së të Ardhurave
SHSP	Shëndeti dhe Siguria në Punë
SIDA	Sindroma e Imunodeficiencës së Fituar
SKBGJ	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore (2016-2020)

SKBGJ-DHBGJ&DHF	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore, Reduktimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje (2011-2015)
SKBGJ-DHF	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore dhe Dhunën në Familje (2007-2010)
SKZHI	Strategjia Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim
ShDSR	Shëndeti dhe të Drejtat Seksuale dhe Riprodhuese
ShSR	Shëndeti Seksual dhe Riprodhues
SVK	Skeda të Vlerësimit nga Komuniteti
THGJ	Paketa Kombëtare e Treguesve të Harmonizuar Gjinorë
TKV	Testimi dhe Këshillimi Vullnetar
UM	Urdhër Mbrojtjeje
UMM	Urdhër i Menjëhershëm Mbrojtjeje
UN Women	Njësia e Kombeve të Bashkuara për Barazinë Gjinore dhe Fuqizimin e Grave
UNECOSOC	Këshilli Social dhe Ekonomik i Kombeve të Bashkuara
UNEP	Programi i Mjedisit i Kombeve të Bashkuara
UNFPA	Fondi i Popullsisë i Kombeve të Bashkuara
UNICEF	Fondi i Emergjencës për Fëmijët i Kombeve të Bashkuara
UNSD	Divizioni i Statistikave i Kombeve të Bashkuara
USAID	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombëtar
VDHN	Vlerësimi i Dëmeve, Humbjeve dhe Nevojave
VKM	Vendim i Këshillit të Ministrave
VNPF	Vlerësim i Nevojave Pas Fatkeqësive
VT	Viktimë e Trafikimit

PARATHËNIE

Qeveria e Shqipërisë ka bërë përpertime të rëndësishme në krijimin e kornizave përkatëse institucionale dhe të politikave për arritjen e barazisë gjinore dhe fuqizimin e grave, në përputhje me standardet dhe detyrimet ndërkombëtare, rajonale dhe kombëtare për barazinë gjinore. Nisur nga pranimi se sigurimi i barazisë ndërmjet grave dhe burrave në të gjitha sferat, si de jure ashtu edhe de facto, është kritik për zhvillimin e qëndrueshëm të shoqërive, lehtësimi i përpimit drejt barazisë gjinore është një përbërës kyç i agjendës së Bashkimit Evropian për anëtarësimin e vendeve të Ballkanit Perëndimor.

“Dosja Gjinore Shqipëri” i përgjigjet drejtpërsëdrejti objektivave prioritare që përmban Plan i ri i Veprimit Gjinor i Bashkimit Evropian (GAP II): “Barazia Gjinore dhe Fuqizimi i grave: Transformimi i jetës së vajzave dhe grave përmes marrëdhënieve të jashtme të BE-së 2016-2020”, si sigurimi i integritetit të vajzave dhe grave, nxitja e të drejtave të tyre social-ekonomike dhe forcimi i zërit politik të grave dhe vajzave. Ajo identifikon fushat ku qeveria e Shqipërisë ka bërë përpertime në sigurimin e të drejtave dhe mundësive të barabarta për gratë dhe vajzat, pabarazitë që vazhdojnë ende të ekzistojnë, si dhe paraqet një varg veprimesh prioritare që synojnë përmirësimin e jetës së grave dhe vajzave në shtatë sektorë kyçë. Vëmendje e posaçme i kushtohet grupeve të marginalizuara dhe të pafavorizuara, si dhe angazhimit të burrave dhe djemve në të gjitha veprimtaritë që synojnë nxitjen e barazisë gjinore dhe fuqizimin e grave.

Në përputhje me Memorandumin të Mirëkuptimit të saporinovuar midis BE-së dhe UN Women në Shqipëri, Dosja Gjinore fokusohet në nismat që synojnë forcimin e kuadrit institucional për barazinë gjinore në Shqipëri; forcimin e zbatimit të kornizave ligjore dhe politikave të parandalimit dhe luftës kundër dhunës me bazë gjinore; rritjen e mundësive social-ekonomike dhe aksesin e grave në tregun formal të punës; nxitjen e pjesëmarrjes së tyre në jetën politike dhe publike; rritjen e aksesit të barabartë në drejtësi për gratë e vajzat; dhe mbrojtjen e të drejtave të tyre seksuale dhe riprodhuese. Dosja identifikon gjithashtu edhe sektorët e rinj të cilëve duhet t’u kushtohet më shumë vëmendje, si menaxhimi i rrezikut të fatkeqësive natyrore, varfëria energjetike dhe ndryshimet klimatike.

Dosja synon t’u vijë në ndihmë politikëbërësve në BE për ta përshtatur sa më mirë asistencën e para-anëtarësimin për qeverinë shqiptare në sferat e barazisë gjinore dhe fuqizimit të grave. Përmes identifikimit të fushave që përbëjnë shqetësim parësor dhe mbështetjes në një bazë provash solide, dosja paraqet një program konkret pune që synon ata sektorë dhe ato grupe grash dhe vajzash në Shqipëri tek të cilat ka më tepër nevojë të drejtohet mbështetje e përkushtuar dhe afatgjatë.

Ky botim i përbashkët i UN Women dhe PNUD-it është rezultati punës së madhe kërkimore të eksperteve gjinore Monika Kocaqi, Ani Plaku dhe Dolly Wittberger. Ai u përgatit në kuadrin e “Programit të barazisë gjinore dhe kundër dhunës me bazë gjinore dhe asaj në familje” të Programit të Kombeve të Bashkuara për Zhvillim (PNUD) në Shqipëri, me mbështetjen financiare të Qeverisë Suedeze dhe projektit të UN Women Shqipëri “Instrumenti i Barazisë Gjinore në Shqipëri, Faza I”, i mbështetur me bujari nga Agjencia Austriake e Zhvillimit. Shpresojmë sinqerisht se kjo dosje do t’u vijë në ndihmë jo vetëm politikëbërësve të BE-së, por edhe qeverisë dhe aktorëve të shoqërisë civile në vend, për ta mbështetur Shqipërinë në rrugën e saj drejt barazisë gjinore dhe fuqizimit të grave.

David Saunders

Përfaqësues i UN Women në Shqipëri

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Arritja e barazisë gjinore dhe e fuqizimit të grave në Shqipëri kërkon një vëmendje të përkushtuar dhe të vazhdueshme kombëtare dhe ndërkombëtare. “Dosja Gjinore Shqipëri” përqendrohet në shtatë sektorë kyç ku ende vazhdojnë pabarazitë gjinore dhe diskriminimi gjinor, që minojnë përpjekjet për arritjen e një zhvillimi përfshirës social-ekonomik për gratë dhe burrat, si dhe vajzat dhe djemtë, në Shqipëri. Në veçanti, ajo hedh dritë mbi format e veçanta të diskriminimit të shumëfishtë me të cilin përballen grupet e pafavorizuara dhe të margjinalizuara të grave dhe vajzave, aty ky ndërthuren diskriminimi gjinor me forma të tjera të diskriminimit.

Dosja Gjinore përmban shtatë kapituj, çdonjëri prej të cilëve i kushtohet një sektori apo fushe ku ende nuk janë arritur të drejta dhe mundësi të barabarta të grave dhe burrave në Shqipëri. Secili kapitull identifikon fushat ku qeveria shqiptare ka bërë përparime dhe vë në dukje sfidat dhe pabarazitë që ekzistojnë ende. Nisur nga këto të dyja, pra arritjet dhe pabarazitë që ekzistojnë ende, në secilin kapitull jepet një varg veprimesh prioritare të fokusuara që shërbejnë për të udhëzuar objektivat programatike dhe buxhetore të politikëbërësve dhe të partnerëve për zhvillim, si donatorët, në përputhje me standardet, detyrimet dhe angazhimet ndërkombëtare dhe kombëtare. Në fund të çdo kapitulli jepet një listë e shkurtër botimesh kyçe që përmbajnë bazën provuese për fushat e identifikuar si shqetësuese.

Kapitulli 1 përqendrohet tek kuadri institucional i barazisë gjinore, “makineria kombëtare gjinore” e krijuar nga qeveria e Shqipërisë për realizimin e barazisë gjinore dhe fuqizimin e grave. Kapitulli thekson rëndësinë që ka ndarja e të dhënave sipas seksit për t’i bërë proceset institucionale më të përgjigjshme ndaj gjinisë, përfshirë programimin, buxhetimin, menaxhimin e financave publike dhe administrimin publik, si dhe vë në dukje se rrjeti i Nëpunësve të Barazisë Gjinore vazhdon të mos financohet mjaftueshëm.

Veprimet prioritare të Kapitullit 1 synojnë të institucionalizojnë makinerinë e posaçme gjinore kombëtare në Shqipëri dhe të sigurojnë krijimin, financimin dhe kapacitetet e Nëpunësve të Barazisë Gjinore në nivel kombëtar dhe vendor. Rekomandohet që Instituti Shqiptar i Statistikave të hartojë metoda statistikore që sigurojnë mbledhjen e të dhënave të ndara sipas seksit, ndërsa Ministria e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë nxitet të bashkërendojë dhe monitorojë zbatimin e nismave të buxhetimit të përgjigjshëm gjinor.

Kapitulli 2 vë në dukje se dhuna me bazë gjinore vazhdon të jetë e përhapur në Shqipëri. Ndonëse qeveria ka zbatuar një kuadër politikash gjithëpërfshirëse, DHBGJ ende vazhdon të mos raportohet sa duhet dhe të shihet si një çështje “private”, sidomos në zonat rurale. Si pasojë, shërbimet mbrojtëse për gratë dhe vajzat vazhdojnë të mos kenë burime të mjaftueshme dhe, po kështu, ende ka mungesë ndërgjegjësimit për të drejtat e tyre. Kapitulli thekson përpjekjet e bëra nga Shqipëria për të krijuar Mekanizmat e Referimit si instrumente bashkërendimi të institucioneve të ndryshme qeveritare për t’iu përgjigjur dhe për të dhënë mbështetjen e duhur viktimave.

Veprimet prioritare për të parandaluar dhe luftuar të gjitha format e dhunës me bazë gjinore në Shqipëri përfshijnë rritjen e ndërgjegjësimit, sidomos ndër burrat dhe djemtë, dhe shtimin e burimeve, si nga organet qeveritare, ashtu edhe nga aktorët nga shoqëria civile që ofrojnë shërbime mbrojtjeje dhe rehabilitimi për viktimat dhe të mbijetuarat. Kapitulli i rekomandon Ministrisë së Mirëqenies Sociale dhe Rinisë të shtojë përpjekjet për të lehtësuar bashkëpunimin ndër-dikasterial, të investojë në mjete për një ndjekje më të mirë të rasteve të DHKGV dhe DHF, të garantojë zbatimin e protokolleve kyçe, si dhe të përmirësojë funksionimin e Mekanizmave të Referimit në të gjithë vendin.

Fokusi i **Kapitullit 3** është forcimi i të drejtave social-ekonomike dhe i pjesëmarrjes së grave. Kapitulli vë në dukje përjashtimin në vijimësi të grave dhe vajzave nga ekonomia formale; përqendrimin e tyre në sektorët jo-formalë, sidomos në bujqësi; dhe ngarkesën e tyre me përgjegjësitë e të gjitha formave të punës së përkujdesit. Ai vë në dukje se stereotipat gjinorë ndikojnë në aksesin e grave dhe vajzave në formim profesional dhe ia marrin frymën shpirtit sipërmarrës të grave. Kapitulli përqendrohet në format specifike të përjashtimit me të cilat përballen gratë dhe vajzat nga grupet e marginalizuara dhe të pafavorizuara si pasojë e diskriminimit të shumëfishtë.

Veprimet prioritare për Kapitullin 3 janë të shumta, dhe fokusohen në rritjen e aksesit të grave dhe vajzave në ekonominë formale përmes trajnimeve, nxitjes së pjesëmarrjes së tyre në sektorët jotradicionalë dhe ofrimin e shërbimeve të përkujdesit për fëmijët dhe të moshuarit. Përparësi i jepet sigurimit të mbrojtjes në punë dhe mbrojtjes sociale për gratë dhe vajzat në ekonominë informale, përfshirë edhe marrjen e pensioneve të pleqërisë. Format e diskriminimit të shumëfishtë me të cilat përballen gratë dhe vajzat e pafavorizuara trajtohen me anë të një vargu veprimesh të synuara si mjet për përmirësimin e statusit të tyre social-ekonomik.

Rritja, si në numër ashtu edhe në përmbajtje, e përfaqësimit të grave dhe vajzave në jetën politike përbën fokusin e **Kapitullit 4**. Kapitulli identifikon masat kyçe që janë futur për të rritur pjesëmarrjen e grave shqiptare, si për shembull kuotat gjinore, por vë në dukje se shkalla e zbatimit të tyre mbetet e ulët. **Veprimet prioritare** fokusohen në sigurimin e zbatimit të legjislacionit zgjedhor, rolin kyç që luajnë partitë politike në mbështetjen e pjesëmarrjes politike të grave dhe nxitjen e grave në nivel vendor që të konsiderojnë mundësinë e karrierës politike.

Kapitulli 5 trajton çështjen e pabarazive që ende ekzistojnë në aksesin e grave dhe vajzave në sistemin e drejtësisë në Shqipëri, përfshirë mbrojtjen dhe ushtrimin e së drejtës së tyre të trashëgimisë, tokës dhe pasurisë. **Ndër veprimet kyçe prioritare** përfshihen nevoja për ndërgjegjësim më të madh të aktorëve të fushës të drejtësisë dhe të grave e vajzave për të drejtat e tyre. Identifikohen si përparësi marrja e masave për të siguruar që gratë dhe vajzat të kenë akses në ndihmë juridike falas, si dhe kryerja e studimeve të fokusuara mbi aksesin në sistemin gjyqësor dhe mënyrën se si merren vendimet në çështjet gjyqësore që lidhen me gratë dhe vajzat.

Të drejtat seksuale dhe riprodhuese të grave dhe vajzave janë mjaft të mbrojtura në legjislacionin shqiptar, siç vihet në dukje në **Kapitullin 6**. Megjithatë, ende ka boshllëqe kyçe në ofrimin e shërbimeve për të trajtuar çështje si prevalenca në rritje e transmetimit të HIV/SIDA-s nga nëna tek fëmija, depistimi për sëmundje specifike gjinore dhe përdorimi i ulët i kontraktivëve. Ndër **veprimet prioritare** përfshihen rritja e linjave të buxhetit për çështjet e identifikuar më lart dhe përmirësimi i aksesit në shërbimet e kujdesit shëndetësor për gratë dhe vajzat e marginalizuara dhe të pafavorizuara.

Kapitulli 7 identifikon sektorët e rinj ku përmasat gjinore ende nuk janë analizuar e studiuar sa duhet, si ndikimi i gjinizarit të reduktimit të rreziqeve nga fatkeqësitë natyrore, varfëria energjetike dhe ndryshimet klimatike, siç u dëshmuua edhe gjatë përmbajtjeve të vitit 2015 në Shqipëri. **Veprimet prioritare** të këtij kapitulli përfshijnë hartimin e strategjive për reduktimin e rreziqeve nga fatkeqësitë natyrore, ku duhet të përfshihet një përmasë e shprehur gjinore, si dhe kryerja e studimeve për ndikimin e mundshëm të varfërisë energjetike dhe ndryshimeve klimatike mbi gratë dhe vajzat shqiptare.

Botimi përmban edhe një Fjalorth të termave dhe koncepteve që lidhen me gjininë, si dhe një Tabelë Harmonizimi, që synon të ngërthejë sinergjitë ndërmjet veprimeve prioritare që përfshihen në këtë Dosje Gjinore; shtyllave të Planit të Veprimit Gjinor II të BE-së; përparësive e BE-së për Shqipërinë në periudhën e para-anëtarësimit; përparësive të reformave të qeverisë shqiptare; dhe Objektivave për Zhvillim të Qëndrueshëm (OZHQ).

KAPITULLI 1: PËRMBUSHJA E ANGAZHIMEVE PËR BARAZINË GJINORE

1.1. Mekanizmat institucionalë dhe Makineria Kombëtare për Barazi Gjinore

Vështrim i përgjithshëm

Në Shqipëri ekzistojnë një numër institucionesh dhe mekanizmash në nivele të ndryshme të administratës publike, që në tërësinë e tyre përbëjnë makinerinë kombëtare gjinore. Figura në vijim paraqet një pasqyrë të përgjithshme.

Figura 1: Makineria Kombëtare Gjinore e Shqipërisë

Në **Parlamentin e Shqipërisë** janë disa komisione dhe nënkomisione që kanë për qëllim të trajtojnë çështje që lidhen, ndër të tjera, me Barazinë Gjinore (BGJ) dhe luftën kundër dhunës me bazë gjinore (DHBGJ) dhe dhunës në familje (DHF). Ndër ta përfshihen:

- Komisioni për Punën, Çështjet Sociale dhe Shëndetësinë, që merret me çështje që lidhen me BGJ dhe me luftën kundër DHBGJ dhe DHF;
- Nënkomisioni për Çështjet e të Miturve, Barazisë Gjinore dhe Dhunës në Familje, i krijuar në vitin 2013 dhe i drejtuar nga një grua, i cili monitoron politikat qeveritare në mbështetje të grave dhe familjeve, dhe synon përfshirjen e Organizatave të Shoqërisë Civile (OSHC) në këtë proces; dhe
- Nënkomisioni për të Drejtat e Njeriut, pjesë e Komisionit për Çështjet Ligjore, Administratën Publike dhe të Drejtat e Njeriut, që merret me çështje që lidhen me të drejtat e njeriut, përfshirë edhe barazinë gjinore.

Përveç këtyre, në nëntor të vitit 2013 u krijua Aleanca e Grave Deputete (AGD), që ishte rezultati i një lëvizjeje lobingu të filluar nga gratë deputete.¹ AGD nxit barazinë gjinore në Parlament dhe bën avokaci për përfshirjen e perspektivës gjinore në ligje. Që nga krijimi i saj, AGD ka organizuar një varg aktivitete, si për shembull seanca dëgjimore publike të për çështje që lidhen posaçërisht me BGJ dhe DHF dhe ka marrë pjesë në aktivitete të ndryshme ndërgjegjësuese në bashkëpunim të ngushtë me Ministrinë e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë (MMSR).

Organi më i lartë këshillimor për çështjet që lidhen me BGJ është **Këshilli Kombëtar i Barazisë Gjinore (KKBGJ)**,² i krijuar në vitin 2009. Këshilli përbëhet nga nëntë zëvendësministra dhe tre përfaqësues nga OSHC-të, dhe kryesohet nga Ministri i Mirëqenies Sociale dhe Rinisë. Pas miratimit të Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore, Reduktimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje (SKBGJ-DHBGJ&DHF) 2011-2015, në KKBGJ u përfshi edhe ish Ministria e Ekonomisë, Transportit dhe Energjisë (METE)³. KKBGJ ka miratuar disa akte nënligjore që lidhen me çështjet gjinore dhe raporte vjetore monitorimi, si dhe ka nxjerrë rekomandime për organet qendrore dhe vendore për përmirësimin e barazisë gjinore në proceset dhe veprimtaritë e institucioneve të tyre.⁴ Megjithatë, KKBGJ nuk zhvillon mbledhje të rregullta dhe dukshmëria e efektiviteti i tij duhet të forcohen me qëllim që të mund të funksionojë në mënyrë të plotë sipas mandatit të tij.⁵

Që nga shtatori i vitit 2013, **Ministria e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë** është ministria kryesore përgjegjëse për çështjet që lidhen me barazinë gjinore, dhunën me bazë gjinore dhe dhunën në familje, dhe përbën një shtyllë kryesore të makinerisë kombëtare për barazinë gjinore. Ministria e ushtron mandatin e saj përmes **Sektorit të Barazisë Gjinore**.⁶ Sektori është pjesë Drejtorisë së Përfshirjes Sociale dhe Barazisë Gjinore (DPSBGJ), nën Drejtorinë e Përgjithshme të Politikave Sociale në MMSR. Misioni i këtij sektori është formulimi dhe hartimi i politikave për nxitjen e BGJ dhe reduktimin e DHBGJ dhe DHF; synimi për një harmonizim më të mirë të programeve të përfshirjes sociale (sidomos ata që fokusohen në grupe të ndryshme grash të cenueshme); dhe mbështetja dhe angazhimi në përfshirjen e perspektivës gjinore. Më parë, sipas Ligjit për Barazinë Gjinore⁷ (LBGJ) dhe Ligjit për Dhunën në Familje⁸ (LDHF), autoritetin mbi çështjet që lidheshin me barazinë gjinore e kishte Ministria e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta.⁹

MMSR gjithashtu është përgjegjëse për hartimin e politikës së qeverisë për barazinë gjinore dhe monitorimin e zbatimit të saj. Për këtë qëllim, në tetor 2015 u bë një vlerësim i Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore, Reduktimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje 2011-2015 dhe Planit të saj të Veprimit.¹⁰ Rezultatet u përfshinë drejtpërsëdrejti në procesin e hartimit të Strategjisë së re Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020 dhe Planit të saj të Veprimit, miratuar në mbledhjen e Këshillit të Ministrave, datë 20 tetor 2016.¹¹ Për të përmbushur funksionin e tij monitorues, mekanizmi kombëtar ka përgatitur raporte periodike për zbatimin e strategjive dhe planeve të veprimit ekzistuese. Megjithatë, kapacitetet e strukturës për mbledhjen e të dhënave dhe monitorim e vlerësim vazhdojnë të jenë të dobëta dhe duhen forcuar.

Nëpunësit e Barazisë Gjinore (NBGJ) në nivel qendror (ministritë e linjës) dhe në nivel vendor (bashki) janë një element thelbësor i makinerisë kombëtare të barazisë gjinore. Sipas legjislacionit shqiptar,¹² NBGJ-të janë pozicione me kohë të plotë në administratën publike. Megjithatë, shumica e ministrive të linjës nuk kanë ndërmarrë hapat e duhura për t'i krijuar dhe vënë në funksionim ato. Për më tepër, gjatë dy viteve të fundit, ka pasur një kalim nga Nëpunës të Barazisë Gjinore me kohë të plotë tek emërimi i “Pikave Fokale Gjinore”. Sipas MMSR, janë 18 Pika Fokale Gjinore të emëruara që punojnë në 16 ministri,¹³ në Kryeministri dhe në Departamentin e Administratës Publike (DAP). Përshkrimet e punës së tyre janë rishikuar dhe janë shtuar detyra dhe përgjegjësi që lidhen me çështjet e BGJ, DHBGJ dhe DHF. Megjithatë, është e nevojshme të bëhen përditësime të mëtejshme për të njohur rolin thelbësor të NBGJ-ve për përfshirjen e perspektivës së barazisë gjinore në politika dhe në proceset e planifikimit, buxhetimit dhe të monitorimit, në përputhje me kërkesat e BE-së dhe detyrimet ndërkombëtare. Kjo merr rëndësi të veçantë nëse mbajmë parasysh kërkesat ligjore që ministritë të përfshihen në buxhetim të përgjigjshëm gjinor dhe monitorim koherent të treguesve me ndjeshmëri gjinore, si dhe rolin zyrtar të NBGJ-ve brenda arkitekturës së re të qeverisjes sektoriale, sidomos në Grupet e Menaxhimit të Integruar të Politikave (GMIP).¹⁴ Megjithatë, mungesa e NBGJ-ve zyrtarë, me kohë të plotë dhe me aftësitë e duhura, përbën një sfidë për përfshirjen e perspektivës gjinore në të gjithë sektorët.

Në nivelin e vetëqeverisjes vendore, nga 61 bashki, 44 kanë raportuar se kanë emëruar “Nëpunës të Barazisë Gjinore”.¹⁵ Në parim, NBGJ-të në nivel vendor parashikohet të përqendrohen kryesisht në përfshirjen e perspektivës gjinore në proceset e vetëqeverisjes vendore, përfshirë planifikimin, buxhetimin dhe monitorimin në nivel bashkiak. Në praktikë, këta individë tani kanë një rol të shumë-funksional, ku përfshihen edhe detyrat dhe përgjegjësitë e Koordinatorit Vendor kundër Dhunës në Familje,¹⁶ dhe në shumë raste mund të kryejnë edhe një numër detyrash shtesë që lidhen me mbrojtjen e fëmijëve, personave me aftësi të kufizuara, si dhe të pakicave.¹⁷ Pas ristrukturimit institucional në nivel vendor, statusi i tyre në administratën publike ende mbetet për t'u sqaruar. Problemet kryesore të identifikuar në nivel qendror, si mungesa e strukturave dhe procedurave të përshtatshme, termave të qarta të referencës dhe individëve me aftësitë e duhura që të funksionojnë si NBGJ me kohë të plotë, qëndrojnë edhe për njësitë e vetë qeverisjes vendore (NJVV) që kanë emëruar NBGJ. Është e qartë që një individ i vetëm nuk mund të kryejë funksionet e një ekipi shumë-disiplinor që duhet të reagojë ndaj dhunës në familje dhe nevojave të grupeve të cenueshme. Për më tepër, përkthimi i politikave kombëtare gjinore, Direktivave Gjinore të BE-së dhe detyrimeve ndërkombëtare për barazinë gjinore në nivel vendor kërkon një staf të posaçëm dhe të aftë që vepron brenda administratës – një proces që do të ndërmerrej shumë mirë nga Nëpunësit e zyrtarizuar të Barazisë Gjinore. Gjatë fazës së tanishme të decentralizimit dhe reformimit të qeverisjes vendore, NJVV-të duhet të shohin mundësinë e rritjes së numrit të specialistëve që merren me çështjet e përfshirjes dhe mbrojtjes sociale, përveç detyrave që lidhen me përfshirjen e perspektivës gjinore dhe barazinë gjinore.

Institucioni i **Komisionerit për Mbrojtjen nga Diskriminimi (KMD)**¹⁸ është krijuar që në vitin 2010 dhe është një nga institucionet kryesore përgjegjëse për BGJ dhe mbrojtjen e individëve nga diskriminimi me bazë gjinore. KMD emërohet nga parlamenti dhe operon si një autoritet publik i pavarur që mbron individët – si gratë edhe burrat – nga diskriminimi prej autoriteteve publike ose entiteteve private. KMD shqyrton ankesa për diskriminim të bëra nga individë ose grupe individësh dhe vepron në emër të interesave të tyre. Komisioneri mund edhe të iniciojë hetime administrative. KMD nxjerr vendime, jep rekomandime, vendos sanksione me gjobë dhe mund të përfaqësojë ankuesin, me miratimin e tij¹⁹, në organet gjyqësore në çështje civile. Që nga krijimi i KMD-së, numri i ankesave është rritur në mënyrë të qëndrueshme, nga katër ankesa në vitin 2010 në 91 ankesa dhe gjashtë raste ex-officio në shtator 2014. Nga shqyrtimi i ankesave të bëra rezultoi se viktimat e diskriminimit për arsye të ndryshme janë në shumicën e rasteve femra. Në të njëjtën kohë, numri i ankesave me pretendim për diskriminim gjinor është i vogël. Përgjithësisht, objekti i ankesave me pretendim diskriminim gjinor ka qenë mosrespektimi i të drejtave në fushën e të mirave dhe shërbimeve publike.²⁰ Gjatë periudhës 2012-2013, numri i ankuesve meshkuj u dyfishua, ndërsa numri i ankueseve femra nuk ka pasur ndonjë rritje të dukshme.

Përfundime

Mekanizmat institucionalë në fushën e barazisë gjinore kanë qenë objekt diskutimi për vite me radhë. Megjithatë, situata mbetet e pazgjidhur dhe makineria ekzistuese e barazisë gjinore vazhdon të mos ketë mbështetjen e duhur financiare, çka ka shkaktuar efektivitet të kufizuar dhe ndikim të dobët të saj. Me gjithë detyrimet ligjore kombëtare, kërkesat ndërkombëtare dhe angazhimet zyrtare që “barazia gjinore mbetet një nga përparësitë kryesore të vendit”, veprimet konkrete të ndërmarra nga qeveria²¹ për zbatimin e këtyre angazhimeve dëshmojnë për kapacitetet e kufizuara të saj për ta trajtuar siç duhet barazinë gjinore në të gjithë sektorët dhe nivelet e qeverisjes, duke filluar me mungesën e një mekanizmi të posaçëm kombëtar për çështjet e barazisë gjinore. Përmirësime janë arritur kryesisht në miratimin e dokumenteve të politikave dhe në rishikimin e titujve të strukturave përkatëse, por këtyre strukturave u mungojnë burimet e mjaftueshme njerëzore dhe financiare, si dhe infrastruktura e duhur për të zbatuar mandatet e tyre. Përveç kësaj, pavarësisht nga përpjekjet e bëra për dokumentimin e historisë së mekanizmit ekzistues shumë-funksional që nga krijimi i tij, ekziston një rrezik në rritje për humbje të kujtesës institucionale. Është e qartë që duhet të përmirësohet mbledhja e të dhënave si dhe monitorimi dhe vlerësimi i kapaciteteve që lidhen me këtë mekanizëm. Po kështu, në MMSR nuk ka një linjë buxheti konkrete për mbështetjen e misionit dhe objektivave të mekanizmit, dhe pothuaj të gjitha veprimet për mbështetjen e mekanizmit, apo të ndërmarra prej tij, ende mbështeten kryesisht nga donatorët dhe agjencitë ndërkombëtare.

Rrjeti i Nëpunësve të Barazisë Gjinore me kohë të plotë, në nivel qendror dhe vendor të administratës publike të Shqipërisë, kërkon investime serioze dhe masa të qëndrueshme për përmbushjen e kërkesave ligjore. Kjo gamë veprimesh për të cilën duhet një ekspertizë gjithnjë e më të madhe në përfshirjen e perspektivës gjinore, kërkon punësimin e individëve të dedikuar, të aftë dhe me kohë të plotë, me mjetet e nevojshme financiare dhe infrastrukturën e duhur në dispozicion, si dhe të mbështetur me udhëzime dhe masa për zhvillimin e kapaciteteve. Për t’u bërë aktorë efektivë dhe për të zënë vendin që u takon në makinerinë gjinore kombëtare, NBGj-të duhet të fuqizohen për të shërbyer si agjentë ndryshimi për nxitjen e politikave dhe programeve të përgjigjshme gjinore. Hapa specifikë dhe veprime konkrete për këtë qëllim janë përfshirë edhe në Strategjinë e tanishme Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020 dhe Planin e saj të Veprimit.²²

Veprime prioritare për 1.1.:

- ▶ **Në zbatim të legjislacionit kombëtar dhe detyrimeve ndërkombëtare, qeveria e Shqipërisë të garantojë krijimin dhe vënien në funksionim të një mekanizmi të qëndrueshëm gjinor ndër-institucional, si një përbërës kritik i Makinerisë Kombëtare Gjinore.** Kërkohej alokim i posaçëm burimesh strukturore, njerëzore dhe financiare në nivel qendror si dhe në Njësitë e Vetëqeverisjes Vendore. Këto investime duhet të jenë efektive, me fokus tek përmbajtja dhe rezultatet (dhe jo thjesht tek ndryshimi i emërtimeve dhe përkufizimeve), dhe t’i përmbahen rregulloreve të administratës publike. Investimet në këtë fushë përbëjnë një hap të rëndësishëm përpara në rrugën drejt anëtarësimit në Bashkimin Evropian (BE), sepse mekanizmat e fuqishme institucionale dhe një makineri kombëtare efektive e barazisë gjinore, janë pjesë e *acquis* të BE-së dhe një nga Standardet e Këshillit të Evropës (KiE) për Barazinë Gjinore.²³ Në Vëzhgimet Përfundimtare të vitit 2016, mbi Raportin e Katërt Periodik të Shqipërisë, Komiteti KEGJFDG nënvizoi shqetësimin e tij për pakësimin e burimeve njerëzore dhe financiare të caktuara për makinerinë kombëtare dhe nxit Shqipërinë ta forcojë makinerinë e saj duke i dhënë burime të mjaftueshme (KEGJFDG, paragrafët 14-15, 2016).
- ▶ **Të fillojë zbatimi i Planit Kombëtar të Veprimit i Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020 menjëherë pas hyrjes në fuqi të VKM për miratimin e tij²⁴, me burime të posaçme, plane pune vjetore të hollësishme dhe tregues konkretë.** Në këtë drejtim, bashkërendimi dhe monitorimi nga MMSR²⁵ duhet të forcohet ndjeshëm. Në planet vjetore të punës duhet të përmenden qartë burimet/buxheti i nevojshëm (dhe burimet që duhet të mobilizohen) për të plotësuar objektivat që lidhen me barazinë gjinore.

- ▶ **Të riorganizohet dhe forcohet Sektori i Barazisë Gjinore nën DPSBGJ, në mënyrë që të mund të përmbushë detyrat e tij për bashkërendimin, monitorimin dhe vlerësimin e përfshirjes së perspektivës gjinore në politikat dhe programet e Shqipërisë.** MMSR është në gjendje të kontribuojë dhe të mobilizojë burimet e nevojshme njerëzore, si dhe të caktojë një linjë të posaçme buxheti për këtë qëllim në buxhetin vjetor dhe programin buxhetor afat-mesëm, duke filluar nga buxheti i vitit 2017 e tutje. Krijimi i një njësie apo strukture efektive monitorimi brenda Sektorit të Barazisë Gjinore është hapi i parë në forcimin e pozitës së Sektorit dhe funksionimin më të mirë të tij. Kjo do të kontribuojë gjithashtu edhe në OZHQ 5, Treguesi 5.c.1 “Përqindja vendeve që kanë sisteme për ndjekjen dhe alokimin e fondeve publike për barazinë gjinore dhe fuqizimin e grave”.²⁶ Modalitetet përkatëse të ndjekjes së çështjeve do të duhet të bashkërendohen nga afër me Ministrinë e Financave, në përputhje me mandatin e saj për mbikëqyrjen e Buxhetimit të Përgjigjshëm Gjinor.
- ▶ **Të rritet efektiviteti dhe dukshmëria e Këshillit Kombëtar të Barazisë Gjinore.** Duke pasur parasysh nevojën për një përfshirje koherente të perspektivës gjinore në të gjithë sektorët, Këshilli dhe secili nga anëtarët e tij duhet të ndërmarrin dhe të luajnë një rol të rëndësishëm në mbështetje të arritjes së objektivave kombëtare dhe për përmirësimin e performancës së këtij organi këshillues dhe vendimmarrës.
- ▶ **Të përmirësohen kapacitetet e NBGGJ-ve në nivel qendror si dhe në NJVV.** MMSR duhet të bashkëpunojë me Shkollën Shqiptare të Administratës Publike (ASPA), DAP dhe organizata kombëtare e ndërkombëtare në vend për të bërë të mundur përgatitjen e manualëve të posaçëm të trajnimit dhe një kalendar trajnimesh, si dhe për të lehtësuar kryerjen e trajnimeve. Këto trajnime duhet të jenë të njëtrajtshme dhe të kryhen sipas një programi të miratuar posaçërisht, me nivele nga ai bazë deri në nivelin e përparuar dhe me vlerësim përmes krediteve. Pjesëmarrja e NBGGJ-ve nga ministrinë dhe bashkitë në këto trajnime duhet të jetë e detyrueshme dhe të bëhet pjesë zyrtare e trajnimit të nëpunësve civilë, që do të njihet zyrtarisht nga institucionet përkatëse të NBGGJ-ve.
- ▶ **Ministrinë e Linjës dhe NJVV-të të krijojnë dhe të venë në funksionim strukturën e NBGGJ-ve** në përputhje me legjislacionin²⁷ dhe politikat²⁸ kombëtare, duke siguruar punësimin me kohë të plotë të individëve me aftësitë e duhura si NBGGJ. Postet e NBGGJ-ve duhet të garantohen në të dy nivelet, pavarësisht nga ndryshimet politike që vijnë si pasojë e zgjedhjeve. Përshkrimet e punës së NBGGJ-ve duhet të përshtaten sipas nevojës, për të pasqyruar ashtu siç duhet detyrat që duhen kryer në kuadrin e legjislacionit dhe politikave kombëtare, detyrimeve ndërkombëtare, acquis-it të BE-së për Barazinë Gjinore dhe ndryshimeve që rrjedhin nga reforma në qeverisjen vendore dhe nga arkitektura e re e qeverisjes sektoriale në Shqipëri.
- ▶ **Ministria e Financave të monitorojë alokimin e buxheteve të ministrive dhe të NJVV-ve për zbatimin e SKBGJ 2016-2020** përmes planifikimit të buxheteve vjetore/afatmesme.

1.2. Bashkërendimi dhe Udhëheqja

Në të kaluarën, Grupi i Punës i Donatorëve për Gjininë bashkërendonte punën për barazinë gjinore, të drejtat e grave dhe përfshirjen e perspektivës gjinore. Ky lloj bashkërendimi ndër-sektorial pushoi së ekzistuari në vitin 2013. Që nga ajo kohë, shkëmbimet për çështjet gjinore bëhen në mënyrë sporadike, me nismën e vetë aktorëve të ndryshëm, ndonjëherë përmes mbledhjeve të Partnerëve për Zhvillim dhe Integrim (PZHI), dhe në kuadrin e takimeve “Gratë në Vendimmarrje” të lehtësuara nga OSBE-ja. Aktualisht po krijohen struktura të reja të qeverisjes sektoriale, konkretisht Grupet për Menaxhimin e Integruar të Politikave (GMIP).²⁹ Barazia gjinore dhe të drejtat e grave parashikohen të trajtohen në dy nga GMIP-të: (i) GMIP për Punësimin dhe Sektorin Social, nën Grupin Tematik për Përfshirje Sociale

Ndër-Sektoriale; dhe (ii) GMIP për Mirëqeverisjen dhe Reformën e Administratës Publike në kuadër të Grupit Tematik për Hartimin e Politikave. Secilit GMIP i caktohet një ministri drejtuese. Siç parashikohet në Udhëzuesin për Funksonimin e GMIP-ve³⁰, Nëpunësi i Barazisë Gjinore në ministrinë përkatëse drejtuese është anëtar i rëndësishëm i GMIP dhe siguron ankorimin e ekspertizës gjinore në qeverisjen sektoriale, planifikimin dhe dialogun e politikave në përputhje me acquis-in e BE-së për barazinë gjinore. Ky fakt përforcon argumentin për vënien në funksionim të rrjetit të NBJGJ-ve (siç u përmend në seksionin 1.1. të këtij raporti), për të siguruar që aftësitë, ekspertiza dhe çështjet që lidhen me barazinë gjinore të përfshihen në mënyrë efektive në bashkërendimin ndër-sektorial dhe strukturën drejtuese të GMIP-ve dhe të kthehen më tej në veprime konkrete.

Mungesa e bashkërendimit, hapësira e dobët e politikave dhe ekzistenca e një mjedisi jo-ndihmues ligjor dhe financiar në nivel kombëtar janë identifikuar si tri sfidat kryesore të ndërlidhura dhe globale, që pengojnë përparimin e barazisë gjinore dhe të zhvillimit në përgjithësi.³¹ Për këtë arsye, duhet të vazhdojë dialogu i nivelit të lartë ndërmjet agjencive kyçe qeveritare, OSHC-ve dhe ministrive. Zyrtarët kombëtarë dhe përfaqësuesit ndërkombëtarë në role bashkërenduese dhe drejtuese duhet të sigurojnë që barazia ndërmjet grave dhe burrave dhe arritja e rezultateve të barasvlershme të reformave të jenë gjithmonë pjesë përbërëse të dialogut politik dhe atij të politikave. Kjo do të kontribuojë në krijimin e një mjedisi mundësues për ta trajtuar barazinë gjinore në sektorin publik si një çështje rutinë. Po kështu, ky është një parakusht për arritjen e përputhshmërisë me Standardet Gjinore të Këshillit të Evropës, në veçanti me Rekomandimin nr. Rec(98)14 mbi përfshirjen e perspektivës gjinore.³²

Veprime prioritare për 1.2.:

- ▶ Të sigurohet vënia në funksionim e postit të **Nëpunësit të Barazisë Gjinore në të gjitha GMIP-të e ministrive drejtuese**, për t'u mundësuar NBJGJ-ve të ofrojnë ekspertizën e tyre teknike për përfshirjen e perspektivës gjinore në GMIP-në dhe Grupin Tematik përkatës.³³
- ▶ **Mbledhjet e PZHI-ve** të sigurojnë bashkërendim dhe mbështetje të vazhdueshme për qeverinë shqiptare për çështje të barazisë gjinore dhe përfshirjen e perspektivës gjinore.
- ▶ **Të gjithë aktorët e qeverisjes të mbështesin bashkërendimin për çështjet e barazisë gjinore në nivele të ndryshme.** Ekzistenca e institucioneve ose strukturave të posaçme në një nivel të vetëm qeverisës nuk është e mjaftueshme dhe as nuk siguron bashkërendim efektiv të veprimeve brenda sektorëve, apo ndërmjet niveleve kombëtare dhe atyre vendore. Në Vërejtjet e tij Përmbyllëse të vitit 2016, Komiteti i KEGJFDG e nxit Shqipërinë të sigurojë që mekanizmat e ndryshme përgjegjëse për promovimin e barazisë gjinore, të bashkërendojnë dhe bashkëpunojnë ngushtë me njëra-tjetrën (KEGJFDG, paragrafi 15, 2016).
- ▶ **Delegacioni i BE-së, shtetet anëtare të BE-së, agjencitë e OKB-së, donatorët dhe aktorët e zhvillimit të promovojnë dhe angazhohen në një dialog të nivelit të lartë me agjencitë qeveritare, ministrinë, vendimmarrësit dhe OSHC-të**, si pjesë përbërëse e procesit të bashkërendimit të Shqipërisë, duke mbështetur përfshirjen efektive të parimeve dhe standardeve të barazisë gjinore në politikat, programet, buxhetet, zbatimin dhe monitorimin në nivel kombëtar.

1.3. Të dhëna të ndara sipas seksit dhe statistika gjinore

Statistikat e kuptimshme, të besueshme dhe në kohën e duhur - në të gjitha fushat tradicionale të statistikave, si arsimi, shëndetësia dhe punësimi, por edhe në fusha të reja si ndryshimet klimatike - kanë rëndësi themelore për të kuptuar dallimet midis grave dhe burrave në një shoqëri të caktuar.

Informacione të tilla janë kyçe për politikat dhe vendim-marrësit, si dhe për të përparuar drejt barazisë gjinore. Me gjithë përmirësimet e bëra ndër vite, statistikat gjinore janë ende larg së qeni të kënaqshme dhe ka shumë boshllëqe për sa i përket disponueshmërisë, cilësisë, krahasueshmërisë dhe ofrimit në kohë të të dhënave.

Për të siguruar që angazhimet për barazinë gjinore të shoqërohen me planifikim dhe buxhetim më të mirë dhe të përkthehen në rezultate të prekshme, nevojitet një qasje me orientim të qartë nga rezultatet, që nxit vendimmarrjen e mbështetur mbi prova. Kjo kërkon investim dhe përdorim të provave dhe analizave sistematike të cilësisë së lartë, për të hartuar qasjet e duhura që i përgjigjen pabarazive që përjetojnë nga gratë dhe burrat në proceset sociale, politike dhe demografike të një vendi. Për këtë qëllim mbledhja, analiza dhe përdorimi i të dhënave të besueshme, të krahasueshme dhe koherente, të ndara sipas moshës dhe seksit, është parakusht i domosdoshëm.³⁴

Ndonëse mbledhja e të dhënave të ndara sipas seksit është bërë e detyrueshme në Shqipëri që nga viti 2008 (sipas Ligjit për Barazinë Gjinore), përdorimi faktik i të dhënave të ndara sipas seksit dhe statistikave gjinore për zhvillim politikash, buxhetim dhe monitorim të përparësive kombëtare të zhvillimit, është larg së qeni i kënaqshëm; ende ka shumë boshllëqe për sa i përket disponueshmërisë, cilësisë, krahasueshmërisë dhe ofrimit në kohë të të dhënave, madje edhe për treguesit bazë. Nevojitet mbështetje teknike dhe në kapacitete në nivelin qendror dhe vendor për të mbështetur mbledhjen, analizën dhe përdorimin koherent të të dhënave të ndara sipas seksit dhe moshës. Një mbështetje e tillë është gjithashtu e nevojshme për të siguruar përmbushjen e standardeve të Organizatës Ndërkombëtare të Punës (ONP), Divizionit të Statistikave të Kombeve të Bashkuara (UNSD) dhe Eurostatit; për të lehtësuar përlogaritjen e Indeksit të Barazisë Gjinore dhe për të siguruar zbatimin e metodologjisë të Statistikave të BE-së për të Ardhurat dhe Kushtet e Jetesës (SAKJ).

Instituti i Statistikave (INSTAT)³⁵ në Shqipëri, organi përgjegjës për mbledhjen e të gjitha të dhënave në Republikën e Shqipërisë, mbledh dy lloje statistikash: të dhëna administrative dhe të dhëna nga vrojtimet. Të dhënat administrative mbledhen nga institucionet shtetërore dhe ministritë në bazë të Programit Kombëtar të Statistikave. Aktualisht Programi Kombëtar i Statistikave nuk përfshin mbledhjen rutinë të të dhënave të ndara sipas seksit, çka e bën të vështirë monitorimin në përputhje me standardet e BE-së dhe ato ndërkombëtare. Një burim tjetër i rëndësishëm i të dhënave të ndara sipas seksit në INSTAT janë vrojtimet kombëtare, sidomos ato vjetore dhe tremujore, si Vrojtimi i Forcave të Punës, Vrojtimi Shëndetësor dhe Demografik 2008-2009, Studimi për Përdorimin e Kohës 2010 dhe Anketa e Matjes së Nivelit të Jetesës (AMNJ) 2012.

Sistemi i tanishëm statistikor karakterizohet nga një hendek i madh midis informacionit dhe të dhënave të mbledhura nga institucionet nga njëra anë, si dhe treguesve që kërkohen në nivel ndërkombëtar për monitorimin e barazisë gjinore nga ana tjetër. Të dhënat nuk janë të standardizuara. Shpesh ato nuk mbledhen në mënyrë konsistente dhe rigorozë, çka e bën të vështirë monitorimin e të njëjtit tregues me kalimin e kohës. Përveç kësaj, agjendat e reja politike kërkojnë futjen e treguesve të rinj, përfshirë treguesit e performancës, si plotësues të treguesve klasikë që përdoren aktualisht.

Që nga viti 2014, INSTAT-i (mbështetur nga UN Women) e ka pasuruar konsiderueshëm publikimin e “Femra dhe Meshkuj në Shqipëri” me të dhëna të ndara sipas seksit. Të dhënat e ndara sipas seksit tani botohen në përputhje me listën e Treguesve të Harmonizuar Kombëtarë Gjinorë (THGJ) me qëllim që t’u jepen, veçanërisht politikëbërësve, fakte dhe prova mbi pabarazitë gjinore.³⁶ Është i nevojshëm një harmonizim më i mirë i statistikave të përfshira në publikimet “Femra dhe Meshkuj” për të siguruar monitorimin e treguesve të performancës me ndjeshmëri gjinore në të gjithë sektorët dhe për të mundësuar raportimin ndërkombëtar mbi barazinë gjinore.

Që nga viti 2012, përfshirja e perspektivës gjinore në programin buxhetor afatmesëm (“buxhetimi i përgjigjshëm gjinor” – BPGJ) në nivel kombëtar i ka dhënë një shtysë të fuqishme mbledhjes së të dhënave dhe përdorimit të të dhënave të ndara sipas seksit; disponueshmëria e të dhënave të ndara sipas seksit është parakusht i rëndësishëm për të ndërlidhur aktivitetet, përfitueset gra dhe ata burra, si dhe alokimin e buxheteve. Nga ana e saj, kjo ka ndikuar pozitivisht në zhvillimin dhe zbatimin e treguesve të performancës të ndarë sipas gjinisë në nivel kombëtar.

Në vitin 2015, Departamenti i Zhvillimit të Programimit, Financimit dhe Ndhmës së Huaj (DEPZHFNH) pranë Zyrës së Kryeministrit drejtoi shqyrtimin e projekt-listës së treguesve për Strategjinë e re Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim (SKZHI) 2016-2020. Me mbështetjen e UN Women, u rishikuan rreth 130 tregues të projekt-SKZHI-së nga këndvështrimi i barazisë gjinore, me synimin për të mundësuar monitorimin e ardhshëm të ndikimit të reformave tek gratë dhe burrat e vendit. Të gjithë treguesit u harmonizuan me politikat kombëtare sektoriale, kornizën legjislative kombëtare për barazinë gjinore, Konventën e OKB-së për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave (KEGJFDG), Objektivat për Zhvillim të Qëndrueshëm (OZHQ) dhe paketën minimale të treguesve gjinorë të Këshillit Social dhe Ekonomik të OKB-së (ECOSOC).

Statistika të ndara sipas seksit, sipas fushës/vektorit

Punësimi dhe Sipërmarrja. Që nga viti 2007, INSTAT-i ka kryer Anketën e Forcave të Punës (AFP) për matjen e papunësisë reale, numrit të njerëzve që punojnë në bujqësi (shifra të ndara sipas seksit) dhe njerëzve që punojnë në sektorin privat jo-bujqësor (shifra të ndara sipas seksit). Zyra Kombëtare e Punësimit dhe Drejtoria e Tatimeve mbledhin të dhëna administrative për punësimin dhe papunësinë (shifra të ndara sipas seksit). INSTAT-i merr informacione për sipërmarrjen e grave me anë të anketave dhe vrojtimit kombëtar mbështetur në regjistrin kombëtar të ndërmarrjeve ekonomike. Të dhënat ndahen sipas seksit të pronarit/administratorit, llojit të biznesit, rajonit, etj.

Spektori i bujqësisë. Transferimi i përgjegjësisë për mbledhjen e të dhënave nga Ministria e Bujqësisë, Zhvillimit Rural dhe Administrimit të Ujërave (MBZHRAU) tek INSTAT-i në vitin 2011 ka ndikuar negativisht në sistemin e mbledhjes së të dhënave në sektorin e bujqësisë. Për shkak të këtij transferimi, sistemi i mbledhjes së të dhënave është përkeqësuar për sa i përket burimeve njerëzore dhe financiare, angazhimeve të donatorëve dhe cilësisë. Për më tepër, vendimi për të mos botuar rezultatet e Regjistrimit të Përgjithshëm të Njësive Ekonomike Bujqësore (që u bë në vitin 2012) solli një boshllëk në mbledhjen e të dhënave dhe mungesë instrumentesh për monitorimin e politikave dhe programeve bujqësore. Aktualisht nuk ka të dhëna statistikore të kohëve të fundit për gratë në bujqësi dhe punësimin e tyre në këtë sektor. Për çështjen e angazhimit dhe rolit të grave në bujqësi, Anketa e Forcave të Punës e kryer nga INSTAT-i mund të ofrojë informacione të rëndësishme për monitorimin me ndjeshmëri gjinore të strategjisë së punësimit dhe të strategjive të tjera ndërsektoriale që trajtojnë pabarazitë gjinore. AFP-ja mund të kontribuojë gjithashtu në përmirësimin e metodologjisë së grumbullimit të të dhënave administrative gjinore të mbledhura nga ministritë e linjës.

Spektori i Shëndetësisë. Aktualisht, monitorimi i rezultateve në shëndetësi vuan nga një bashkëpunim i dobët ndërmjet institucioneve të ndryshme përgjegjëse për të dhënat në sektorin shëndetësor, si Ministria e Shëndetësisë, Instituti i Shëndetit Publik, spitalet dhe institucionet e tjera shëndetësore. Kjo vështirësi ndikon negativisht në cilësinë, saktësinë dhe disponueshmërinë e të dhënave administrative. Statistikat shëndetësore nuk janë as të standardizuara, as të harmonizuara, e as të ndara sipas seksit. Të dhënat administrative të shëndetit janë të fragmentuara dhe standardet e përdorura nga Ministria e Shëndetësisë janë të ndryshme nga ato që përdoren nga INSTAT-i dhe Instituti i Shëndetit Publik. Të dhënat në Institutin e Shëndetit Publik janë më gjithëpërfshirëse, sepse përfshijnë të dhëna dhe informacion tematik si nga sistemi i kujdesit shëndetësor parësor ashtu edhe nga spitalet (publike). Megjithatë, në përgjithësi, treguesit kryesorë të shëndetit, përfshirë ato që monitorojnë në mënyrë specifike shëndetin e grave dhe burrave, nuk janë përcaktuar ende.

Mbrojtja sociale, sigurimet shoqërore. Të dhënat administrative të sistemit të mbrojtjes sociale mbledhen nga Shërbimi Social Shtetëror bazuar në legjislacionin sekondar për ndihmën ekonomike dhe përkrahje të tjera sociale (p.sh. për personat me aftësi të kufizuara). Të dhënat administrative të Skemës së Ndhmës Ekonomike janë të ndara sipas seksit të kryefamiljarit që plotëson kushtet për marrjen e ndihmës ekonomike. Sistemi i sigurimit shoqëror mbledh të dhëna administrative të ndara sipas seksit për të gjithë përfutuesit dhe kontribuesit e rinj në sistem.

Varfëria. Në vitin 2015, INSTAT-i pilotoi në Shqipëri metodologjinë e Statistikave të BE-së për të Ardhurat dhe Kushtet e Jetesës (SAKJ) për matjen e varfërisë, që ofron të dhëna për varfërinë dhe përjashtimin në nivelin e individit. Të dhënat e varfërisë të ndara sipas seksit mungojnë, pasi metodologjia e AMNJ-së (Anketa për Matjen e Nivelit të Jetesës) për matjen e varfërisë i mblidhte të dhënat të bazuara në konsumin familjar. Zbatimi i metodologjisë së re sipas udhëzimeve të Eurostat-it do të ofrojë, për herë të parë, të dhëna për varfërinë të ndara sipas seksit, por edhe sipas vendndodhjes urbane/rurale. Nga ana tjetër, kjo do të ofrojë një tablo më gjithëpërfshirëse dhe të saktë të varfërisë, duke bërë të mundur reagime me anë të politikave të fokusuara.

Statistikat për dhunën në familje. Ndryshimet në Ligjin për Dhunën në Familje dhe në Kodin Penal kanë sjellë gjithashtu ndryshime në metodologjinë e mbledhjes së të dhënave nga Policia e Shtetit, gjë që më parë pengonte monitorimin dhe krahasimin e statistikave në vite. Si rezultat, që nga viti 2015, mbledhja e të dhënave për dhunën në familje është bazuar në numrin e neneve të shkelura të Kodit Penal dhe Ligjit për Dhunën në Familje. Kjo metodë e re e numërimit të shkeljeve të akteve ligjore, kur dhuna në familje raportohet në stacionet e policisë, sjell sfidat e veta. Për shembull, nëse në të njëjtën çështje shkelen disa nene, ato numërohen në një mënyrë që nuk lidhet me një viktimit të vetme.

Nga ana e saj, kjo çon në mundësinë e njësimit të numrit të “çështjeve” (individëve) me numrin e “neneve të shkelura”, duke i shtrembëruar kështu artificialisht interpretimet e shkallës së incidencës së dhunës në familje. Bëhet regjistrimi i numrit total i neneve të shkelura, duke specifikuar seksin e shkelësit, por nuk bëhet ndarje e mëtejshme, për shembull sipas karakteristikave të shkelësit, nivelit arsimor të viktimës, gjendjes së punësimit, etj. Informacione të tilla janë të domosdoshme për të krijuar një kuptim më të thellë të shtrirjes, intensitetit dhe modelit social-ekonomik të dhunës dhe veçanërisht për të zhvilluar reagime të fokusuara. Ndonëse pranohet se numërimi i rasteve të shkeljes së neneve mund të jetë një matje më e volitshme kur kemi të bëjmë me burime të dhënash administrative, rekomandohet fuqimisht që të matet përhapja e dhunës si shkallë prevalence, sepse njësia e numërimit në anketë është gruaja e prekur.³⁷ Përveç metodës së numërimit, rrjedhja e të dhënave ndër institucionet e përfshira në Mekanizmin të Referimit³⁸ nuk është koherente dhe pengon zhvillimin e reagimeve të përbashkëta e të përshtatshme, mbështetur në analiza të qarta.

Veprime prioritare për 1.3.:

- ▶ Krijimi i statistikave gjinore relevante, të sakta dhe në kohë mbetet sfida për shumë sektorë. Metodot statistikore dhe statistikave gjinore kanë mbetur prapa në përcaktimin e: posteve vendimmarrëse në vetëqeverisjen vendore dhe në sektorin privat; varfërisë së bazuar në të dhëna të nivelit individual; dhunës në familje dhe dhunës kundër grave; cilësisë së arsimit dhe të nxënies gjatë gjithë jetës; hendekut gjinor në paga; masave të mbrojtjes sociale, përfshirë pensionet dhe ndihmat për papunësinë; mbulimit shëndetësor universal; dhe ndikimit të fatkeqësive natyrore. **Nismat për krijimin e standardeve statistikore dhe kapaciteteve kombëtare**, veçanërisht për integrimin e një përmase gjinore në statistikave ekzistuese administrative, **duhen ndërmarrë mbi bazë prioritetesh**. Duhet të sigurohet një ndarje koherente e të dhënave administrative sipas seksit dhe moshës në të gjithë sektorët dhe nivelet.
- ▶ **INSTAT-i të zbatojë udhëzimet e ONP-s të miratuara nga Konferenca Ndërkombëtare e Statisticienëve të Punës e vitit 2013**, ku përmbledhen të gjitha llojet e punës, përfshirë edhe prodhimin për përdorim vetjak të mallrave dhe shërbimeve, që është veçanërisht i rëndësishëm për kryerjen e analizave gjinore, dhe t'i bëjë këto rezultate të disponueshme publikisht. Në Vëzhgimet e tij Përmbyllëse, Komiteti i KEGJFDG shprehu shqetësimin për mungesën e të dhënave të ndara për numrin e grave në ekonominë informale dhe i bën thirrje Shqipërisë të përmirësojë analizën statistikore në sektorin informal, veçanërisht në sektorë specifikë ku ka një përqendrim më të madh të grave (KEGJFDG, paragrafi 31, 2016).

- ▶ **INSTAT-i të udhëheqë standardizimin e metodave dhe harmonizimin e statistikave dhe treguesve gjinorë** në përputhje me marrëveshjen e vitit 2013 të Komisionit të Statistikave të Kombeve të Bashkuara për përdorimin e Listës me Treguesit Gjinorë, që përbëhet nga 52 tregues sasiorë dhe 11 tregues cilësorë.
- ▶ **INSTAT-i të udhëheqë harmonizimin dhe përputhshmërinë** e Programit Kombëtar të Statistikave me (i) Strategjinë Kombëtare për Barazinë Gjinore dhe (ii) detyrimet ndërkombëtare për barazinë gjinore në të gjithë sektorët.
- ▶ **Çdo ministri të identifikojë statistikat gjinore dhe të dhënat përkatëse sipas sektorëve, të ndara sipas seksit**, për t'i përfshirë ato në Programin e ri Kombëtar të Statistikave.
- ▶ **Policia e Shtetit Shqiptar të raportojë rregullisht dhe në mënyrë gjithëpërfshirëse statistikave dhe dhunës në familje** të ndara sipas të gjitha karakteristikave relevante të shkelësve dhe viktimave.
- ▶ **INSTAT-i të kryejë periodikisht anketa në përputhje me UNSD-në për dhunën në familje.**
- ▶ **MMSR-ja - në bashkëpunim me INSTAT-in dhe Policinë e Shtetit - të garantojë harmonizimin e saktë të të dhënave të Policisë së Shtetit dhe rezultateve të anketës së INSTAT-it për dhunën në familje** dhe të garantojë që ato të jenë plotësuese të njëra-tjetrës, ose të paktën të bëjnë një dallim të qartë se çfarë tregohet nga secili grup të dhënash.
- ▶ **Të gjitha ministratë të identifikojnë të dhënat relevante të ndara sipas seksit dhe moshës** sipas programeve, minimalisht për ato programe që i nënshtrohen BPGJ-së.
- ▶ **Të gjitha ministratë dhe bashkitë të forcojnë kapacitetin dhe rolin e Nëpunësit të Barazisë Gjinore** në procesin e bashkërendimit të statistikave.
- ▶ **INSTAT-i të sigurojë që statistikave gjinore të mbledhura në nivel vendor të pasqyrohen si duhet** në Programin Kombëtar të Statistikave.
- ▶ **Ministria e Shëndetësisë të monitorojë treguesit e shëndetit të ndarë sipas seksit, moshës** dhe karakteristikave të tjera relevante, dhe të vendosë tregues me ndjeshmëri gjinore, veçanërisht ata që lidhen me riskun dhe shëndetin riprodhues, në përputhje me treguesit shëndetësorë ndërkombëtarë dhe të Eurostat-it.
- ▶ **MMSR-ja të vendosë dhe monitorojë treguesit për rininë** të ndarë sipas seksit, përfshirë treguesit me ndjeshmëri gjinore për rininë.³⁹

1.4. Menaxhimi i financave publike: Buxhetimi i Përgjigjshëm Gjinor

Vështrim i përgjithshëm

Gjatë viteve të fundit, qeveria e Shqipërisë ka bërë përpjekje të konsiderueshme për të përmirësuar dhe integruar proceset e planifikimit dhe buxhetimit. Megjithatë, devijimet e mëdha absolute në përbërjen e shpenzimeve tregojnë se ka një problem në cilësinë e këtyre proceseve. Në lidhje me ndikimin dhe rezultatet e zhvillimit të grave dhe burrave në vend, buxhetet dhe shpenzimet duhet të bëhen më efektive, për të siguruar që shtetasit dhe shtetasat në vend të përfitojnë në mënyrë të barasvlershme nga alokimet buxhetore. Një nga mënyrat për ta arritur këtë është përfshirja e këndvështrimit të barazisë gjinore në procesin buxhetor. Përpjekjet për të prezantuar dhe zbatuar konceptin e Buxhetit të Përgjigjshëm Gjinor (BPGJ) kanë filluar shumë vite më parë.⁴⁰ Vonesat në prezantimin e parimeve të BPGJ lidheshin ngushtë me vështirësitë e hasura në përmirësimin e funksionimit, transparencës dhe llogaridhënies së proceseve të përgjithshme buxhetore: më parë institucionet shqiptare e konsideronin

buxhetin si një proces rreptësisht të mbyllur dhe konfidencial.⁴¹

Qeveria e Shqipërisë ka rritur konsiderueshëm përpjekjet për ta bërë barazinë gjinore një element qendror të planifikimit dhe buxhetimit për zhvillim kombëtar dhe integrim evropian. Me asistencën e UN Women, qeveria miratoi Vendimin e Këshillit të Ministrave nr. 465 (2012)⁴² për zbatimin e integritit gjinor në programin buxhetor afatmesëm (PBA). Qëllimi i tij është të krijojë një proces transparent, të përshtatshëm dhe efektiv të financimit publik, përfshirë edhe buxhetet që kanalizojnë burime të mjaftueshme si për gratë ashtu edhe për burrat. Me mbështetjen e UN Women, qeveria e Shqipërisë arriti të përfshijë buxhetimin e përgjigjshëm gjinor (BPGJ) në dy ministri në vitin 2013. Deri në vitin 2015, BPGJ zbatohet në nëntë ministri,⁴³ me hartimin e buxheteve të dedikuara për arritjen e objektivave të barazisë gjinore përmes financimit të programeve me ndjeshmëri gjinore. Sipas Ministrisë së Financave, në PBA-në për periudhën 2016-2018, u përgatitën 19 programe mbi bazën e parimeve të BPGJ, krahasuar me nëntë programet e identifikuar më parë.⁴⁴ Shifrat sipas PBA-së së miratuar për 2016-2018⁴⁵ tregojnë për një total prej 7 857 943 000,00 Lekë (USD 61 534 401) të planifikuar nga qeveria shqiptare për vitin 2016, që është posaçërisht në përfitim të grave dhe/ose çojnë përpara barazinë gjinore (shih Figurën 2 më poshtë).

Ekzekutimi i buxhetit, sidomos i rezultateve/produkteve të planifikuara me ndjeshmëri gjinore, do të monitorohet me kujdes. Në sajë të suksesit të arritur në prezantimin e BPGJ-së, tani është teknikisht e mundur të ndiqet në vijimësi pjesa e buxhetit kombëtar që alokohet për të mbështetur barazinë gjinore dhe fuqizimin e grave, siç kërkohet nga Partneriteti Global për Bashkëpunim Efektiv për Zhvillim (PGBEZH). Siç është vënë në dukje nga qeveria e Shqipërisë, kjo ishte e pamundur të bëhej deri në vitin 2014, sepse buxheti i çdo ministrie jepej si një shumë totale, ndërsa veprimet që nxisnin barazinë gjinore përfshiheshin si pjesë e programeve të ndryshme.⁴⁶

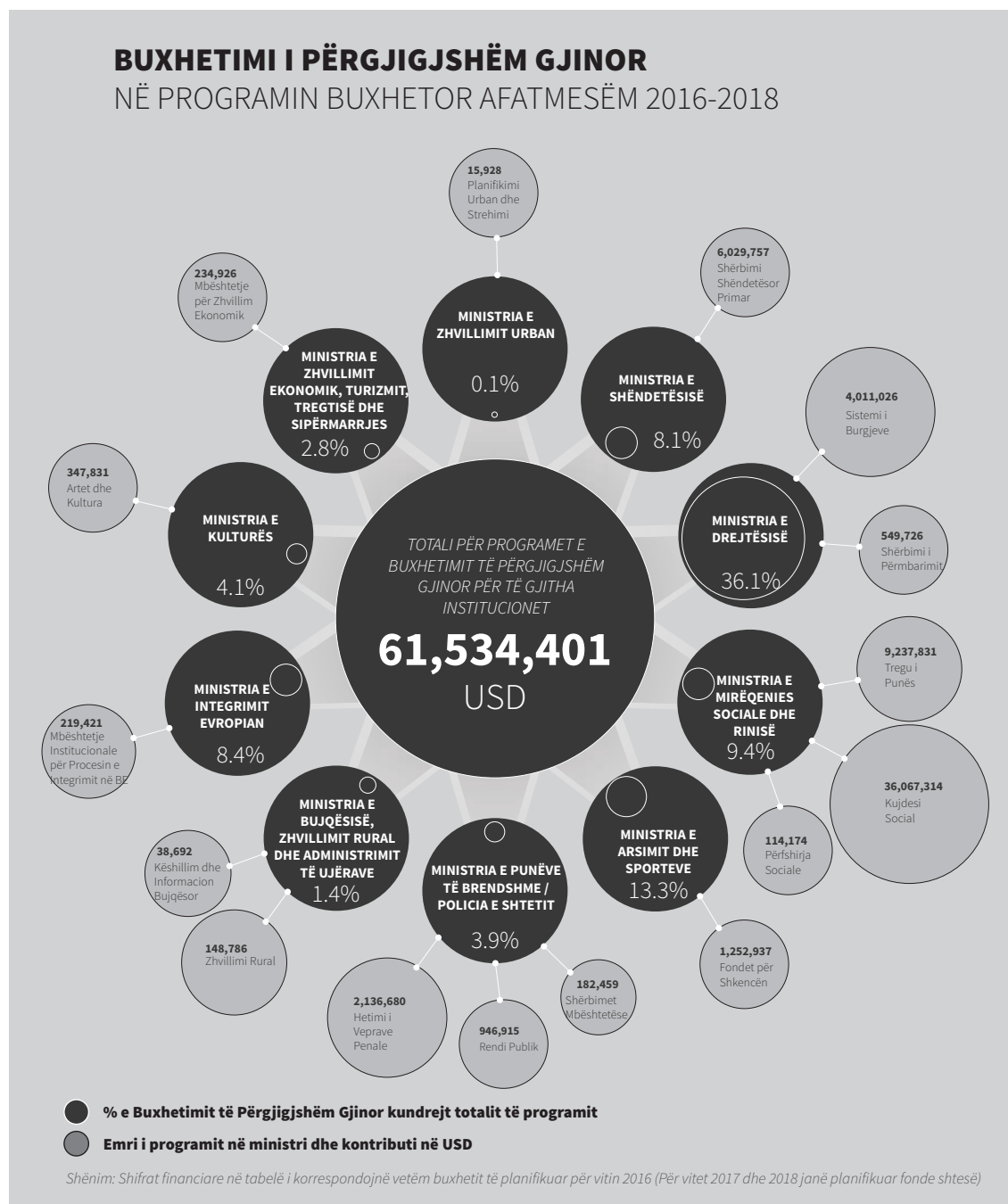
Nismat e mësipërme për zbatimin e BPGJ-së janë një hap i rëndësishëm përpara. Në të njëjtën kohë, BPGJ duhet të përmirësohet më tej në detaje teknike dhe të futet si praktikë e zakonshme në të gjitha ministritë. Sipas Ministrisë së Financave, “në PBA-në për 2017-2019, duhet të zbatohet BPGJ përmes objektivave dhe treguesve të matshëm, përfshirë edhe në nivelin e NJVV-ve”.⁴⁷ Është e qartë se për një BPGJ të zhvilluar dhe të përfshirë plotësisht në menaxhimin e financave publike, nevojiten burime të arsyeshme dhe investime të mjaftueshme në veprimtari për ndërtimin e kapaciteteve. Së fundi, shpenzimet e planifikuara për barazinë gjinore nuk janë të njëjta me shpenzimet faktike për barazinë gjinore, ndaj edhe kërkohet një monitorim i kujdesshëm për të siguruar se buxheti ekzekutohet në përputhje me planet e secilës ministri.

Përveç kësaj, me ndihmën e UN Women, BPGJ ka filluar të zbatohet edhe në shtatë bashki.⁴⁸ Një sukses në vendosjen dhe forcimin e efikasitetit buxhetor dhe llogaridhënies gjinore në nivelin vendor u arrit përmes përfshirjes së këndvështrimit gjinor në programin buxhetor afatmesëm (PBA) në nivelin e bashkive dhe, pas kësaj, edhe në Ligjin e Financave të Qeverisjes Vendore. Ligji u miratua nga Parlamenti në qershor të vitit 2016 dhe është në pritje të dekretimit. Që BPGJ-ja të vihet në funksionim dhe zhvillohet në mënyrë efektive dhe të njëtrajtshme në nivel vendor, 61 bashkitë e vendit do të kenë nevojë për udhëzime dhe këshilla të konsiderueshme teknike. Mundësia e parë për ta dhënë një ndihmë të tillë, në kuadrin e ligjit të ri, do të paraqitet gjatë përgatitjes së PBA-së për vitin 2017, që do të bëhet në vjeshtën e vitit 2016.

Diskutimi për përgjigjshmërinë gjinore në buxhete nuk do të ishte i plotë pa trajtuar lidhjen ndërmjet planeve buxhetore nga njëra anë dhe zbatimit të tyre të drejtë e të barabartë nga ana tjetër, çka në fund të fundit, bën të mundur arritjen e rezultateve zhvillimore për gratë, burrat, vajzat dhe djemtë. Në veçanti, kjo lidhet me nevojën për të rimarrë në shqyrtim modalitetet e ofrimit të shërbimeve. Kjo do të ketë sidomos rëndësi në të ardhmen e afërt, duke parasysh tendencën në rritje të NJVV-ve për të bashkëpunuar me aktorë nga OJF-të dhe nga sektori privat për ofrimin e shërbimeve publike thelbësore (në kuadrin e zbatimit të Reformës së re Administrative Territoriale dhe procesit të decentralizimit). Rregullat për nën-kontraktimin e OJF-ve, OSHC-ve dhe subjekteve private ndikojnë drejtpërsëdrejti në realizimin e shërbimeve, sidomos të shërbimeve sociale. Termat dhe kushtet e nën-kontraktimit do të ndikojnë ndjeshëm nëse shërbimet do të jenë të aksesueshme, të disponueshme dhe me cilësinë

e pritshme ose jo. Përveç kësaj, kontraktimi i subjekteve të jashtme do të diktojë edhe vendosjen e mekanizmave të reja të monitorimit për t'u kërkuar llogari aktorëve jo-qeveritarë në lidhje me zbatimin e standardeve zyrtare, konventave të ratifikuara dhe legjislacionit kombëtar në fuqi. Kjo do të ketë rëndësi të veçantë për ato shërbime që kanë në qendër një gamë grupesh të cenueshme që vuajnë nga probleme sociale. Vendosja e procedurave të qarta të monitorimit për të siguruar zbatimin e standardeve nga secili subjekt ofrues i shërbimeve sociale, është prioritet i ngutshëm.⁴⁹

Figura 2: Buxheti i Përgjigjshëm Gjinnor në Programin Buxhetor Afatmesëm 2016-2018

Burimi: UN Women (2016). Programi Kombëtar i Planifikimit dhe Buxhetit

Përgjegjshmëria buxhetore ndaj grave dhe burrave kërkon transparencë më të madhe nga të gjithë aktorët e përfshirë, si ministrat e linjës, NJVV-të, OSHC-të dhe subjektet e sektorit privat. Duke pasur parasysh që këta aktorë të ndryshëm kanë shkallë të ndryshme kompetencash dhe prioritete të ndryshme, është e rëndësishme të bashkëpunohet në mënyrë strategjike dhe të ndërtohen partneritete solide, për të arritur ofrim - pra edhe zbatim - efektiv dhe të barabartë të shërbimeve.

Veprime prioritare për 1.4.:

- ▶ **Buxhetimi i Përgjigjshëm Gjinator (BPGJ) të zbatohet në të gjitha nivelet e qeverisjes.** Mobilizimi i përgjigjshëm gjinator i financave kombëtare/shtetërore është gjithnjë e më kritik për arritjen e barazisë gjinore dhe vendosja e detyrimit të BPGJ-së mund të ndihmojë në sigurimin e fondeve të nevojshme dhe alokimin e duhur të tyre. Komiteti i KEGJFDG, në Vërejtjet e tij Përmbyllëse të vitit 2016 e nxit Shqipërinë që në raportin e ardhshëm periodik të japë më tepër informacion për ndikimin e programit të parë buxhetor gjinator dhe për zbatimin e Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore, Reduktimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje 2011-2015 (KEGJFDG, paragrafi 15, 2016).
- ▶ **MF t'u ofrojë asistencë teknike, trajnime dhe këshilla të gjitha NJVV-ve** për vendosjen e procedurave të integritetit gjinator në Programet Buxhetore Afatmesme (PBA) në nivelin e NJVV-ve, siç parashikohet nga Ligji për Financat Vendore.
- ▶ **MF të luajë rol kyç në mbështetjen e zbatimit korrekt të ligjeve ekzistuese për BPGJ,** duke siguruar zbatimin e tyre përmes treguesve të qartë dhe të matshëm, si një nga kushtet kryesore për miratimin e buxheteve vjetore ose afatmesme të çdo institucioni në nivel qendror dhe të NJVV-ve.
- ▶ **MF dhe MMSR të bashkërendojnë punën me ASPA-n për hartimin e materialeve të trajnimit për BPGJ, për nivelet qendrore dhe vendore,** si dhe për sigurimin e trajnimeve të rregullta për BPGJ-në për nëpunësit publikë, me qëllim që të sigurohen kapacitetet dhe aftësitë e nevojshme për zbatim.
- ▶ **MMSR të ndërmarrë masa specifike për të bashkërenduar dhe monitoruar zbatimin e veprimtarive që lidhen me BPGJ,** siç parashikohet në Strategjinë e re Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020 dhe Planin e saj të Veprimit.⁵⁰
- ▶ **MF të hartojë procese të qarta për monitorimin dhe performancën e buxhetit,** të cilat pasqyrojnë kërkesat e BPGJ në nivel qendror dhe vendor.
- ▶ **Të përmirësohet baza praktike e zbatimit përmes reformimit të legjislacionit fiskal/financiar për nën-kontraktimin,** dhe të vendosen standarde të njëtrajtësuar për ofrimin e shërbimeve nga aktorët joshtetërorë.

1.5. Ndërtimi i kapaciteteve gjinore kombëtare dhe reforma e administratës publike

Reforma në administratën publike është një nga fushat prioritare të reformës për qeverinë shqiptare. Duke pasur parasysh sfidat zhvillimore të vendit, administrata publike duhet të menaxhojë një ofrim shërbimesh që ve në qendër të vëmendjes të drejtat dhe nevojat e shtetaseve dhe shtetasve, me qëllim që ata të përfshihen dhe të kontribuojnë në mënyrë kuptimplote në arritjen e zhvillimit dhe rritjes ekonomike. Duhet forcuar kapacitetet e institucioneve publike për formulimin e politikave dhe

realizimin e programeve që (i) njohin dhe u përgjigjen situatave dhe nevojave të ndryshme të grave dhe burrave, dhe (ii) punojnë për pakësimin e pabarazive.

Punonjësit ende nuk kanë kapacitetet e duhura për të siguruar përfshirjen e perspektivës gjinore në legjislacion, politika, buxhete dhe programe. Për shembull, Planet e Veprimit të strategjive kryesore që ndikojnë në kryerjen e shërbimeve, pra rrjedhimisht edhe në jetën e grave dhe të burrave, si ajo për Decentralizimin dhe Administratën Publike, janë miratuar pa u bërë harmonizimi i tyre me konsideratat e barazisë gjinore. Në të ardhmen duhet të vendosen kritere të qarta për sigurimin e barazisë dhe ato të zbatohen në hartimin dhe miratimin e legjislacionit, politikave, planeve të veprimit, dhe buxheteve.

Shkolla Shqiptare e Administratës Publike (ASPAs) luan një rol qendror në pajisjen e administratës publike me aftësitë dhe kapacitetet për të përvetësuar *acquis-in* e BE-së për barazinë gjinore, si dhe detyrimet kombëtare dhe ndërkombëtare për barazinë gjinore. ASPA duhet të rifillojë dhe forcojë trajnimet e mëparshme për barazinë gjinore dhe mosdiskriminimin – të harmonizuara me standardet e BE-së dhe ato ndërkombëtare – si pjesë integrale e kurrikulave të saj të zakonshme për të gjithë nëpunësit civilë. Me mbështetjen e Programit të Kombeve të Bashkuara për Zhvillim (PNUD) dhe UN Women, ASPA ka filluar rishikimin e moduleve mësimore dhe po harton module për trajnime të përparuar mbi integrimin gjinor dhe buxhetimin e përgjigjshëm gjinor, për t’iu përgjigjur nevojave gjithnjë në rritje të administratës publike për kapacitete në zbatimin e legjislacionit gjinor dhe përfshirjen e Direktivave të BE-së. Paralelisht me këtë do të duhet të zhvillohen trajnime specifike gjinore për NJVV-të, për t’u mundësuar të zbatojnë legjislacionin dhe politikat kombëtare gjinore si dhe *acquis-in* e BE-së për barazinë gjinore në nivel vendor.

Angazhimi më i madh i ASPA-s në zhvillimin e kapaciteteve gjinore pasqyrohet shprehimisht në Planin e ri Kombëtar të Veprimit të Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020.⁵¹ Trajnime të veçanta përmenden gjithashtu në seksionet e ndryshme përkatëse të këtij raporti.

Veprime prioritare për 1.5.:

- ▶ **ASPAs të prioritizojë, planifikojë dhe zbatojë ndërtimin e kapaciteteve gjinore për administratën publike**, që do të zhvillohen rregullisht mbi bazën e programeve, metodologjive dhe metodeve të njësuara. Kjo duhet të pasqyrohet siç duhet në buxhetin e shtetit si dhe në planin e menaxhimit financiar të ASPA-s.
- ▶ **DAP, në bashkëpunim me ministrinë dhe NJVV-të, të verë në funksionim një sistem të qartë për monitorimin dhe vlerësimin e performancës në punë të nëpunësve civilë. Ky sistem duhet të ngërthejë dhe të ndjekë në vijimësi** aftësitë dhe kapacitetet e tyre për të përvetësuar legjislacionin dhe politikat kombëtare të barazisë gjinore, *acquis-in* e BE-së për Barazinë Gjinore, si dhe detyrimet kombëtare dhe ndërkombëtare për barazinë gjinore, sidomos pas trajnimeve përkatëse për këto tema.
- ▶ **MMSR dhe mekanizmat e bashkërendimit institucional (për shembull, PZHI, GMIP, KKBGJ, etj.) të mbështesin ASPA-n në procesin e ndërtimit të kapaciteteve kombëtare gjinore**, përmes bashkërendimit të përpjekjeve të ngjashme si dhe bashkimit e burimeve njerëzore dhe financiare të organizatave ndërkombëtare, donatorëve, OSHC-ve dhe aktorëve nga sektori privat.

1.6. Përgjegjshmëria qytetare/gjinia dhe qeverisja vendore

Që nga 1 janari 2016, në kuadrin e procesit të ri të Reformës Administrative Territoriale dhe Ligjit të ri të Vetëqeverisjes Vendore (“Ligj Organik”), njësitë e mëparshme administrative rurale dhe ndarjet

administrative tani funksionojnë brenda njësive të reja të vetëqeverisjes vendore (NJVV) dhe këshilltarët vendorë i përfaqësojnë këto komunitete rurale në këshillin vendor. Administratori vendor emërohet nga kryetari i njësive të vetëqeverisjes vendore dhe, sipas ligjit të ri organik, të paktën 30 për qind e administratorëve të emëruar duhet të jenë gra (Nenet 54, 64). Që NJVV-të e reja të respektojnë parimet e barazisë gjinore nevojitet një proces i përgjithshëm reforme që siguron një ndarje të barabartë të kompetencave, përgjegjësi dhe burimeve ndërmjet grave dhe burrave dhe kjo barazi duhet pasqyruar në dhënien e shërbimeve dhe mënyrat e qeverisjes (Nenet 27, 28, 77, 95).

Ligji i sapomiratur për ndarjen administrative dhe territoriale ka sjellë krijimin e një numri më të vogël njësish më të mëdha të vetëqeverisjes vendore në Shqipëri.⁵² Është e qartë që kjo rritje e sipërfaqes, numrit të popullatës dhe përgjegjësi të bashkive duhet të shoqërohet me alokimet përkatëse buxhetore dhe me një personel të aftë për të menaxhuar dhe mbikëqyrur këto buxhete. Ky numër më i vogël bashkish më të mëdha synon të përmirësojë përqendrimin e qytetarëve, si dhe ofrim dhe shtrirje më të mirë shërbimesh tek qytetarët, që ende mbetet shqetësim kritik. Decentralizimi fiskal dhe alokimi i fondeve të duhura për bashkitë po kështu vazhdon të jetë një sfidë e rëndësishme. Në përgjithësi, reformat që po kryhen ende nuk e kanë arritur atë nivel konsolidimi që do të siguronte efikasitet më të madh, bazë më të gjerë burimesh njerëzore, kapacitete për të ndërmarrë funksione shtesë dhe një listë të zgjeruar shërbimesh cilësore. Nevojitet mbështetje e konsiderueshme për të ankoruar modalitete dhe mekanizma qeverisjeje që i përgjigjen siç duhet nevojave dhe të drejtave të qytetarëve dhe qytetarëve në nivel vendor. Vëmendje e veçantë duhet t'i kushtohet konsideratave të barazisë gjinore dhe përfshirjes koherente të këndvështrimit gjinor në proceset e planifikimit, vendimmarrjes dhe buxhetimit në njësitë vendore, si dhe vënies në funksionim të mekanizmave dhe strukturave të posaçme që synojnë uljen e pabarazive dhe diskriminimit gjinor.⁵³ Këto përfshijnë, për shembull, trajtimin e dhunës në familje përmes Mekanizmit të Referimit dhe ndërmarrjen e veprimeve afirmative për të mbështetur përfshirjen ekonomike dhe fuqizimin ekonomik të grave në komunitetet vendore, sidomos në zonat rurale.

Proceset e ristrukturimit të NJVV-ve ofrojnë mundësi për t'i integruar angazhimet ndërkombëtare të Shqipërisë për barazinë gjinore (për shembull, KEGJFDG, Platforma për Veprim e Pekinit, dhe acquis i BE-së për Barazinë Gjinore) në detyrimet e qeverisjes vendore. Një angazhim i qartë i NJVV-ve për të përdorur pushtetin, kompetencat dhe partneritetet e tyre për arritjen e një barazie më të madhe për qytetarët e tyre do të ishte gjithashtu në përputhje me Kartën Evropiane për Barazinë e Grave dhe Burrave në Jetën Vendorë.⁵⁴ Kompetencat e reja të NJVV-ve, përfshirë ato në fushën e bujqësisë, ofrojnë mundësi të qarta për futjen e masave që sigurojnë mundësi të barabarta të grave dhe burrave në sistemin e ri.⁵⁵ Këtu përfshihen edhe punësimi dhe përparimi në karrierë brenda administratës. Duhet të vihen në funksionim struktura dhe mekanizma specifike, si analizat e buxheteve të përgjigjshme gjinore, vlerësimet gjinore dhe praktikrat e auditimeve gjinore, për të siguruar që shërbimet u përgjigjen nevojave dhe interesave të ndryshme të grave dhe burrave dhe janë njësoj të aksesueshme prej tyre. Mbledhja, analizimi dhe përdorimi sistematik i statistikave gjinore dhe të dhënave të ndara sipas seksit janë parakusht i rëndësishëm për krijimin e një sistemi të decentralizuar ku vendimet e qeverisjes mbështeten dhe ndërtohen mbi fakte dhe prova.

Siç u përmend në seksionin 1.1., disa njësi vetëqeverisjeje që mbështeten nga ana financiare dhe teknike nga donatorët, kanë filluar të zbatojnë detyrimet kombëtare për barazinë gjinore duke krijuar njësitë ose pozicionin e nëpunësit të barazisë gjinore/koordinatorit kundër dhunës në familje, si dhe duke trajtuar problemet që lidhen me barazinë gjinore në planifikimet vendore. Jetëgjatësia e këtyre ndërhyrjeve mund të sigurohet përmes integritit të veprimeve përkatëse në buxhetet vendore. Kjo praktikë e re pozitive e angazhimit në një qeverisje vendore të përgjigjshme gjinore dhe sociale duhet të konsolidohet dhe të replikohet në të gjitha njësitë e vetëqeverisjes vendore.

Niveli i politikave. Strategjia Kombëtare Ndërsektoriale për Decentralizimin dhe Qeverisjen Vendorë 2015-2020 paraqet një qasje gjithëpërfshirëse për decentralizimin dhe forcimin e qeverisjes vendore, në përputhje me parimet e Kartës Evropiane të Vetëqeverisjes Vendorë dhe parimet e qeverisjes vendore të sanksionuara në dokumentet e Hapësirës Administrative Evropiane, me qëllim sigurimin e decentralizimit politik, administrativ dhe fiskal.⁵⁶ Ndonëse strategjia i përmend pabarazitë gjinore në pjesën e saj narrative, Planin i Veprimit i Strategjisë nuk përfshin reagimet dhe aktivitetet që duhen trajtuar gjatë implementimit.

BPGJ në nivel vendor. Legjislacioni përkatës që rregullon aspektet fiskale të qeverisjes vendore (Ligji për Financat në Qeverisjen Vendore) përmban detyrimin e angazhimit në përfshirje të perspektivës gjinore në programin buxhetor afatmesëm.⁵⁷ Zbatimi koherent i BPGJ-së në nivel bashkie do të kontribuojë në rritjen e përgjegjshmërisë dhe efektivitetit buxhetor të shpenzimeve vendore.⁵⁸ Në këtë kuadër, është e domosdoshme të garantohet zbatimi i buxhetimit të përgjigjshëm gjinor jo vetëm për shërbimet dhe investimet, por edhe për të gjitha skemat e granteve vendore për bujqësinë, zhvillimin rural dhe shërbimet mbështetëse të financuara nga buxheti vendor dhe/ose të bashkëfinancuara nga palë të treta. Përveç kësaj, ai kërkon përdorimin e instrumenteve të duhura për të siguruar aksesueshmërinë, cilësinë, sasinë dhe përballueshmërinë e shërbimeve nga të gjithë qytetarët.

Veprime prioritare për 1.6.:

- ▶ **Të zbatohen dispozitat e Kartës Evropiane për Barazinë e Grave dhe Burrave në Jetën Vendore** si një dokument bazë reference për planifikimin vendor.
- ▶ **NJVV-të të angazhohen në lokalizimin e Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020** si dhe të detyrimeve ndërkombëtare për barazinë gjinore dhe fuqizimin e grave dhe për integrimin e përmbajtjes së tyre në punën e qeverisjes vendore.
- ▶ **NJVV-të të krijojnë mekanizma zyrtarë konsultimi që janë përfshirës, me ndjeshmëri gjinore dhe pjesëmarrje** (si Skedat e Pikëve për vlerësim nga komuniteti, buxheti me pjesëmarrje, etj.) për të siguruar pjesëmarrjen aktive të grave dhe burrave dhe përfaqësimin e duhur të nevojave të tyre.
- ▶ **Administrata vendore në të gjitha nivelet të shtojë kapacitetet për përfshirje të perspektivës gjinore në të gjithë sektorët**, me qëllim që të sigurohet zbatim i përgjigjshëm gjinor i funksioneve dhe kompetencave të reja.
- ▶ **NJVV-të të krijojnë dhe monitorojnë statistikave gjinore të përfituesve** të të gjitha programeve në nivel vendor, në përputhje me politikën gjinore kombëtare dhe Programin e ri Kombëtar të Statistikave 2017-2021.
- ▶ Nën drejtimin e Ministrisë së Shtetit për Çështjet Vendore (MSHÇV) dhe INSTAT-it, **QSH të përcaktojë një grup minimal treguesish gjinorë** për t'u zbatuar në nivel bashkie, në përputhje me kornizat ligjore dhe politikave kombëtare dhe ndërkombëtare për barazinë gjinore.
- ▶ **Ministria e Financave të monitorojë angazhimin e NJVV-ve në përfshirjen e perspektivës gjinore në programin buxhetor afatmesëm** (buxhetim të përgjigjshëm gjinor) në përputhje me Ligjin e ri të Financave për Qeverisjen Vendore.
- ▶ **Ministria e Financave të sigurojë që NJVV-të të zhvillojnë procedurat, mekanizmat, kapacitetet, si dhe drejtimin dhe monitorimin e duhur të buxhetimit të përgjigjshëm gjinor.**
- ▶ **Administrata në nivel vendor dhe qendror t'i përmbahet dhe të monitorojë respektimin e dispozitave të përgjigjshme gjinore në legjislacionin/politikat kombëtare**, ndër të cilat: (i) vënia në funksionim e mekanizmave gjinore (Nëpunësit e Barazisë Gjinore) dhe e Mekanizmit të Referimit kundër DHF; (ii) zbatimi i kuotës minimale prej 30 për qind gra administratore vendore të emëruara nga kryetarët e rinj të bashkive; dhe (iii) veprimet afirmative për mbështetjen e përfshirjes ekonomike të grave dhe fuqizimin e tyre social në komunitetet vendore.

Botime të zgjedhura kyçe për Shqipërinë

Komiteti i KEGJFDG (2016). “Raport i Katërt Periodik Kombëtar mbi Zbatimin e Konventës KEGJFDG në Shqipëri.” Gjendet në gjuhën angleze në: http://www.un.org.al/editor-files/file/CEDAW_C_ALB_4th%20report_Nov%202014_En.pdf, si dhe në gjuhën shqipe në http://www.qbz.gov.al/botime/fletore_zyrtare/2014/PDF-2014/187-2014.pdf.

Equinet (2015). A Comparative Analysis of Gender Equality Laws in Europe 2015. (Analizë krahasuese e ligjeve për barazinë gjinore në Evropë 2015). Komisioni Evropian. Gjendet në gjuhën angleze në: <http://www.equineteurope.org/A-comparative-analysis-of-gender-equality-law-in-Europe-2015>.

Qeveria e Shqipërisë (2014). “Shqipëria: Raport Kombëtar për Zbatimin e Platformës për Veprim Pekin +20.” Gjendet në: http://www.un.org.al/editor-files/file/Beijing+20_ALB%20National%20Report_Apr%202014_En.pdf, si dhe në gjuhën shqipe në http://www.sociale.gov.al/files/documents_files/Raporti_Final_Pekin+20_dt_30.04.2014.pdf.

INSTAT (2016). Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2016. Gjendet në: <http://www.instat.gov.al/al/publications/librat/2016/femra-dhe-meshkuj-n%C3%AB-shqip%C3%ABri,-2016.aspx>.

Ministria e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë “Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore dhe Plani i saj i Veprimit 2016 – 2020”, miratuar me Vendim të Këshillit të Ministrave, nr. 733 datë 20.10.2016 dhe publikuar në Fletoren Zyrtare nr, 201 datë 31.10.2016. Shiko: http://www.qbz.gov.al/botime/fletore_zyrtare/2016/PDF-2016/201-2016.pdf

Plaku, A. dhe M. Kocaqi (2015). “Raport vlerësimi: Zbatimi i Strategjisë Kombëtare për Barazinë, Gjinore, Reduktimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje 2011-2015 dhe Planin e saj të Veprimit,” UNDP Shqipëri.

Ministria e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë, “Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore dhe Plani i Veprimit 2016-2020”, miratuar në mbledhjen e Këshillit të Ministrave, datë 20 tetor 2016. Shiko: http://www.qbz.gov.al/botime/fletore_zyrtare/2016/PDF-2016/201-2016.pdf.

POSHTËSHËNIMET E KAPITULLIT

1. AGD përbëhet nga 27 gra deputete: 14 nga Partia Socialiste, nëntë nga Partia Demokratike dhe katër nga Lëvizja Socialiste për Integrim. Shih "Raport i Katërt Periodik Kombëtar mbi Zbatimin e Konventës KEGJFDG në Shqipëri" Neni 3, paragrafi 36 – dorëzuar Komitetit për Eliminimin e Diskriminimit ndaj Grave në nëntor të vitit 2014. Versioni i plotë gjendet në: http://www.qbz.gov.al/botime/fletore_zyrtare/2014/PDF-2014/187-2014.pdf.
2. Krijuar me Urdhrin e Kryeministrit Nr. 3, datë 08.01.2009, "Për Funkcionimin e Këshillit Kombëtar të Barazisë Gjinore", në bazë të Ligjit nr. 9970/2008 dhe riformuar me Urdhër të Kryeministrit nr. 230/2013, "Për funksionimin e KKBGJ".
3. Siç kërkohej në Aktivitetin 1.1.1 të Planit Kombëtar të Veprimit të Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore, Reduktimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje 2011-2015.
4. Në mbledhjen e tij të fundit më 23 maj 2016, KKBGJ diskutoi dhe miratoi draft-Strategjinë Kombëtare për Barazinë Gjinore dhe Planin e saj të Veprimit 2016-2020.
5. Siç rekomandohet në "Raport vlerësimi: Zbatimi i Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore, Reduktimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje 2011-2015 dhe Planit të saj të Veprimit" (përgatitur nga A. Plaku dhe M. Kocaqi dhe financuar nga PNUD Shqipëri, tetor 2015). Në pasazhin në fjalë thuhet "...Mbledhjet periodike të KKBGJ duhet të bazohen në një rend dite për të cilin është rënë dakord paraprakisht, që vendoset në fillim të çdo viti dhe bazohet në çështjet kyçe dhe dokumentet ekzistuese të politikave, mbi bazën e të cilëve KKBGJ duhet të vlerësojë përparimin e bërë dhe duhet të marrë vendime për përmirësime të mëtejshme. Sigurisht, çështje të ngutshme ose të papritura mund të bëhen pjesë e rendit të ditës së caktuar të mbledhjeve dhe plani paraprak mund të rishikohet dhe përshtatet në bazë të zhvillimeve dhe përpapa çdo mbledhjeje specifike ...".
6. I krijuar në mars 2015, kur DPSBGJ u riorganizua në dy sektorë të veçantë: Sektori i Barazisë Gjinore dhe Sektori i Përfshirjes Sociale. Numri i stafit të punësuar në Sektorin e Barazisë Gjinore nuk ka ndryshuar (tre të punësuar: një shefe sektori dhe dy specialiste). Kujtesa institucionale e këtij sektori është ruajtur sepse këto tre specialiste kanë më shumë se 15 vjet përvojë pune në strukturat gjegjëse që merren me çështje të lidhura me gjininë. Shih "Raport vlerësimi: Zbatimi i Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore, Reduktimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje 2011-2015 dhe Planit të saj të Veprimit".
7. Ligji nr. 9970 datë 24.07.2008, "Për Barazinë Gjinore në Shoqëri", botuar në Fletoren Zyrtare nr. 125 më 01.08.2008, http://www.mod.gov.al/images/PDF/barazia_gjinore_shoqeri.pdf.
8. Ligji nr. 9669 datë 18.12.2006, "Për masa ndaj dhunës në marrëdhëniet familjare", botuar në Fletoren Zyrtare nr. 150 më 18.01.2007; në fuqi që nga 1 qershori 2007 (<http://www.osce.org/albania/30436>) dhe i amenduar dy herë me Ligjin nr. 9914 datë 12.05.2008, dhe Ligjin nr. 10329 datë 30.09.2010, botuar në Fletoren Zyrtare nr. 142, f. 7703.
9. Më parë ky autoritet i ishte dhënë Ministrit të Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta, i cili i ushtronte këto kompetenca përmes Drejtorisë së Shanseve të Barabarta dhe Politikave Familjare (DSHBPF), që kishte si mision formulimin dhe hartimin e politikave për nxitjen e BGJ dhe reduktimin e DHF. Për hollësi të mëtejshme shih "Raport i Katërt Periodik Kombëtar mbi Zbatimin e Konventës KEGJFDG në Shqipëri", Neni 3, paragrafi 31.
10. Me kërkesën e MMSR dhe mbështetjen e Agjencive të OKB-së, përfshirë PNUD-in.
11. Shiko: <http://www.kryeministria.al/al/newsroom/vkm/vendime-te-miratuara-ne-mbledhjen-e-keshillit-te-ministrave-date-20-tetor-2016>; Strategjia e botuar gjendet në Fletoren Zyrtare nr. 201 datë 31.10.2016. Shiko: <http://www.qbz.gov.al/botime/>

- fletore_zyrtare/2016/PDF-2016/201-2016.pdf
12. Ligji nr. 9970 datë 24.07.2008, "Për barazinë gjinore në shoqëri," Neni 4.
 13. Deri në shtator 2013, në nivel qendror vetëm tri nga 15 ministri kishin përfshirë një Nëpunës të Barazisë Gjinore si pjesë të strukturave të tyre të brendshme.
 14. Siç parashikohet në Udhëzuesin për Funksionimin e GMIP-ve, "Udhëzime operacionale për grupet e menaxhimit të politikave, shtator 2015", miratuar me Urdhrin e Kryeministrit nr. 129 datë 21.09.2015, Nëpunësi i Barazisë Gjinore në ministrinë përkatëse drejtuese është anëtar i rëndësishëm i GMIP, dhe siguron ankorimin e ekspertizës gjinore në qeverisjen sektoriale, planifikimin dhe dialogun për politikat në përputhje me acquis-in e BE-së për barazinë gjinore.
 15. Shih: "Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020 dhe Plani i saj i Veprimit", siç përshkruhet nën Aktivitetin 4.2.3 të Planit Kombëtar të Veprimit (baza e referimit) fq.102.
 16. Në bazë të Ligjit nr. 9669 datë 18.12.2006, "Për masa ndaj dhunës në marrëdhëniet familjare" dhe Vendimit të Këshillit të Ministrave nr. 334 datë 17.02.2011, "Për mekanizmin e bashkërendimit të punës për referimin e rasteve të dhunës në marrëdhëniet familjare dhe mënyrën e procedimit të tij", çdo bashki duhet të ketë një Koordinator Vendor si pjesë e Mekanizmit të Referimit që do të ngrihet në nivel vendor.
 17. Në fund të vitit 2014, nga 65 bashki, vetëm 18 kishin emëruar Nëpunës të Barazisë Gjinore me kohë të plotë, si dhe kishin caktuar zyrtar përkatës si pjesë e strukturave bashkiake për këtë qëllim.
 18. Në zbatim të Ligjit nr. 10221 datë 4.2.2010, "Për Mbrojtjen nga Diskriminimi", botuar në Fletoren Zyrtare nr. 15/2010, http://www.uart.edu.al/media/150329-Ligji%2010221_%202010%20per%20mbrojtjen%20nga%20%20diskriminimi.pdf
 19. Për hollësi të mëtejshme shih "Raport i Katërt Periodik Kombëtar mbi Zbatimin e Konventës KEGJFDG në Shqipëri" Neni 2, paragrafët 4 dhe 5.
 20. Në një rast diskriminimi gjinor (Akt-Vendimi nr. 93/30.09.2013) gjykata vendosi se ankuesja kishte pësuar diskriminim për arsye të gjinisë, shtatzënisë, gjendjes civile dhe martesore. KMD i rekomandoi Entit Rregullator të Energjisë "të rishikojë kontratën kuadër 'Termet dhe kushtet e përgjithshme kontraktuale për furnizimin me energji të familjeve'".
 21. Përfshirë ndryshimet e bëra pas zgjedhjeve të përgjithshme të vitit 2013 dhe ato të marsit 2015.
 22. Miratuar në mbledhjen e Këshillit të Ministrave, datë 20 tetor 2016. Shiko: <http://www.kryeministria.al/al/newsroom/vkm/vendime-te-miratuara-ne-mbledhjen-e-keshillit-te-ministrave-date-20-tetor-2016>.
 23. Rekomandim i Këshillit të Evropës, Rec (2007)17 mbi standardet dhe mekanizmat e barazisë gjinore; shih KiE, Gender Equality Standards (Standardet e Barazisë Gjinore) f. 4, gjendet në: www.coe.int/equality.
 24. Nënkupto botimin e vendimit të Këshillit të Ministrave të mbledhjes së datës 20 tetor 2016, në Fletoren Zyrtare
 25. MMSR mund të mbështesë institucione të ndryshme për hartimin e planeve vjetore të veprimit për lehtësimin e zbatimit të Planit Kombëtar të Veprimit 2016-2020.
 26. Prezantim nga UN Women "Monitoring the SDGs from a Gender Perspective: Opportunities and Challenges," (Monitorimi i OZhQ nga perspektiva gjinore: Mundësi dhe Sfida), paraqitur në Mbledhjen e Nivelit të Lartë të Palëve të Interesuara për Statistikat, 31 mars 2016, Kampala (slide 8).
 27. Shih: Ligji për barazinë gjinore në shoqëri, Ligji për masa ndaj dhunës në marrëdhëniet familjare, si dhe Ligji për nëpunësin civil (Ligji nr. 152/2013, shih: <https://www.ata.gov.al/te-ngarkuara/Programi%20i%20Transparences/LIGJ-Nr-152-2013-PER-NEPUNESIN-CIVIL.pdf>)
 28. Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020, miratuar në mbledhjen e Këshillit të Ministrave, datë 20 tetor 2016. Shiko: http://www.qbz.gov.al/botime/fletore_zyrtare/2016/PDF-2016/201-2016.pdf
 29. Krijimi i strukturës së GMIP-ve u miratua (me anë të Urdhrit të Kryeministrit nr. 129 datë 21.09.2015. Deri më tani janë krijuar tre GMIP (për Punësimin dhe Politikat Sociale; Menaxhimin e Ujërave; dhe Administratën Publike). Megjithatë, operacionalizimi

- dhe funksionimi efektiv i tyre ende nuk ka përfunduar, përfshirë edhe krijimin e Grupeve Tematike në kuadrin e secilit GMIP.
30. Udhëzues Operacional për GMIP-të, miratuar me Urdhrin e Kryeministrit nr. 129, datë 21.09.2015.
 31. Siç u paraqit në prezantimin e UN Women “Monitoring the SDGs from a Gender Perspective: Opportunities dhe Challenges,” (Monitorimi i OZHQ-ve nga këndvështrimi gjinor: Mundësi dhe sfida), paraqitur në Mbledhjen e Nivelit të Lartë të Palëve të Interesuara për Statistikat, 31 mars 2016, Kampala (slide 13).
 32. Për hollësi të mëtejshme, mund t’u referoheni Standardeve të Barazisë Gjinore të Këshillit të Evropës, f. 4. Gjenden në gjuhën angleze në: www.coe.int/equality.
 33. Siç parashikohet në Udhëzuesin Operacional për GMIP-të “Udhëzime operacionale për grupet e menaxhimit të politikave, shtator 2015”.
 34. Në përputhje me legjislacionin shqiptar për barazinë gjinore (Ligji nr. 9970 datë 24.07.2008); UN ECOSOC; KEGJFDG të OKB-së; Platformën për Veprim të Pekinit; Rekomandimin e Këshillit të Evropës Rec(2007)17; Kornizën e Rezultateve të BE-së për Bashkëpunim Ndërkombëtar dhe Zhvillim, dokument pune për stafin (2015) 80 final, 26.3.2015; Konkluzionet e Këshillit Evropian mbi Barazinë Gjinore dhe Fuqizimin e Grave në Bashkëpunimin për Zhvillim, dok. 9561/07, dhe Konkluzionet e Këshillit Evropian për Gjininë në Zhvillim, dok. 9241/15, 26 maj 2015.
 35. Ligji nr. 9180, datë 5.2.2004, “Për Statistikat Zyrtare”. Gjendet në: http://www.instat.gov.al/media/208100/statistical_law.pdf. INSTAT-ipërgatit Programin Kombëtar të Statistikave Zyrtare që miratohet nga Parlamenti. Programi i Statistikave Zyrtare përkufizon metodologjinë e mbledhjes së të dhënave dhe përcakton burimet nga duhen marrë informacionet zyrtare, si dhe shpeshësinë e mbledhjes së tyre. INSTAT-i ka autoritet mbi ministritë, të cilat janë të detyruara me ligj të ofrojnë të gjitha llojet e të dhënave siç përshkruhet në Programin Kombëtar të Statistikave Zyrtare.
 36. Në vitin 2010, Ministria e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta (MPÇSSH), e mbështetur nga UN Women, përgatiti Paketën Kombëtare të Treguesve të Harmonizuar të Barazisë Gjinore (THGJ). THGJ-të ishin përpjekja e parë për të monitoruar zbatimin e Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore dhe Dhunën në Familje 2007-2010 (SKBGJ-DHF). THGJ-të duhen rishikuar për të pasqyruar zhvillimet politike të kohëve të fundit.
 37. Departamenti i Çështjeve Ekonomike dhe Sociale (2014), Guidelines for Producing Statistics on Violence against Women (Udhëzues për prodhimin e statistikave mbi dhunën ndaj grave), Sekretariati i Kombeve të Bashkuara.
 38. Zakonisht njihet me emrin “Reagimi i Koordinuar i Komunitetit kundër Dhunës në Familje” (RKK).
 39. Në përputhje me grupin e treguesve plotësues të BE-së SEC(2011) 401, Treguesit e BE-së për Rininë, dhe Indeks të Zhvillimit të Rinisë.
 40. Përpjekjet e para për ta ndryshuar këtë lloj perceptimi ose “kulture” në vitet 2005-2006 qenë të vështira dhe me gjithë ndryshimet në kuadrin ligjor, gjendja mbeti e njëjtë për disa vite. Duke e parë këtë situatë, agjencitë ndërkombëtare vendosën të ndërhyjnë dhe mbështetën disa bashki, përmes Organizatave Jo-Fitimprurëse vendore (OJF) që të fillonin procese buxhetore me pjesëmarrje, për të vazhduar pastaj me buxhetimin gjinor. Organizata ndërkombëtare si UNIFEM (sot UN Women) – filluan ndërhyrje të ngjashme në fillim të vitit 2008, përmes veprimtarive për ndërtimin e kapaciteteve në nivel vendor.
 41. Më parë, në procesin buxhetor përfshiheshin vetëm specialistët financiarë dhe drejtorët e institucioneve; prania dhe mendimet e punonjësve/drejtorive të tjera as nuk kërkohej dhe as konsiderohej e rëndësishme. Buxhetimi ndiqte çdo vit të njëjtën rutinë: “planifikimi” ishte thjesht një ushtrim matematikor, ku drejtimet e politikave, qëllimet dhe objektivat nuk merreshin aspak parasysh; “logaridhënia” mbështetej thjesht në tabelën e shpenzimeve dhe jo domosdoshmërisht ndiqej nga analiza të mëtejshme të efikasitetit të përdorimit të burimeve; dhe “monitorimi” keqkuptohej lehtë si “një proces kontrolli i rreptë për të kapur gabimet”. Si rrjedhojë, konceptet si “me pjesëmarrje” apo “i përgjigjshëm” as nuk mendoheshin se kishin ndonjë lidhje me “buxhetimin”.
 42. Miratimi i Vendimit të Këshillit të Ministrave

- nr. 465 datë 16.7.2012, "Për integrimin gjinor në programet e buxhetit afatmesëm", ishte hapi i parë i rëndësishëm në këtë drejtim, ndjekur nga Udhëzimi i Përbashkët nr. 21, datë 21.06.2013 i ish-Ministrisë së Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta (sot MMSR) dhe Ministrisë së Financave "Për përcaktimin e procedurave të integritit gjinor në programet e buxhetit afatmesëm (PBA)". Këto nënligje përcaktojnë se ministritë e linjës duhet të përcaktojnë objektivat, treguesit dhe rezultatet minimale që nevojiten për arritjen e integritit gjinor në proceset dhe programet e tyre buxhetore.
43. "Raport vlerësimi: Zbatimi i Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore, Reduktimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje 2011-2015 dhe Planit të saj të Veprimit".
44. Prezantim nga Znj. Mimoza Dhembj, Drejtore e Përgjithshme e Buxhetit në Ministrinë e Financave, "Udhëzues për përgatitjen e PBA 2017-2019," 4 mars 2016.
45. Siç është miratuar në Fletoren Zyrtare nr. 208 datë 3.12.2015.
46. Shqipëria: Raport Kombëtar për Zbatimin e Platformës për Veprim Pekin +20, prill 2014. Versioni i plotë gjendet në: http://www.sociale.gov.al/files/documents_files/Raporti_Final_Pekin+20_dt_30.04.2014.pdf.
47. Prezantim i Z. Fan Brahimi, Ministria e Financave, "PBA në njësitë e qeverisjes vendore," 4 mars 2016.
48. Këto janë Tirana, Shkodra, Vlora, Elbasani, Fieri, Përmeti dhe Këlcyra. Mbledhje përgatitore janë organizuar edhe në Sarandë, Lezhë dhe Durrës.
49. Diskutimet për nën-kontraktimin e OJF-ve dhe/ose aktorëve të tjerë si ofrues shërbimesh lidhen veçanërisht me kontekstin e shërbimeve për grupe të ndryshme grash dhe vajzash që vuajnë nga dhuna (si për shembull nevoja për strehëza, qendra këshillimore, qendra për formim profesional, etj.). Ofrimi i përshtatshëm i këtyre shërbimeve lidhet ngushtë me llogaridhënien buxhetore dhe zbatimin e BPGJ-së, dhe për këtë arsye është përfshirë në këtë seksion.
50. Përmendur në Objektivin Specifik 4.3 të këtij dokumenti.
51. Veçanërisht tek veprimet nën Objektivat Specifike 3.2 dhe 4.2 të këtij Plani Kombëtar Veprimi.
52. Sipas parimeve dhe standardeve të përcaktuara në Kartën Evropiane të Vetëqeverisjes Vendore dhe parimeve të Hapësirës Administrative Evropiane për qeverisjen vendore.
53. Në të përfshihen trajtimi i dhunës në familje përmes Mekanizmit të Referimit dhe ndërmarrja e veprimeve afirmative për të mbështetur përfshirjen ekonomike dhe fuqizimin social të grave në komunitetet vendore, sidomos në zonat rurale.
54. Këshilli i Bashkive Evropiane (2006) Karta Evropiane për Barazi të Grave dhe Burrave në Jetën Vendore, gjendet në: <http://www.charter-equality.eu/the-charter/observatoire-europeen-en.html>.
55. NJVV-të administrojnë shërbimet sociale në nivel vendor për shtresat e cënueshme të popullatës, individë me aftësi të kufizuara, fëmijët, gratë, gratë kryefamiljare, gratë viktime të dhunës, viktime të trafikimit, nënat ose prindërit me fëmijë në nevojë, gra dhe burra të moshuar, etj., siç është e përcaktuar në ligj.
56. Strategjia Kombëtare Ndërsektoriale për Decentralizimin dhe Qeverisjen Vendore 2015-2020.
57. VKM nr. 465 (2012), "Për integrimin gjinor në programin buxhetor afatmesëm".
58. Projekt Ligji për Financat e Qeverisjes Vendore u miratua nga Parlamenti në maj 2016 dhe është në pritje të dekretimit.

KAPITULLI 2: KONTRIBUTI PËR NJË SHOQËRI PA DHUNË NDAJ GRAVE DHE VAJZAVE DHE PA DHUNË NË FAMILJE

Vështrim i përgjithshëm

Dhuna ndaj Grave dhe Vajzave (DHkGV) është një nga format më mbizotëruese të dhunës. Ajo është një epidemi globale që prek çdo ditë të gjitha vendet, shoqëritë, fetë, besimet dhe përkatësitë etnike.⁵⁹ Parandalimi dhe lufta kundër Dhunës ndaj Grave dhe Vajzave është parakusht për një zhvillim të qëndrueshëm, të barasvlershëm dhe përfshirës, si dhe një vlerë dhe objektiv i rëndësishëm në vetvete.⁶⁰ DHkGV nuk mund të shihet thjesht si një shkelje e të drejtave njerëzore të grave (në kuptimin e integritetit fizik dhe psikologjik të tyre) sepse ajo ka një ndikim të drejtpërdrejtë dëmtes tek e gjithë shoqëria. Një person që keqtrajtohet brenda familjes (dhuna në familje) përfaqëson jo vetëm një rast vuajtjeje individuale, por tregon se e gjithë familja karakterizohet nga dhuna dhe kërcënimi i dhunës, me ndikime të konsiderueshme negative mbi gratë, fëmijët vajza dhe djem, dhe anëtarët e moshuar të familjes.

Dhuna me bazë gjinore është manifestimi më tronditës i pabarazisë gjinore dhe shërben për t'i zgjatur jetën dhe për të përforcuar nënshtrimin e grave. Si e tillë, dhuna me bazë gjinore nuk mund të kuptohet e ndarë nga normat shoqërore që drejtojnë marrëdhëniet gjinore dhe i bëjnë këto dhunime të pranueshme. Forma më e zakonshme e dhunës kundër grave është ajo e ushtruar nga bashkëshorti ose nga një partner intim. Burrat shpesh e përdorin dhunën për të ndëshkuar shkeljet e perceptuara të roleve gjinore. Dhuna ndaj grave rëndom shihet si diçka normale dhe jo si vepër penale dhe shpesh është viktimja ajo fajësohet dhe stigmatizohet, dhe jo autori i dhunës. Dhuna në familje është shkelje e rëndë dhe e parandalueshme e të drejtave të njeriut, e lidhur me çdo lloj lëndimi fizik, seksual ose psikologjik të kryer nga një partner apo bashkëshort i tanishëm ose i mëparshëm, si në çiftet heteroseksuale ashtu edhe në ato të të njëjtit seks, të cilat shkojnë nga dhuna me fjalë, deri tek rrahjet e rënda e të përsëritura.⁶¹ Duke pasur parasysh përhapjen në vijimësi të DHBGJ ndër shtetet anëtare të BE-së, sigurimi i integritetit fizik dhe psikologjik të grave dhe vajzave është përparësi për BE-në.⁶²

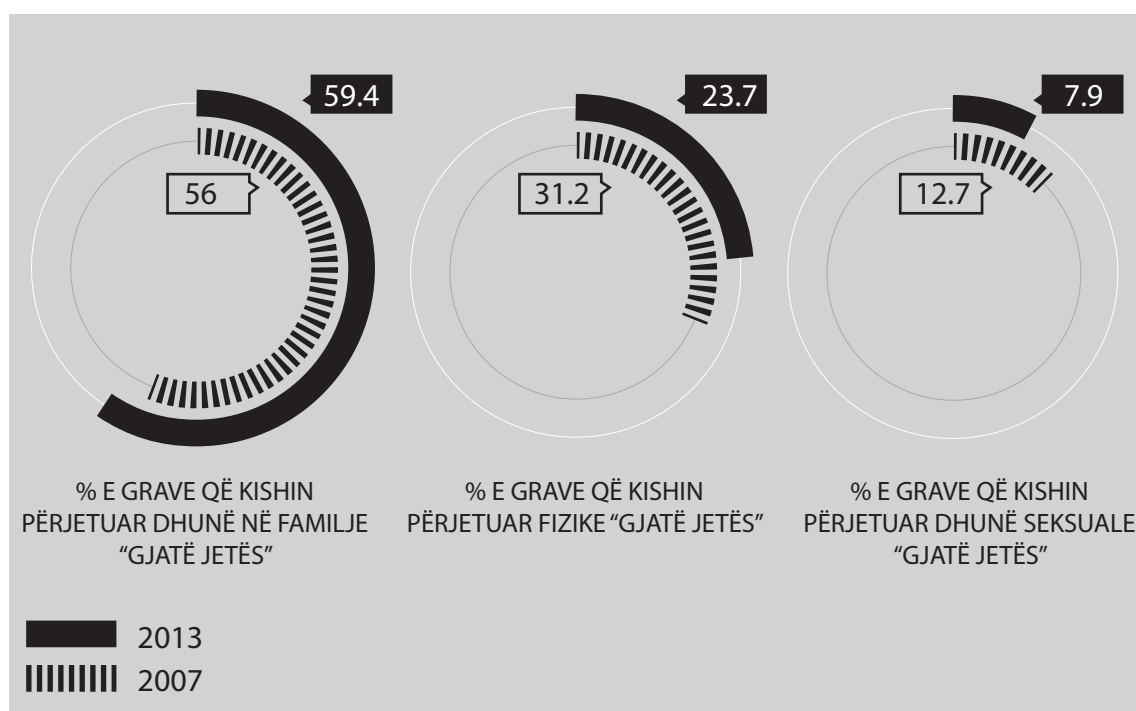
Dhuna ndaj grave dhe vajzave nuk është dukuri e re në Shqipëri. Ajo i ka rrënjët thellë në traditat dhe zakonet patriarkale⁶³ që i kanë dhënë formë shoqërisë shqiptare që prej shumë kohësh, si rolet dhe identitetet e ngurta gjinore, autoriteti patriarkal, respekti për kodin e nderit dhe të turpit, mbajtja nën kontroll e disa brezave në familje, varfëria, pabarazia në fushat e punësimit dhe arsimit, dhe migrimi me bazë gjinore. Gjatë dhjetë viteve të fundit janë bërë dy vrojtime kombëtare për dhunën në familje. Vrojtimi i parë me bazë popullatën mbi dhunën në familje në Shqipëri u krye nga INSTAT-i në vitin 2007,⁶⁴ i ndjekur nga një i dytë në vitin 2013.⁶⁵ Tendencat që shoqëronin këtë dukuri gjatë periudhës 2007-2013

mund të përmbliidhen si vijon:⁶⁶

- Përqindja e grave që kishin përjetuar dhunë në familje (të gjitha format e dhunës) “gjatë jetës” **u rrit nga** 56.0 për qind⁶⁷ në 59.4 për qind.⁶⁸
- Përqindja e grave që kishin përjetuar dhunë fizike “gjatë jetës” **u ul** nga 31.2 për qind në 23.7 për qind.⁶⁹
- Përqindja e grave që kishin përjetuar dhunë seksuale “gjatë jetës” **u ul** nga 12.7 për qind në 7.9 për qind.⁷⁰

Një krahasim i rezultateve të viteve 2007 dhe 2013 nxjerr në pah një numër çështjesh të rëndësishme. Së pari, rritja e numrit të rasteve të raportuara pasqyron rritjen e besimit të publikut në organet shtetërore përgjegjëse, sepse tani njerëzit janë më të gatshëm t’i raportojnë rastet e dhunës dhe të kërkojnë ndihmë. Ai gjithashtu tregon një ndërgjegjësim në rritje se dhuna në familje është vepër penale dhe, si e tillë, duhet raportuar. Së dyti, ndryshimet e kohëve të fundit në legjislacionin përkatës kanë përmirësuar ndjeshëm mënyrën se si i trajtojnë institucionet rastet e DHKGV dhe të DHF, duke e rritur më tej besimin në to. Së treti, ulja e përqindjes së rasteve të dhunës në familje nuk do të thotë domosdoshmërisht rënie e përgjithshme e akteve të dhunës.⁷¹ Së fundi, në analizimin e shifrave dhe nxjerrjen e përfundimeve për dhunën seksuale duhet bërë kujdes sepse kjo formë dhune ende është temë “e ndaluar” dhe vazhdon të mos raportohet sa duhet, sidomos në rastet e dhunës seksuale brenda çiftit bashkëshortor. Për këtë arsye, në këtë seksion theksohet sigurimi i zbatimit të Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020, rëndësia e kryerjes së vrotimeve periodike dhe përmirësimi i sistemit të mbledhjes së të dhënave, me qëllim që të krijohet një tablo më e saktë e situatës.

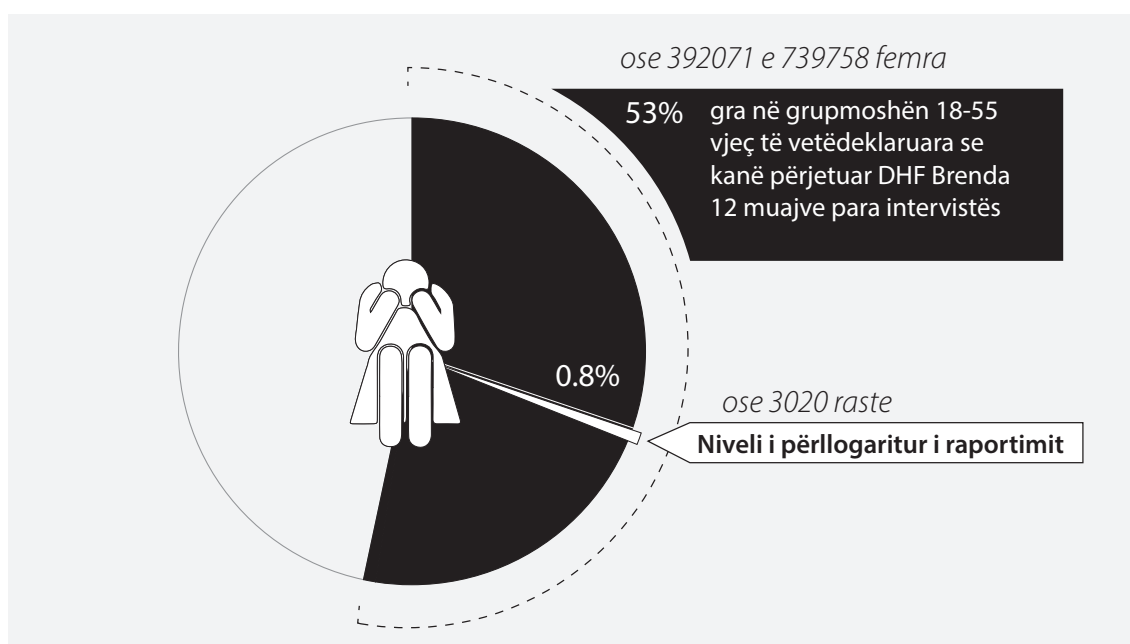
Figura 3: Incidenca e dhunës në familje në Shqipëri: 2007 - 2013

Burimi: INSTAT “Dhuna në familje në Shqipëri: Vrojtim kombëtar me bazë popullatën 2013”

Sipas botimit të INSTAT-it “Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2016”, në periudhën 2010- 2014, u vu re një rritje e ndjeshme në numrin e grave viktime që raportuan dhunë në familje.⁷² Pjesa më e madhe e rasteve të raportuara të dhunës në familje ishin në prefekturën e Tiranës, me 34.3 për qind, ndjekur nga prefektura e Durrësit me 18.3 për qind. Numri më i vogël i rasteve të raportuara të DHF ishte në Kukës dhe Dibër (1.2 për qind secila). Kur krahasohen numri i rasteve të raportuara të DHF me popullatën e përgjithshme femërore, shkalla e raportimit është më e lartë në prefekturat e Durrësit, Beratit dhe Tiranës (përkatësisht 36.6, 24.1 dhe 23.1 për qind për 10 mijë banorë). Prefekturat e Dibrës (5.2%), Kukësit (8.2%) dhe Shkodra (9.1%) kanë shkallën më të ulët të raportimit të dhunës në familje nga gratë viktime të dhunës. Këto shifra janë shumë më të ulta se sa mesatarja e raportimit të dhunës në familje nga gratë në shkallë vendi, që është 19.1 për qind.⁷³ Për këtë arsye, në këto rajone ka nevojë të veçantë për ndërhyrje që synojnë rritjen e ndërgjegjësimit dhe të efektivitetit të Mekanizmit të Referimit.

Figura 4: Incidenca e DHF dhe statistikat e raportimit: 2013

Burimi: Llogaritje të autoreve mbi bazën e Vrojtit të INSTAT-it për DHF, Drejtorisë së Përgjithshme të Policisë së Shtetit, siç është raportuar në MMSR në kuadrin e përgatitjes së Raportit të Monitorimit të SKBGJ-DHBGJ dhe DHF për vitin 2015.⁷⁴

Mbledhja, analizimi, interpretimi dhe paraqitja e të dhënave koherente për dhunën në familje janë jashtëzakonisht të rëndësishme për të kuptuar çështjet e DHKGV dhe DHF në Shqipëri, si dhe për të hartuar reagimet e duhura dhe për të vlerësuar ndikimin e masave të marra. Për të paraqitur një tablo të qartë të prevalencës dhe tendencave që lidhen me DHKGV dhe DHF, duhen të dhëna specifike dhe të detajuara, të regjistruara në formate që bëjnë të mundur krahasueshmërinë me kalimin e kohës. Policia e Shtetit Shqiptar (PSHSH) është një nga institucionet shtetërore kryesore që jep informacione të hollësishme për rastet e raportuara të DHKGV dhe DHF. Megjithatë, PSHSH disponon vetëm të dhëna për rastet e raportuara në stacionet e policisë, të cilat mund të jenë të ndryshme nga të dhënat që mbahen në sistemin gjyqësor (për shembull gjykatat), ose ato që raportohen nga sektori i shëndetësisë, shërbimet e punësimin, bashkitë dhe ofrues të tjerë të shërbimeve sociale.

Për këtë arsye, dhe me kërkesën e MMSR-së (organi shtetëror i autorizuar për mbledhjen e të dhënave

për DHkGV dhe DHF), PNUD-i ka mbështetur krijimin e një baze të dhënash elektronike (REVALB)⁷⁵ ku regjistrohet çdo rast i trajtuar nga institucionet e Mekanizmit të Referimit⁷⁶ në nivel vendor. Ky sistem duhet të përdoret rregullisht nga të gjitha bashkitë me qëllim që dukuria të monitorohet në mënyrë të qëndrueshme dhe që të sigurohet baza e të dhënave që duhet për të bërë analiza, sidomos në periudhat ndërmjet vrotimeve kombëtare. Që sistemi të bëhet funksional, nevojitet mbështetje e veçantë për forcimin e zbatimit të tij. Po kështu, duhet të hartohen protokolle dhe procedura të qarta që rregullojnë përdorimin e përbashkët të të dhënave personale nga institucione të ndryshme, si për shembull, institucionet anëtare të Mekanizmit të Referimit. Statistikat për DHkGV dhe DHF të mbledhura nga qeveria e Shqipërisë dhe institucionet specifike përgjegjëse⁷⁷ ende kanë nevojë të harmonizohen me standardet e BE-së, me qëllim që të mundësojnë ndjekjen në vijimësi, raportimin në nivele evropiane dhe ndërkombëtare, si dhe angazhimin në analiza të ndikimit dhe ato krahasuese.

Statistikat nga Drejtoria e Përgjithshme e Policisë së Shtetit Shqiptar tregojnë se në vitin 2015⁷⁸ 74 për qind e viktimeve të DHF ishin gra dhe vajza, siç paraqitet në tabelën më poshtë. Nga 3867 raste të raportuara në polici, u filluan procedime penale në 1719 raste, ose 44 për qind të rasteve. Nga këto, vetëm 1300 raste, ose më pak se një e treta, u referuan në zyrat e prokurorisë në përputhje me dispozitat e Kodit Penal të Shqipërisë (Neni 130/a). Në 112 raste, urdhrat mbrojtës të lëshuara nga gjykata u shkelën nga abuzuesit/dhunuesit, dhe nga 20 viktima të vrara, 10 ishin gra dhe vajza. Vihet re se, në vijim, 56 për qind e rasteve u trajtuan në bazë të Ligjit për Dhunën në Familje (për shembull, plotësimi i kërkesave për Urdhër të Menjëhershëm Mbrojtjeje ose Urdhër Mbrojtjeje), çka tregon qartësisht se DHF edhe pse vepër penale, trajtohet në mënyrë administrative-civile. Këto të dhëna mund të flasin për një farë ngurrimi për të nisur procedime penale në rastet e DHF, duke bërë që kësaj vepre penale t'i jepet tërthorazi më pak rëndësi. Zakonisht procesi penal nis kur lëndimet janë të dukshme, ose në raste të përsëritura. Megjithatë, nevojiten të dhëna dhe analiza shtesë për t'i vërtetuar këto konstatime. Statistikat për rastet e DHF për vitin 2015 paraqiten në Tabelën 1.

Tabela 1: Statistika për rastet e DHF për vitin 2015

	Gjithsej
Raportuar	3867
Kërkesë Padi për Urdhra Mbrojtje	2148
Shkelje të Urdhrave të Mbrojtjes	112
Filluar procedimet penale	1719
Vazhdim i procesit penal sipas Nenit 130/a të Kodit Penal	1300
Arrestuar	730
Ndaluar	130
Vrasje	18

Burimi: Drejtoria e Përgjithshme e Policisë së Shtetit Shqiptar.

Është e vështirë të analizohet ndikimi i dënimeve më të ashpra të parashikuara në legjisllacionin për DHF, për shkak të ndryshimeve të vazhdueshme në formularët statistikorë të përdorur nga Drejtoria e Përgjithshme e Policisë së Shtetit Shqiptar. Për këtë është e rëndësishme të bëhet monitorimi i zbatimit dhe ndikimit të legjisllacionit për DHBGJ dhe DHF në Shqipëri me kalimin e kohës, përfshirë edhe përmes fokusimit në rishikime të Kodit Penal. Ky monitorim duhet të bëhet krahas studimeve mbi DHBGJ dhe DHF në Shqipëri (siç parashikohet në SKBGJ-në e re 2016-2020 dhe Planin e saj të Veprimt).

2.1. Parandalimi i DHkGV dhe DHF, si dhe përfshirja e burrave dhe djemve

Parandalimi dhe reduktimi i DHkGV dhe DHF janë angazhime kyçe të qeverisë (së bashku me arritjen e barazisë gjinore) dhe kanë qenë njëkohësisht edhe fokusi i punës i shumë OJF-ve shqiptare.⁷⁹ Aktivistët e shoqërisë civile, të mbështetur nga organizatat kombëtare dhe ndërkombëtare, kanë ndërmarrë një varg veprimesh, si kryerja e studimeve kërkimore⁸⁰, organizimi i veprimtarive ndërgjegjësuere dhe për ndërtimin e kapaciteteve dhe kryerja e veprimtarive të lobingut dhe avokacisë për të përmirësuar gjendjen dhe kuadrin legjislativ për DHkGV dhe DHF. Si rezultat, që nga viti 2006 kur u miratua Ligji për Dhunën në Familje⁸¹, janë bërë përparime të ndjeshme. Paralelisht me këtë, janë ratifikuar një varg konventash dhe direktivash ndërkombëtare⁸²; janë harmonizuar ligjet kombëtare;⁸³ është përmirësuar mbledhja e të dhënave⁸⁴; dhe janë përmirësuar standardet e shërbimeve. Në tërësi, është zbatuar një gamë e pasur veprimesh konkrete që kanë hedhur themelet për trajtimin me efektivitet DHkG dhe DHF në Shqipëri.⁸⁵

Më 19 dhjetor 2011, qeveria e Shqipërisë nënshkroi Konventën e Këshillit të Evropës për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje (Konventa e Stambollit), e cila u ratifikua më 4 shkurt 2013. Konventa hyri në fuqi më 1 gusht 2014.⁸⁶ Ajo përfaqëson një traktat gjithëpërfshirës dhe kompleks me dispozita të reja dhe të hollësishme për masat që duhen marrë nga Shtetet Palë për parandalimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje, për mbrojtjen e viktimave dhe ndëshkimin e dhunuesve. Që atëherë, ajo është kthyer në një traktat themelor për të drejtat e njeriut, një traktat i së drejtës penale dhe instrument për barazi më të madhe gjinore, dhe karakterizohet nga një qasje tërësore e integruar. Përveç parimeve të Konventës së Stambollit, për Shqipërinë ka relevancë edhe Rekomandimi Rec(2002)5 i Këshillit të Evropës për mbrojtjen e grave nga dhuna.⁸⁷

Qëllimi i parandalimit është që DHkGV dhe DHF të ndalohen përpara se sa të ndodhin, duke trajtuar faktorët që i shkaktojnë ato. Elementët e përbashkët që duhet të trajtohen janë pushteti dhe kontrolli, që manifestohen në formën e pabarazisë dhe diskriminimit gjinor. Parandalimi i DHkGV dhe DHF mbështetet në një të kuptuar të gjithanshëm të shkaqeve dhe faktorëve kontribuues, si dhe në hartimin e strategjive për t'i reduktuar dhe eliminuar ato. DHkGV dhe DHF janë të rrënjosura thellë në normat dhe praktikën sociale në të gjitha sferat e shoqërisë. Si rrjedhojë, përpjekjet parandaluese duhet të përdorin një qasje afat-gjatë për të arritur ndryshimin e normave shoqërore që tolerojnë sjelljet abuzive. Kjo duhet bërë paralelisht me ndryshimet e rëndësishme në statusin ekonomik, shoqëror dhe politik të viktimave/të mbijetuarave të DHkGV dhe DHF. Duke pasur parasysh sa më sipër, parandalimi është më pak i kushtueshëm se trajtimi, rehabilitimi dhe ri-integrimi, sepse ai trajton kontekstin më të gjerë dhe ndikon në shoqëri të tëra.

Rritja e ndërgjegjësimit është një element themelor i strategjive parësore parandaluese. Ajo synon: (i) të sjellë ndryshime në qëndrimet, sjelljet dhe besimet e publikut të gjerë që e quajnë normale dhe e tolerojnë DHBGJ; (ii) të parandalojë që gratë dhe burrat të bëhen viktimat/mbijetues(e) apo autorë të DHBGJ; dhe (iii) të informojë publikun e gjerë, dhe sidomos viktimat/të mbijetuarat, për burimet në dispozicion për ta luftuar problemin.⁸⁸

Qeveria e Shqipërisë ka vazhduar përpjekjet e saj për të trajtuar çështjen e stereotipave gjinorë dhe për t'iu kundërvënë traditave të dëmshme që dhunojnë të drejtat e grave dhe vajzave. Çdo vit janë organizuar fushata për rritjen e ndërgjegjësimit të publikut nga institucione shtetërore në nivel qendror dhe vendor, OSHC të specializuara, si dhe organizata ndërkombëtare. Zbatimi i përbashkët i fushatës 16 Ditë Aktivizëm, për shembull, është bërë traditë, dhe gjatë dy viteve të fundit disa nga veprimtaritë kanë vazhduar edhe përtej mbylljes zyrtare të fushatës.

Gjithnjë e më shumë vëmendje po i jepet nevojës për të angazhuar dhe mobilizuar shumë më tepër burra dhe djem në luftën kundër DHBGJ dhe DHF. Në vitin 2013 u hartua një "Plan Kombëtar Veprimi për Përfshirjen e Burrave/Djemve si Partnerë me Gratë/Vajzat për BGJ dhe Parandalimin e DHBGJ/

DHF 2014-2019” (PKVB&D)⁸⁹, i cili u paraqit zyrtarisht në një mbledhje të KKBGJ-së.⁹⁰ Megjithatë, Plani i Veprimit mbeti pa kostim dhe pa buxhet dhe si pasojë, nuk u miratua. Sidoqoftë, disa nga elementët e tij u përfshinë kohët e fundit në Planin e Veprimit të Strategjisë së re Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020.⁹¹

Ndër veprimet konkrete që përmbante PKVB&D i parë përfshiheshin krijimi i një lëvizjeje kombëtare rinore për BGJ; ndërtimi i kapaciteteve të profesionistëve dhe drejtuesve në komunitet (përfshirë ata fetarë) për të trajtuar çështje të BGJ dhe DHF; dhe edukimi i familjeve dhe qytetarëve që të shërbejnë si agjentë të ndryshimit. Disa nga elementet e Planit të Veprimit u zbatuan në kuadrin e fushatave të përbashkëta kombëtare gjatë periudhës 2013-2015, nën sloganin “Burrat dhe djemtë pjesë e zgjidhjes: Trego që je kundër dhunës!” Në këto fushata po përfshiheshin një numër gjithnjë e më i madh burrash dhe djemsh; më se 60 mesazhe nga burra dhe djem shqiptarë në mbështetje të fuqizimit të grave dhe vajzave u postuan në faqen e internetit “One Story”⁹² dhe në korrik 2014, MMSR u përfshi në fushatën globale të UN Women, “HeForShe”.⁹³ Ka filluar gjithashtu puna me komunitetet fetare për t’u bashkuar me veprimet kundër DHBGJ dhe DHF, ndërsa gjatë Fushatës së 16 Ditëve të vitit 2015, MMSR përgatiti dhe nënshkroi një Deklaratë për Veprim të Përbashkët kundër DHBGJ dhe DHF me të gjitha komunitetet fetare në Shqipëri.⁹⁴ Kjo u ndoq nga trajnime për udhëheqësit fetarë se si të nisin veprime të përbashkëta kundër DHBGJ dhe DHF në vitin 2016.⁹⁵

Përveç fushatave, nga aktorë të ndryshëm vazhdojnë të organizohen aktivitete informuese që fokusohen në edukimin e grave për të drejtat e tyre. Po kështu, me ndihmën e organizatave ndërkombëtare dhe OJF-ve vendore dhe kombëtare, MMSR dhe ministritë e tjera të linjës dhe institucionet e tyre të varësisë kanë rritur ndërgjegjësimin dhe kapacitetet e profesionistëve, si punonjësit e policisë, mjekët, infermierët, punonjësit socialë, juristët dhe mësuesit, për të luftuar DHkGV dhe DHF.⁹⁶ Për momentin, donatorët mbeten burimi kryesor i fondeve për veprimtaritë e ndërgjegjësimit dhe ndërtimit të kapaciteteve. Rekomandohet të zhvillohen veprimtari të mëtejshme në të ardhmen për ndërtim kapacitetesh dhe ndërgjegjësim, për të trajtuar të gjitha format e DHkG, siç parashikohet në Konventën e Stambollit; për të ndjekur një qasje gjithnjë e më të fokusuar⁹⁷ dhe për të ngritur çështje që lidhen me maskulinitetin dhe privilegjet mashkullore në sferat private, ekonomike, sociale dhe politike.

Veprime prioritare për 2.1.:

- ▶ **Investimi në veprimtari ndërgjegjësimi dhe parandalimi ka shumë rëndësi dhe efektivitet në trajtimin e çështjeve të DHkGV dhe DHF.** Parandalimi ka të bëjë me zvogëlimin ose eliminimin e shkaqeve që qëndrojnë në themel të DHkGV dhe DHF dhe të faktorëve specifikë që kontribuojnë, i zgjasin jetën, ose rrisin rrezikun e DHkGV dhe DHF. Për të nxitur praktikën e mira të bashkërendimit të krijuara deri më tani ndërmjet MMSR, ministrive të linjës, OJF-ve dhe donatorëve ndërkombëtarë, veprimtaritë e përbashkëta ndërgjegjësuere duhet të vazhdojnë rregullisht dhe të shkojnë përtej fushatave ndërkombëtare tradicionale. Po kështu, rekomandohet krijimi i një lëvizjeje rinore kundër DHkGV dhe DHF. Komiteti i KEGJFDG ka vënë në dukje vazhdimin e stereotipave të dëmshëm në Shqipëri, sidomos në zonat rurale dhe nxit Shqipërinë të vazhdojë përpjekjet ndërgjegjësuere për të luftuar stereotipat me bazë gjinore dhe promovuar imazhe pozitive të grave dhe vajzave (KEGJFDG, paragrafët 20-21, 2016).
- ▶ **MMSR të marrë të gjitha masat e nevojshme për të siguruar zbatimin e veprimtarive ndërgjegjësuere dhe për ndërtimin e kapaciteteve për çështjet e DHBGJ dhe DHF,** siç janë planifikuar në SKBGJ-në e re 2016-2020. Këto veprimtari duhet të financohen nga buxheti i shtetit: të gjitha institucionet duhet të krijojnë linja të posaçme buxheti për këto qëllime si pjesë e programeve të tyre buxhetore.
- ▶ **MMSR të planifikojë dhe bashkërendojë fushatat vjetore shumë kohë paraprakisht dhe në bashkëpunim të ngushtë me aktorë të tjerë të përfshirë, të trajtojë të gjitha format e DHkGV dhe DHF.** Është shumë i rëndësishëm përdorimi i rregullt i mediave si gjatë fushatave, ashtu edhe përtej tyre.

- ▶ **Të zhvillohen veprimtari të rregullta për ndërtimin e kapaciteteve të punonjësve qeveritarë në nivel qendror dhe vendor në lidhje me DHBGJ dhe DHF,** ku të trajtohen njohuri që nga niveli bazë deri në atë të përparuar, me një numër minimal orësh, çështjesh dhe modulesh të detyruara. Ky zhvillim i kapaciteteve të profesionistëve duhet të jetë pjesë e planeve të rregullta të trajnimit dhe të monitorohet brenda sistemit të menaxhimit të burimeve njerëzore në secilën ministri të linjës. Këto trajnime do të organizohen dhe çertifikohen në bashkëpunim me ASPA-n.

2.2. Mbrojtja e viktimave/të mbijetuarave, aksesit në shërbime

Kohët e fundit janë bërë shumë përmirësime në lidhje me mbrojtjen e viktimave/të mbijetuarave të dhunës: DHF dhe disa forma të DHKG tani përbëjnë vepër penale;⁹⁸ janë vendosur sanksione më të forta kundër dhunuesve; dhuna martesore tani është vepër penale më vete; konsiderohet faktor rëndësues nëse vepra penale kryhet kundër viktimës që është subjekt i një urdhri mbrojtës; dhe ngacmimi seksual penalizohet. Gjithnjë e më shumë po përdoret një qasje me në qendër viktimën/të mbijetuarën në fazat e ndryshme të mbrojtjes së tyre. Në përgjithësi, besimi i komunitetit tek institucionet shtetërore dhe mekanizmat e mbrojtjes është përmirësuar, çka tregohet edhe nga rritja e numrit të raportimeve të rasteve të DHF.⁹⁹ Megjithatë, pavarësisht nga përmirësimet në kuadrin ligjor, të politikave dhe atë institucional, DHF dhe DHKG mbeten një problem serioz – incidente të shumta brenda familjeve përfundojnë në vrasje. Nevojiten veprime dhe përpjekje të tjera për të siguruar parandalim efektiv dhe mbrojtje të plotë, në përputhje me standardet dhe kërkesat kombëtare dhe ndërkombëtare.

Ofrimi i shërbimeve dhe disponueshmëria e tyre vazhdojnë të mbeten sfidë. Gratë shqiptare që vuajnë nga dhuna me bazë gjinore nuk kanë akses në shërbimet më bazë për sigurinë dhe mbrojtjen e tyre. Edhe aty ku këto shërbime ekzistojnë, ato zakonisht nuk kanë fonde dhe personel të mjaftueshëm dhe gjenden vetëm në qytetet e mëdha. Studimi i kohëve të fundit për “Hartëzimin e Shërbimeve Mbështetëse për Dhunën ndaj Grave dhe Vajzave”¹⁰⁰ nxjerr përfundimin që “[...] duhet të krijohen shërbime shtesë dhe të shtrihen në të gjithë vendin. Minimalisht duhet të plotësohen nevojat urgjente dhe të menjëhershme të grave dhe vajzave përmes linjave telefonike 24-orëshe falas,¹⁰¹ ndërhyrjeve të menjëhershme për sigurinë dhe mbrojtjen e tyre, akomodimit dhe strehimit të sigurtë¹⁰² për to dhe fëmijët e tyre, mbështetjes me shërbime këshillimi dhe psiko-sociale, përkujdesit pas-përdhunimit,¹⁰³ dhe ndihmës juridike falas për t’i ndihmuar të kuptojnë të drejtat dhe zgjedhjet që kanë”.

Pavarësisht nga përparimi i dukshëm që është bërë, duhen bërë më shumë përpjekje për të përmbushur kërkesat e konventave ndërkombëtare të ratifikuara, pra të KEGJFDG dhe Konventës së Stambollit. Duhet të sigurohet riintegrimi i grave dhe vajzave mbijetuese të dhunës me bazë gjinore përmes ofrimit të banesave sociale, punësimit, trajnimeve profesionale dhe aksesit në shërbime sociale. Përveç kësaj, duke qenë se mundësitë e pabarabarta ekonomike dhe të punësimit janë faktorë kyç që i bëjnë gratë dhe vajzat të mbeten në kurthin e situatave të dhunës, shfrytëzimit dhe abuzimit, reagimet ndaj DHF duhet të mbështeten me masa shumë më efektive dhe gjithëpërfshirëse që sigurojnë pavarësinë dhe fuqizimin ekonomik të grave, si përmes rritjes së punësimit, sipërmarrjes dhe trajnimit profesional. Përveç kësaj, nevojitet mbështetje e vazhdueshme në nivel kombëtar për të siguruar të drejtat de facto të grave për të zotëruar dhe trashëguar tokë dhe prona, pagë të barabartë për punë të barabartë dhe mjedis të sigurtë e të denjë pune.

Veprime prioritare për 2.2.:

- ▶ **Qeveria e Shqipërisë të investojë në mënyrë efektive për shërbimet mbrojtëse, rehabilituese dhe riintegruese për viktimat/të mbijetuarat.** Shërbime të tilla duhet të jenë të disponueshme në të gjithë vendin, të aksesueshme nga të gjitha gratë në nevojë dhe

të strukturuara në përputhje me kërkesat e Konventës së Stambollit. Institucionet kyçe që kanë detyrimin të merren me çështjen e ofrimit të shërbimeve përfshijnë, por nuk kufizohen vetëm me: MMSR, për ofrimin e disa shërbimeve të specializuara, si strehëzat, linja telefonike kombëtare e ndihmës pa pagesë, si dhe shërbimet për fëmijët dëshmitarë të dhunës; Ministria e Drejtësisë, për shërbimet ligjore, përfshirë edhe mbështetjen ligjore falas për viktimat/të mbijetuarat e DHkGV dhe DHF; Ministria e Shëndetësisë, për shërbimet për viktimat e dhunës seksuale dhe ofrimin e kujdesit pas përdhunimit; dhe bashkitë, veçanërisht për hapjen e qendrave të krizës/emergjencës. Në Vëzhgimet e tij Përmbyllëse, Komiteti i KEGJFDG shprehu shqetësimin për shkallën e ulët të raportimeve të rasteve të dhunës me bazë gjinore, numrin e pamjaftueshëm të strehëzave dhe kriteret kufizuese të pranimit. Komiteti e nxit Shqipërinë të inkurajojë raportimet përmes dhënies së ndihmës ligjore falas dhe vendosjes së një linje telefonike të ndihmës 24-orëshe; rritjes së numrit dhe kapacitetit të strehëzave; dhe forcimit të rolit dhe kapaciteteve të autoriteteve për të ofruar shërbime mbrojtëse dhe rehabilituese për viktimat (KEGJFDG, paragrafët 22-23, 2016).

- ▶ **OJF-të dhe organizatat ndërkombëtare gjithashtu mund të ndihmojnë në krijimin e shërbimeve të ndryshme të specializuara.** Për këtë nevojitet qartësim dhe specifikim i kuadrit ligjor për përfshirjen në lloje të tilla të “partneriteteve publike-private”; përkufizimin e procedurave praktike për nënkontraktimin e OJF-ve ofruese të shërbimeve; dhe krijimin e një sistemi monitorimi për kontrollin e cilësisë, përshtatshmërisë dhe aksesueshmërisë së shërbimeve të ofruara. Komiteti i KEGJFDG, në Vëzhgimet e tij Përmbyllëse, vuri në dukje potencialin për bashkëpunim ndërmjet autoriteteve shtetërore dhe OJF-ve për ofrimin e strehëzave dhe shërbimeve të lidhura me to dhe e nxit Shqipërinë të krijojë mekanizma për kontraktimin, delegimin dhe prokurimin e mbështetjes së OJF-ve për t’iu përgjigjur nevojave të viktimave të DHBGJ, përfshirë edhe përmes rritjes së financimeve (KEGJFDG, paragrafi 23, 2016).
- ▶ **Të zhvillohen dhe alokohen buxhete për veprimtari të vazhdueshme për ndërtimin e kapaciteteve të profesionistëve që punojnë me çështje të mbrojtjes, rehabilitimit dhe riintegritimit siç parashikohet në SKBGJ-në e re 2016-2020.** Duhet të ketë personel profesional, të trajnuar dhe të kualifikuar, që punon në përputhje me standardet e kërkuara, për të ofruar shërbimet e duhura për të gjitha gratë dhe vajzat në nevojë, përfshirë edhe ato me nevoja të veçanta për shkak të vendndodhjes, rrethanave jetësore, aftësive fizike apo gjendjes shëndetësore. Sigurimi i zhvillimit të kapaciteteve të punonjësve është përgjegjësi e të gjitha ministrive të linjës të ngarkuara me zbatimin e elementëve përkatës të Ligjit për Dhunën në Familje, si dhe e të gjithë aktorëve të tjerë të përfshirë në këtë çështje. Ekspertiza e shëndoshë dhe përvojat praktike të OJF-ve vendore dhe agjencive ndërkombëtare duhet të shërbejnë si udhërrëfyes në këtë proces, të bashkërenduara nga MMSR dhe realizuar në bashkëpunim të ngushtë me ASPA-n.

2.3. Ndjekja penale e dhunuesve dhe programet për dhunuesit

Siç u përmend më lart, qeveria e Shqipërisë ka ndërmarrë hapa të rëndësishëm legjislativë për t’u ofruar mbrojtje më të madhe viktimave/të mbijetuarave të DHkGV dhe DHF, përfshirë edhe përmes ndëshkimit të dhunuesve me anë të përmirësimeve në Kodin Penal.

Të dhënat dhe rezultatet e përfuara nga studimi “Hartëzimi i Shërbimeve Mbështetëse për Dhunën ndaj Grave dhe Vajzave” tregojnë se në Shqipëri ka filluar puna me dhunuesit dhe gjatë këtyre viteve të fundit, ofruesit e shërbimeve kanë provuar qasje dhe modele të ndryshme, kryesisht ato që mbështeten në këshillimin dhe ndërmjetësimin familjar. Puna me dhunuesit ka filluar sepse është kërkuar ose sugjeruar nga viktimat/të mbijetuarat, ndërsa disa nga ofruesit e shërbimeve i përfshijnë dhunuesit

në programe sepse kjo është kërkesë e kuadrit ligjor. Të gjithë ata që kanë marrë pjesë në programet pilot model për dhunuesit e kuptojnë rëndësinë e kësaj pune. Megjithatë, një studim i kohëve të fundit konstaton se modelet që po përdoren aktualisht duhet të përmirësohen dhe të konsolidohen, dhe zbatimi të shtrihet në të gjitha bashkitë e vendit.¹⁰⁴

Në procesin e trajtimit dhe menaxhimit të rasteve të DHkGV dhe DHF, duhen bërë përpjekje të mëtejshme për të përcaktuar një qasje të qartë në lidhje me përgjegjshmërinë e dhunuesve. Me gjithë dispozitat ligjore ekzistuese, ka një tendencë të përhapur për të bërë “negociime” ose “ndërmjetësime” në rastet e DHkG dhe DHF. Është e rëndësishme të mbahet parasysh se ndërmjetësimi bazohet në parimin e barazisë së palëve dhe ky element i barazisë ka rëndësi kyçe për suksesin e ndërmjetësimit. Por, në situatat e DHkG dhe DHF, ky element thelbësor mungon. Marrëdhënia jo vetëm që nuk është as e balancuar, as e barasvlershme, por është edhe hierarkike dhe e mbështetur në dominim dhe nënshtrim. Duke qenë se Konventa e Stambollit përcakton shprehimisht synimin e “tolerancës zero ndaj dhunës”, ndërmjetësimi nuk inkurajohet në rastet e DHBGJ, përfshirë edhe rastet e DHF.

Që nga viti 2014, ka filluar funksionimi i një programi të posaçëm për dhunuesit, i quajtur “Linja e këshillimit për burrat dhe djemtë”, që menaxhohet nga OJF-ja shqiptare “Qendra e këshillimit për gratë dhe vajzat”. Staf i saj, i përbërë nga këshillues meshkuj, trajnohet në bashkëpunim me organizata të ndryshme ndërkombëtare të specializuara në këtë fushë. Interesi për shërbimet e Linjës së Këshillimit ka ardhur duke u rritur, siç dëshmohet edhe nga numri i telefonatave, përfshirë edhe telefonata nga meshkujt që nuk janë të detyruar nga gjykata të ndjekin programet e ofruara nga qendra. Programi i qendrës duhet të konsolidohet më tej përpara se të fillojë replikimi i tij në qytete të tjera në të gjithë vendin.

Veprime prioritare për 2.3.:

- ▶ **Ministria e Brendshme, Policia e Shtetit Shqiptar, gjykatat dhe institucionet e tjera përgjegjëse të rrisin bashkërendimin në mënyrë që të përmirësojnë zbatimin e kuadrit ligjor për ndjekjen penale të dhunuesve** – përmes zbatimit të parimit udhërrëfyes të tolerancës zero ndaj DHkG dhe DHF. Në Vëzhgimet e tij Përmbyllëse, Komiteti KEGJFDG vuri në dukje mos-ekzekutimin e shpeshtë nga ana e autoriteteve përkatëse të urdhrave të mbrojtjes dhe në veçanti të urdhrave të menjëhershëm të mbrojtjes, dhe e nxiti Shqipërinë të forcojë ekzekutimin e urdhrave të gjykatave, përfshirë edhe përmes ndërtimit të kapaciteteve (KEGJFDG, paragrafët 22-23, 2016).
- ▶ **MMSR të bashkërendojë veprimet dhe të mobilizojë investimet në programet për dhunuesit, krahas krijimit të një lëvizjeje të fuqishme të burrave dhe djemve.**¹⁰⁵ Idealisht, nismat për hapjen e programeve të posaçme për dhunuesit do të jenë pjesë përbërëse e kësaj lëvizjeje. Shërbime shtesë për mbështetjen e dhunuesve do të zbatohen edhe nga ministri të tjera, për shembull nga Ministria e Drejtësisë, përmes Shërbimit të Provës. Në të gjitha rastet, duhet të bëhet kujdes i veçantë që të sigurohet zbatimi i standardeve të qarta për përgjegjshmërinë e autorit të dhunës dhe monitorimin e të gjitha rasteve të trajtuara.

2.4. Bashkërendimi dhe politikat e integruara

Sfidat që sjell dukuria e dhunës me bazë gjinore nuk mund të zgjidhen me anë të qasjeve të izoluar nga aktorë që veprojnë ndarazi nga njëri-tjetri. Reagimet e kuptimshme dhe efektive ndaj DHBGJ ndjekin dhe i përmbahen koncepteve, parimeve dhe normave tashmë të përcaktuara qartë. Këto ofrojnë një kuadër gjenerues zgjidhjesh, përmes nxitjes së sjelljeve dhe qëndrimeve bashkëpunuese, si dhe integritimit dhe organizimit të veprimeve të posaçme. Në një përgjigje të tillë tërësore dhe shumësektoriale ndaj DHBGJ,

programet dhe veprimet duhet të harmonizohen dhe zbatohen nga një varg institucionesh të përfshira në fusha të tilla si zbatimi i ligjit (policia, prokurorët dhe drejtoritë ligjore), ofruesit e shërbimeve psiko-sociale, dhe ofruesit e shërbimeve shëndetësore. Qasja shumësektoriale ndaj DHBGJ mbështetet tek partneriteti dhe bashkëpunimi ndër-institucional, kërkon ekzistencën e një filozofie të përbashkët në trajtimin e DHBGJ, si dhe ndjek parimet dhe standardet e përcaktuara nga partnerët e përfshirë. Synimi i sistemit të referimit është që t'u përgjigjet nevojave të menjëhershme dhe të shumfishta të viktimave/ të mbijetuarave për të garantuar mënyra më të sigurta dhe efektive raportimi dhe në përputhje me parapëlqimet e viktimave/të mbijetuarave për kujdesin dhe trajtimin që u nevojitet. Kjo nënkupton se referimi ka të bëjë me bashkërendimin e ofrimit të shërbimeve të kërkuara.¹⁰⁶

Në Shqipëri ka shembuj të bashkërendimit ndërmjet agjencive dhe janë krijuar mekanizma të ndryshme në nivelet qendrore dhe vendore, si Mekanizmi Kombëtar i Referimit kundër Trafikimit të Qenieve Njerëzore, Mekanizmi i Referimit kundër DHKG dhe DHF, apo Njësitë për Mbrojtjen e Fëmijëve. Me gjithë përvojën e krijuar në bashkëpunimin ndërmjet agjencive, këta mekanizma nuk po funksionojnë me të njëjtin nivel efikasiteti në të gjitha bashkitë ku janë krijuar – ndonjëherë ndërhyrjet e zbatuara përmes ndihmës nga jashtë bashkisë, për shembull ato të mbështetura nga agjencitë ndërkombëtare apo projektet që zbatohen në bashkëpunim me OJF-të, kanë qenë më efektive.

Mekanizmi i Referimit për trajtimin e rasteve të dhunës në familje¹⁰⁷ mbështetet në filozofinë e “Reagimit të Koordinuar të Komunitetit” kundër DHKG dhe DHF dhe duhet të shtrihet në të gjithë vendin.

Figura 5: Aktorët dhe rolet në Mekanizmin e Referimit

Për të pasur efektivitet të vërtetë në përpjekjet për t'i dhënë fund dhe për të parandaluar dhunën në të ardhmen, Mekanizmi i Referimit duhet të trajtojë çështjet e ndërlidhura sociale të varfërisë, varësisë ekonomike, strehimit të papërshtatshëm dhe çështje të tjera që ndikojnë tek viktimat/të mbijetuarat

dhe anëtarët e familjes që varen prej saj. Duke qenë se incidentet e dhunshme mund të ndodhin, dhe ndodhin, në të gjitha orët e ditës e të natës, aftësia për t'iu përgjigjur nevojave të ngutshme të një viktime është element thelbësor i këtij mekanizmi. Vendimmarrja me në qendër viktimën/të mbijetuarën është një nga parimet themelore të një mekanizmi të tillë, së bashku me bashkërendimin ndërmjet institucioneve të përfshira në mbështetjen dhe zgjidhjen e një rasti. Ndonëse bashkia është përgjegjëse për ndërmarrjen e hapave të duhura për të krijuar Mekanizmin e Referimit, të gjithë anëtarët e tij duhet të jenë pjesë aktive dhe të kontribuojnë në mënyrë efektive në funksionimin e tij. Aktorët më kryesorë të Mekanizmit të Referimit dhe rolet e tyre paraqiten në Figurën 4.

Deri më sot, Mekanizmi i Referimit është krijuar në 29 nga 61 bashki të vendit.^{108,109} Shërbimet për viktimat/të mbijetuarat e DHF përfshijnë si nismat afatshkurtra (mbrojtja e ngutshme, siguria, ndihma mjekësore, strehimi, transportimi në një banesë të sigurtë, dhënia e informacionit dhe asistencës për marrjen e urdhrave të mbrojtjes, referimi në shërbime të mëtejshme, etj.) ashtu edhe ato afatgjata (mbështetje me punësim, asistencë sociale, strehim, këshillim ligjor dhe ndihmë me procedurat e shkurorezimit, këshillim dhe psiko-terapi, ndihmë për fëmijët, etj.). Një vlerësim i funksionimit të këtij mekanizmi që u krye në vitin 2015 tregon se, ndonëse ka përparime, ende mbetet shumë punë për të bërë deri sa këta mekanizma të bëhen plotësisht funksionale, efektive dhe të qëndrueshëm.¹¹⁰ Megjithatë, mbledhja e të dhënave është institucionalizuar nëpërmjet ngritjes së sistemit të "Regjistrimit të rasteve të dhunës në Shqipëri" (REVALB), sistem ky elektronik dhe mbarë-kombëtar, që plotësohet me të dhëna nga Koordinatorët Vendorë kundër DHF në cdo bashki, dhe që në nivel qendror menaxhohet nga MMSR.¹¹¹ Përdorimi sistematik i sistemit REVALB dhe sigurimi i koordinimit ndërmjet anëtarëve të Mekanizmit të Referimit, për regjistrimin dhe ndjekjen e rasteve, mbeten sfida. Trajtimi i dhunës në familje kërkon angazhime afatgjata, burime njerëzore dhe financiare, kapacitete dhe vullnet politik; si rrjedhojë është me rëndësi të jashtëzakonshme që mbështetja për Mekanizmin e Referimit të vazhdojë të jetë në krye të agjendës politike të qeverisjes qendrore, organeve të qeverisjes vendore dhe donatorëve ndërkombëtarë. Rekomandohet fuqimisht krijimi i Mekanizmave të Referimit në të gjitha njësitë e vetëqeverisjes vendore në Shqipëri, me qëllim që të gjitha shtetasit dhe viktimat e dhunës në familje të marrin shërbimet që u takojnë me ligj. Mekanizmat ekzistuese të Referimit duhet të forcohen përmes:

- Bashkëpunimit dhe bashkërendimit më të mirë ndërmjet institucioneve dhe agjencive të shumta, për një zbatim më të mirë të legjislativitetit përkatës;
- Alokimit të burimeve për ndërtim të mëtejshëm kapacitetesh, sigurimit të personelit të mjaftueshëm, rritjes së ndërgjegjësimit, si dhe ofrimit të një pakete gjithëpërfshirëse shërbimesh për viktimat e dhunës në familje që garanton sigurinë, mbrojtjen dhe rehabilitimin e integrimin e tyre afatgjatë në shoqëri; dhe
- Përdorimit të përvojave dhe mësimave të nxjerra nga mekanizmat ekzistues reagues ndaj dhunës në familje, sidomos në kuadrin e Reformës Territoriale Administrative, në mënyrë që të përmirësohet aksesueshmëria, cilësia dhe ofrimi në kohë i shërbimeve për viktimat e dhunës në familje.

Veprime prioritare për 2.4.:

- ▶ Partneritetet dhe zbatimi i procedurave dhe protokolleve të qarta janë kritike për bashkëpunimin ndërmjet shumë agjencive. Në këtë drejtim, roli i bashkive si institucione bashkërenduese është vërtet i rëndësishëm. **MMSR të mbështesë NJVV-të për të krijuar sistemin e Mekanizmit të Referimit në të gjithë vendin dhe të bashkërendojë të gjithë anëtarët e Mekanizmit të Referimit (agjencitë shtetërore dhe OJF-të) për angazhim efektiv në një bashkëpunim ndërmjet shumë agjencive**, duke e përcaktuar këtë filozofi si pjesë përbërëse të punës së tyre dhe jo si një detyrë apo përgjegjësi shtesë. Komiteti KEGJFDG, në Vërejtjet e tij Përmbyllëse të vitit 2016, vuri në dukje numrin e pamjaftueshëm të Mekanizmave të Referimit, sidomos në

nivel vendor, për shkak të mungesës së bashkërendimit dhe kapaciteteve, dhe e nxit Shqipërinë të forcojë rolin dhe kapacitetet e autoriteteve përkatëse për të ofruar shërbime më të mira mbrojtjeje dhe rehabilitimi (KEGJFDG, paragrafët 22-23, 2016).

- ▶ **MMSR të investojë seriozisht për ta kthyer bazën e të dhënave të skedave për menaxhimin e rasteve¹¹² në një instrument efektiv për regjistrimin, ndjekjen dhe monitorimin në praktikë** – kjo do të përmbushë standardet e kërkuara për regjistrimin e rasteve dhe gjithashtu do të mundësojë monitorimin e performancës në kuadrin e bashkëpunimit ndër-institucional.
- ▶ MMSR të bashkërendojë hartimin e një **Protokolli Standard të Veprimit** në bashkëpunim me ministrinë përgjegjëse të linjës, NJVV-të dhe anëtarët e Mekanizmit të Referimit.
- ▶ MMSR, në bashkëpunim me ministrinë përgjegjëse të linjës, NJVV-të dhe anëtarët e Mekanizmit të Referimit, të **monitorojë funksionimin e duhur të Mekanizmit të Referimit** në të gjithë vendin dhe zbatimin e udhëzimeve procedurale.
- ▶ MMSR, në bashkëpunim me ministrinë përgjegjëse të linjës dhe anëtarët e Mekanizmit të Referimit, si NJVV-të, të sigurojë **alokimin e burimeve të duhura njerëzore dhe financiare për ofrimin e shërbimeve të duhura** për viktimat/të mbijetuarat.
- ▶ MMSR, në bashkëpunim të ngushtë me NJVV-të, të intensifikojë dhe përshkallëzojë **masat për ndërtimin e kapaciteteve të të gjithë anëtarëve të Mekanizmit të Referimit**, përfshirë edhe ri-trajnimin e tyre.

Botime të zgjedhura kyçe për Shqipërinë

Haarr, R.N. (2013). Dhuna në familje në Shqipëri: Vrojtje kombëtare me bazë popullatën 2013. INSTAT, UNDP dhe UNICEF. Gjetet në: <http://www.instat.gov.al/en/publications/books/2013/domestic-violence-in-albania-2013.aspx>.

Kelly, K., J. Lovett, dhe M. Kocaqi (2015). “Raport Përfundimtar për Shqipërinë: Hartëzimi i Shërbimeve Mbështetëse për Dhunën ndaj Grave dhe Vajzave.” Këshilli i Evropës dhe UN Women.

Metaj, E. (2015). “Analizë e funksionimit të Reagimit të Koordinuar të Komunitetit ndaj dhunës në familje në nivel lokal në Shqipëri.” PNUD Shqipëri. Gjetet në: <http://www.al.undp.org/content/albania/en/home/library/poverty/functioning-of-the-coordination-mechanism-for-referral-and-treat/>.

UNFPA and East European Institute for Reproductive Health (2015). “Multi-sectoral response to GBV – an effective and coordinated way to protect and empower GBV victims/ survivors.” (Reagimi shumë-sektorial ndaj DHBG – një mënyrë efektive dhe e bashkërenduar për të mbrojtur dhe fuqizuar viktimat/të mbijetuarat e DHBGJ) UNFPA. Gjetet në: http://GBV-implement-health.eu/MSR_Generic_model_eng.pdf.

Botkin, S. dhe M. Kocaqi (2013). “Plan Kombëtar Veprimi për Shqipërinë, për Përfshirjen e Burrave/Djemve si Partnerë me Gratë/Vajzat për BGJ dhe Parandalimin e DHBGJ/DHF 2014-2019”.

POSHTËSHËNIMET E KAPITULLIT

59. EIDHR, "Combating Violence Against Women and Girls: Highlights of the Semester I July-December 2014," (Lufta kundër Dhunës ndaj Grave dhe Vajzave: Ngjarjet e rëndësishme të gjashtëmujorit 1 Korrik-Dhjetor 2014). Botuar në 31 korrik 2015; shih www.eidhr.eu.
60. European Council Conclusions on the Overarching Post-2015 Agenda (Konkluzionet e Këshillit Evropian për Agjendën Gjithëpërfshirëse pas vitit 2015), Dokument i Këshillit 11559/13, 25 qershor 2013.
61. EIDHR, "Combating Violence Against Women and Girls: Highlights of the Semester I July-December 2014," (Lufta kundër Dhunës ndaj Grave dhe Vajzave: Ngjarjet e rëndësishme të gjashtëmujorit 1 Korrik-Dhjetor 2014).
62. Siç parashtrohet në Planin e Veprimit Gjinnor të BE-së 2016-2020, Dokument Pune i Stafit, pjesa IV, f. 5.
63. Dr. R.N. Haarr (2013). Dhuna në familje në Shqipëri: Vrojtje kombëtare me bazë popullore 2013, INSTAT, PNUD, dhe UNICEF, f. 9, <http://www.instat.gov.al/en/publications/books/2013/domestic-violence-in-albania-2013.aspx>.
64. Po aty.
65. Haarr, R. N. (2013). Dhuna në familje në Shqipëri: Vrojtje kombëtare me bazë popullore 2013, INSTAT, PNUD, dhe UNICEF, f. 9, <http://www.al.undp.org/content/dam/albania/docs/Domestic%20Violence%20in%20Albania%20-%20National%20Survey.pdf>
66. Siç është analizuar në "Shqipëria: Raport Kombëtar për Zbatimin e Platformës për Veprim Pekin +20," prill 2014.
67. Dhuna në familje në Shqipëri: Vrojtje kombëtare me bazë popullore 2013, f. 14. Grupi i synuar përbëhej nga femra 15-49 vjeç.
68. Dhuna në familje në Shqipëri: Vrojtje kombëtare me bazë popullore 2013, f. 33. Grupi i synuar përbëhej nga femra 18-55 vjeç. Vrojtimi tregoi se 53.7 për qind e grave në vitin 2013 po përjetonin aktualisht ose kishin përjetuar disa muaj para intervistës dhunë në familje.
69. Dhuna në familje në Shqipëri: Vrojtje kombëtare me bazë popullore 2013. Vrojtimi tregoi se 14.7 për qind e grave në vitin 2013 po përjetonin aktualisht ose kishin përjetuar disa muaj para intervistës dhunë në familje.
70. Dhuna në familje në Shqipëri: Vrojtje kombëtare me bazë popullore 2013, f. 63. Vrojtimi tregoi se 5 për qind e grave në vitin 2013 po përjetonin aktualisht ose kishin përjetuar disa muaj para intervistës dhunë në familje.
71. Nga diskutimet informale me gra viktime të dhunës bëhet gjithashtu e qartë se autorët e dhunës janë shumë të kujdesshëm kur ushtrojnë dhunë fizike, sepse ata godasin pjesë të trupit që nuk janë të dukshme në publik, ose për të cilat nevojiten ekzaminime të mëtejshme për të dokumentuar provat e keqtrajtimit.
72. Megjithatë, në vitin 2015 pati një rënie në rastet e raportuara, me rreth 11,8 për qind në krahasim me 2014.
73. INSTAT (2016). Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2016, f. 49, 50 dhe 60, gjendet në: <http://www.instat.gov.al/al/publications/librat/2016/femra-dhe-meshkuj-n%C3%AB-shqip%C3%ABri,-2016.aspx>.
74. Siç u raportua në MMSR gjatë përgatitjes së Raportit të Monitorimit për SKBGJ-DHBGJ&DHF për vitin 2015.
75. Për më shumë detaje shiko: <http://www.al.undp.org/content/albania/en/home/presscenter/articles/2014/07/02/a-national-online-system-to-track-domestic-violence-cases-launched-in-albania-.html>.
76. Një mekanizëm i krijuar mbi bazën e LDHF dhe VKM nr. 334 datë 17.02.2011, "Për mekanizmin e bashkërendimit të punës për referimin e rasteve të dhunës

- në marrëdhëniet familjare dhe mënyrën e procedimit të tij”.
77. Pesë ministri të linjës, INSTAT dhe NJVV.
 78. Ministria e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë (2015). Raport Monitorimi 2015.
 79. Përpyqjet e OJF-ve për t’i diskutuar hapur këto çështje filluan që në vitin 1992, kohë kur shoqëria ishte pothuaj e pandërgjegjësuar dhe e pandjeshme ndaj DHkG dhe DHF dhe qeveria ishte krejt kundër diskutimit publik të kësaj teme, duke e mohuar ekzistencën e saj dhe duke fajësuar OJF-të se po e përdorin dukurinë si një mënyrë për të fituar para.
 80. Në vitin 1996, Shoqata “Refleksione” kreu studimin e parë kombëtar, “Dhuna ndaj grave dhe tabutë psikologjike të saj”, financuar nga PHARE (Programi i Demokracisë ‘Ndihma e Polonisë dhe Hungarisë për Rindërtimin e Ekonomisë’) i cili nxori të dhënat e para për dukurinë e dhunës në familje në Shqipëri. Sipas këtij studimi, 64 për qind e grave të intervistuar (gjithsej u intervistuan 84 gra) pranuan se ishin ndjerë të dhunuara fizikisht dhe shpirtërisht ose nga partnerët e tyre, ose nga anëtarë të tjerë të familjes, dhe 35 për qind e personave të intervistuar kishin qenë dëshmitare të dhunës së rëndë psikologjike dhe fizike në familjet e origjinës.
 81. Ligji nr. 9669, datë 18.12.2006, “Për masa ndaj dhunës në marrëdhëniet familjare”. Ky ishte i pari ligji në Shqipëri i miratuar nga Kuvendi, pas propozimit nga shoqëria civile me mbështetjen e 20 000 firmave nga komuniteti –shenjë e qartë e ndryshimit të qëndrimeve dhe e kalimit të diskutimeve për këtë çështje nga pas dyerve të mbyllura në diskutime të hapura publike.
 82. Shqipëria ratifikoi Konventën KEGJFDG në vitin 1993 dhe Protokollin e saj shtesë në vitin 2003. Ajo e nënshkroi Konventën e KE për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje më 19 dhjetor 2011 dhe e ratifikoi atë më 04 shkurt 2013. Shih: <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=210&CM=&DF=&CL=ENG>.
 83. Ndryshimet në Ligjin për masa ndaj dhunës në marrëdhëniet familjare u miratuan në vitet 2008 dhe 2010, dhe u ndoqën nga miratimi i VKM nr. 334 datë 17.02.2011, “Për mekanizmin e bashkërendimit të punës për referimin e rasteve të dhunës në marrëdhëniet familjare dhe mënyrën e procedimit të tij”. Një hap i rëndësishëm ishin ndryshimet në Kodin Penal në vitet 2012 dhe 2013; ndryshimet prekën çështjen e dhunës në familje dhe mbrojtjen e grave e vajzave nga dhuna dhe abuzimi.
 84. Janë kryer studime kombëtare në vitet 2009 dhe 2013; po kështu është përmirësuar seksioni i raportimit për DHkGV dhe DHF në botimin e INSTAT-it Femra dhe Meshkuj në Shqipëri; janë zbatuar disa praktika kostimi të fokusuar në DHBGJ dhe DHF me mbështetjen e agjencive të OKB-së, përfshirë UN Women.
 85. Konceptet e DHkGV, DHBGJ dhe DHF përdoren të gjitha në dokumente të ndryshme politikash në Shqipëri, ndonëse fokus kryesor mbetet DHBGJ dhe DHF. Është e rëndësishme të shpjegohet se DHkGV dhe DHF janë trajtuar si çështje të ndara: në fillimet e përpyqjeve nga OJF-të, fokusi parësor i ndërhyrjeve ishte DHkG. Me miratimin e Ligjit për masa ndaj dhunës në marrëdhëniet familjare, vëmendja u kthye nga rastet e DHF; më vonë, fokusi në DHBGJ u duk se mori më tepër rëndësi, ndërsa DHBGJ dhe DHF vazhdojnë të përdoren shpesh, edhe pas nënshkrimit të Konventës së Stambollit. Pavarësisht nga formulimet dhe numri i rasteve në të cilat përdoret secili prej këtyre koncepteve, është e rëndësishme të sqarohet se DHkG, DHBGJ dhe DHF duhet të përdoren dhe trajtohen në përputhje me detyrimet ndërkombëtare.
 86. Shih: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210/signatures>.
 87. Ky rekomandim përmban një varg masash për t’u dhënë fund të gjitha formave të dhunës ndaj grave, përfshirë masat legjislative dhe të politikave për të parandaluar dhe hetuar dhunën ndaj grave, për të ndihmuar viktimat, për të punuar me dhunuesit, për të rritur ndërgjegjësimin, arsimin dhe formimin, si dhe për të mbledhur të dhënat e duhura.
 88. UNFPA dhe East European Institute for Reproductive Health (2015) “Multi-sectoral response to GBV– an effective and coordinated way to protect and empower GBV victims/ survivors” (Reagimet shumë-sektorale ndaj DHBGJ – një mënyrë efektive dhe e bashkërenduar për të mbrojtur dhe fuqizuar viktimat/të mbijetuarat).
 89. Me kërkesën e MMSR dhe mbështetjen e

Agjencive të OKB-së.

90. Organizuar më 25 nëntor 2014. Një seancë e posaçme mbështetur në përmbajtjen e këtij plani u organizua më vonë nga QSH gjatë punimeve të Komisionit për Statusin e Grave 59, mbajtur në mars 2015.
91. Objektiva dhe aktivitete të ndryshme, siç specifikohen kryesisht nën Synimin Strategjik nr. 3 të SKBGJ 2016-2020.
92. Shih: <https://www.onestory.com/stories?search=Albania>.
93. Shih: <http://www.heforshe.org/en>.
94. Pas këtij hapi, agjencitë e OKB-së po vazhdojnë punën për këtë çështje.
95. Qendra "Fëmijët sot" organizoi në mars të vitit 2016 një trajnim dy-ditor me drejtues fetarë nga komunitetet myslimane, bektashi, katolike dhe ortodokse për çështjet e DHBGJ dhe DHF. Nisma u mbështet nga agjencitë e OKB-së (PNUD, UN Women dhe UNFPA) dhe do të ndiqet me veprimtari të tjera specifike me këto komunitete fetare.
96. Në periudhën 2010-2013, u trajnuan 4400 profesionistë të shërbimit shëndetësor nga 12 rajone të vendit (1275 gra në vitin 2010, 730 gra në 2011, dhe 1067 gra në 2013). Në drejtoritë e shëndetit publik të të gjitha rretheve janë caktuar nëpunës për DHF dhe Mbrojtjen e Fëmijëve. Në periudhën 2012-2014 u trajnuan 339 anëtarë, nga të cilët 210 gra, të Ekipeve Teknike Ndërdisciplinore (pjesë e Mekanizmit të Referimit të rasteve të DHF). Në vitin 2013, Shkolla e Magjistraturës zhvilloi një cikël trajnimesh për 151 profesionistë nga fusha e drejtësisë (69 gjykatës, 27 prokurorë, 11 ekspertë mjeko-ligjorë, dhe 44 profesionistë të tjerë), ndërsa gjatë vitit 2012 u trajnuan 51 juristë (gjykatës dhe prokurorë). Në vitin 2012 u trajnuan 31 gra që punojnë me viktime të DHF, ndërsa në vitin 2014 u trajnuan 37 punonjës (nga të cilët 28 femra). Në periudhën janar-prill 2014, MMSR trajnoi 51 nëpunës gjinorë dhe koordinatorë vendorë për regjistrimin e kompjuterizuar të rasteve të DHF dhe në periudhën 2011-2015, u trajnuan 648 punonjës policie.
97. Si llojet e ndryshme të dhunës në familje (fizike, psikologjike, ekonomike, seksuale) përdhunimet dhe sulmet seksuale, ngacmimet seksuale, martesat e detyruara, abortimet dhe sterilizimet e detyruara, përndjekja, gjymtimet gjenitale femërore, krimet në emër të 'nderit' dhe trafikimi.
98. Ndryshime në Kodin Penal (Ligjet nr. 23/2012 dhe nr. 144/2013 "Për disa shtesa dhe ndryshime në Ligjin nr. 7895/27.01.1995 'Kodi Penal i RSH'"). Ndryshimet penalizojnë gjithashtu edhe sjelljet ngacmuese ndaj grave dhe parashikojnë dënime më të ashpra për veprat penale të kryera brenda familjes ose kundër grave. Përveç kësaj, ligji kriminalizon "shtrëngimin ose pengimin për të filluar ose vazhduar bashkëjetesën ose shtrëngimin për të zgjidhur martesë"; "shkaktimin e plagosjes së rëndë me dashje"; "shkaktimin e vetëvrasjes"; "kryerjen e marrëdhënieve seksuale me dhunë"; "kryerjen e marrëdhënieve seksuale me dhunë, edhe ndërmjet bashkëjetuesve/bashkëshortëve"; "ngacmimin seksual"; "shfrytëzimin e prostitucionit"; "trafikimin e personave të rritur"; "përfitimim ose përdorimim e shërbimeve të ofruara nga personat e trafikuar" dhe "veprimet që lehtësojnë trafikimin", dhe jep dënime më të rënda për to. Përkufizimi ligjor i veprave penale me rrethana rënduesepërfshin veprat penale me motiv identitetin gjinor dhe orientimin seksual. Krimet me motiv orientimin seksual parashikohen edhe nën veprën penale të "nxitjes së urrejtjes ose grindjeve", ndërsa mbrojtja si e orientimit seksual ashtu edhe e identitetit gjinor mbulohet nën veprën penale të "shkeljes së të drejtës së qytetarit për barazi". Parashikohen dënime më të gjata për krimet e kryera në kontekstin e gjakmarrjeve. Kodi gjithashtu parashikon veprën penale të "zhdukjes me forcë", përfshirë edhe kryerjen e një krimi të tillë kundër grave shtatzëna, fëmijëve, ose personave të cenusëshëm.
99. Statistikat që lidhen me rastet e DHF të raportuara në polici tregojnë se në vitin 2013 u raportuan 3020 raste dhe u bënë 1851 kërkesa për urdhra mbrojtjeje; në vitin 2014, u raportuan 4121 raste të DHF dhe u përgatitën 2422 kërkesa për urdhra mbrojtjeje; dhe në vitin 2015 u raportuan 3867 raste dhe u përgatitën 2148 kërkesa për urdhra mbrojtës.
100. Kelly, L., J. Lovett, dhe M. Kocaqi (2015). "Albania Final Report: Mapping Violence against Women and Girls Support Services," (Raporti përfundimtar për Shqipërinë: Hartëzimi i shërbimeve mbështetëse për dhunën ndaj grave dhe vajzave) Këshilli i Evropës dhe UN Women.

101. Po aty. Linjat telefonike të ndihmës ekzistojnë në Shqipëri, po asnjë prej tyre nuk i plotëson kriteret dhe standardet e kërkuara nga Konventa. Shërbimet nuk janë gjithmonë të disponueshme 24/7, nuk janë gjithmonë falas, nuk ofrohen në gjuhë të ndryshme dhe, në disa raste, kërkojnë të dhënat personale që në telefonatën e parë. Ekzistojnë politikat e konfidencialitetit për telefonuesit dhe protokolle të qarta për përdorimin e përbashkët të të dhënave që respektojnë konfidencialitetin, por linjat telefonike të ndihmës kanë dobësi për sa i përket mbrojtjes së telefonueseve sepse nuk ka asnjë mundësi për të shmangur gjurmimin e telefonatave.
102. Po aty. Rezultatet nga studimi tregojnë se në Shqipëri duhen edhe 137 shtretër për të përmbushur standardet e BE-së dhe kërkesat e Konventës së Stambollit (një shtrat për çdo 10 000 banorë). Përveç kësaj, ka kërkesa në rritje për hapjen e strehëzave të emergjencës/krizës (për ofrimin e shërbimeve brenda 24-48 orëve pasi ka ndodhur incidenti).
103. Po aty. Mungojnë shërbimet e specializuara për gratë viktime të dhunës seksuale. Nuk ka qendra për raste krizash përdhunimi, ndonëse ka specialistë që thonë se ofrojnë këshillim dhe kontakte me shërbime të tjera për viktimat e dhunës seksuale. Edhe në spitale nuk ka qendra të referimit të dhunës seksuale të specializuara për kujdes shëndetësor të menjëhershëm, praktika mjeko-ligjore të cilësisë së lartë, dhe/ose ndërhyrje në rast krizash.
104. Shih: "Albania Final Report: Mapping Violence against Women and Girls Support Services," (Raporti përfundimtar për Shqipërinë: Hartëzimi i shërbimeve mbështetëse për dhunën ndaj grave dhe vajzave). Studimi ishte nismë e Këshillit të Evropës dhe UN Women si pjesë e partneritetit në vijimësi të të dy organizatave për të nxitur nënshkrimin, ratifikimin dhe zbatimin e Konventës së Këshillit të Evropës për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje (Konventa e Stambollit).
105. Të ngjashme me nisma si HeForShe (UN Women, <http://www.heforshe.org/en>); The Global Fatherhood Campaign MenCare (Fushata Globale e Atësisë: Burrat duan t'ia dinë) (<http://men-care.org>); dhe the MenEngage Alliance (Aleanca Burrat Angazhohen) (<http://menengage.org>).
106. Shih "Përgjigjet shumësektoriale ndaj DHBGJ – një mënyrë efektive dhe e bashkërenduar për të mbrojtur dhe fuqizuar viktimat/të mbijetuarat e DHBGJ".
107. I krijuar sipas VKM nr. 334 datë 17.02.2011, "Për mekanizmin e bashkërendimit të punës për referimin e rasteve të dhunës në marrëdhëniet familjare dhe mënyrën e procedimit të tij".
108. Sipas të dhënave nga MMSR, të paraqitura në Strategjinë Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020, konkretisht tek Plani i Veprimit, Objektivi Specifik 3.2, aktiviteti 3.2.1 (baza e referimit), fq.82.
109. Mekanizmi u pilotua në vitin 2008, me mbështetjen e Fondit të Mirëbesimit të OKB-së (UN Trust Fund). Në vitin 2009, me kërkesën e ish Ministrisë së Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta dhe me mbështetjen e PNUD-it, u hartua Platforma Kombëtare për Krijimin e Reagimit të Koordinuar të Komunitetit, nga T. Gentle dhe M. Kocaqi. Pilotimi u shtri në katër bashki të tjera brenda kuadrit të Programit të Përbashkët të OKB-së. Modeli u shtri edhe në pesë bashki të tjera në kuadrin e një granti të dytë nga Fondi i Mirëbesimit i OKB-së (2010-2013). Krijimi i Mekanizmit të Referimit në bashki të ndryshme u mbështet edhe nga donatorë të tjerë, si Agjencia Austriake e Zhvillimit (AAZH) përmes projektit Barazi në Qeverisje (BnQ) (2011-2012) dhe programi i granteve të vogla i Ambasadës Amerikane.
110. Për hollësi të mëtejshme shih Raportin përfundimtar "Analizë e funksionimit të Reagimit të Koordinuar të Komunitetit ndaj dhunës në familje në nivel lokal në Shqipëri", përgatitur nga E. Metaj në qershor 2015, me kërkesën e Ministrisë së Mirëqenies Sociale dhe Rinisë dhe financuar nga PNUD-i. Gjetet në: <http://www.al.pnud.org/content/albania/en/home/library/poverty/functioning-of-the-coordination-mechanism-for-referral-and-treat/>.
111. Shiko: <http://www.al.undp.org/content/albania/en/home/presscenter/articles/2014/07/02/a-national-online-system-to-track-domestic-violence-cases-launched-in-albania-.html>] Përdorimi sistematik i sistemit REVALB dhe sigurimi i koordinimit ndërmjet anëtarëve të Mekanizmit të Referimit, për regjistrimin dhe ndjekjen e rasteve, mbeten sfida.
112. Nënkupto: sistemin REVALB (www.revalb.org), ngritur me kërkesën e MMSR dhe mbështetjen e PNUD.

KAPITULLI 3: FUQIZIMI SOCIAL DHE EKONOMIK I GRAVE DHE VAJZAVE

3.1. Puna dhe punësimi

Analizimi i pjesëmarrjes së grave në tregun e punës është një nga mënyrat më të rëndësishme për të kuptuar modelet gjinore të shoqërisë shqiptare. Megjithatë, puna e grave është e shumanshme dhe komplekse. Gjatë periudhës komuniste u bënë përpjekje për rritjen e pjesëmarrjes së grave në sferën prodhuese, çka, në një farë mase, i kundërvihet roleve gjinore tradicionale. Megjithatë, grave u mbetën përgjegjësitë në sferat riprodhuese dhe të përkujdesit në familje, ndonëse ato, së bashku me burrat, ishin të punësuar me pagesë në sektorë të ndryshëm, përfshirë edhe në disa sektorë mjaft teknikë. Në Shqipërinë post-socialiste shihet qartë një ri-tradicionalizim i roleve gjinore dhe profesioneve, ku gratë përsëri janë pothuaj plotësisht përgjegjëse për punën riprodhuese dhe atë të përkujdesit pa pagesë. Ndonëse situata e tanishme nuk është e njëjtë me atë që u konstatua menjëherë pas rënies së socializmit, kur gratë u zhdukën pothuaj plotësisht nga sfera prodhuese, sot gratë në Shqipëri përballen me vështirësi dhe pengesa të shumta në aksesin në tregun e punës dhe vazhdojnë të mbajnë barrën e shumëfishtë të roleve tradicionale gjinore.¹¹³

Përfshirja dhe fuqizimi ekonomik i grave mbetet problematik. Pjesëmarrja e grave në forcën e punës është e ulët dhe një përqindje e lartë e grave dekurajohen të hyjnë në tregun e punës. Përveç kësaj, puna e përkujdesit të papaguar është fushë ekskluzive e grave, çka pengon pjesëmarrjen e tyre në punë prodhuese dhe të paguar. Sipas Anketës së Përdorimit të Kohës 2011, kryer nga INSTAT-i, gratë punojnë mesatarisht dy orë më shumë në ditë se burrat (punë të paguar dhe të papaguar).¹¹⁴ Në mungesë të shërbimeve të mjaftueshme për kujdesin për fëmijët, gratë e punësuar janë veçanërisht të mbingarkuara me përgjegjësitë që kanë, si në punën e paguar, ashtu edhe në punën e papaguar të përkujdesit.

Në vitin 2015, punësimi ishte 60,5 për qind për burrat dhe 45,5 për qind për gratë. Papunësia e regjistruar ishte afërsisht 17,5 për qind si për burrat edhe për gratë. Pothuaj gjysma (45 për qind) e grave të moshës 15-64 vjeç ishte jashtë tregut të punës, krahasuar me 26,6 për qind të burrave. Krahasuar me vitin 2014, kjo përfaqëson një përmirësim prej pothuaj 4,5 për qind.¹¹⁵ Megjithatë, këto gjetje duhen studiuar më tej, sepse kanë një dallim të madh në krahasim me statistikat e tregut të punës në tre vitet e fundit. Megjithatë, hendeku i konsiderueshëm gjinor në pjesëmarrjen në punë, prej 18 për qind, ka mbetur i pandryshuar gjatë katër viteve të fundit. Përveç kësaj, gratë kanë 1,3 herë më shumë gjasa se burrat të punojnë si “punëtoresh kontribuese në familje”, që është punë e papaguar dhe që ONP e klasifikon si punë informale.

Ka dallime të ndjeshme gjinore në nivelet e mosaktivitetit të grave dhe burrave. Nga 45 për qind të grave jashtë tregut të punës (zyrtarisht ekonomikisht jo-aktive),¹¹⁶ 22 për qind “merren me punë

shtëpie” (shtëpiake), 21 për qind janë nxënës/studente dhe pjesa tjetër janë pensioniste/pensioniste të hershme, ose punonjëse të dekurajuar.¹¹⁷ Nga ana tjetër, vetëm 0,3 për qind e burrave ekonomikisht joaktivë bënin punë shtëpie.¹¹⁸ Për burrat, arsyeja kryesore e mosaktivitetit është pensioni.¹¹⁹ Këto shifra ilustrjnë tendencën e rëndësishme me specifikë gjinore të shmangies të grave nga tregu formal i punës drejt sferës informale dhe asaj shtëpiake.

Ndër të rinjtë e grupmoshës 15-29, 34,5 për qind nuk janë as të punësuar, as në arsim apo formim profesional. Ndër këta, të rinjtë meshkuj janë shumë më aktivë në kërkim të një pune (53 për qind) krahasuar me të rejat (21 për qind). Mosaktiviteti i të rinjve lidhet me arsye specifike gjinore: ndërsa 36 për qind e të rejave tërhiqen për shkak të “kujdesit për familjen”, kjo është e vërtetë vetëm 19 për qind të të rinjve.¹²⁰ Kjo tendencë përfaqëson jo vetëm një humbje për ekonominë kombëtare por edhe përkeqëson varësinë ekonomike të të rejave gjatë gjithë jetës së tyre.

Një aspekt tjetër i tregut të punës me dallime të mëdha gjinore është se 50 për qind e grave të punësuar janë të vetë-punësuar në sektorin e bujqësisë, krahasuar me 36 për qind të burrave. Ndër gratë e vetëpunësuar në bujqësi, pjesa më e madhe, 87 për qind, punojnë për mbijetesë/vetëushqyerje, çka dihet se tregon një gjendje ekonomike jo të qëndrueshme.^{121,122} Gratë që nuk janë të vetëpunësuar në bujqësi, janë të përqendruara në sektorin privat (tregti e vogël), shërbime publike (shëndetësi dhe arsim), prodhim industrial, si dhe në administratën publike.

Ndarja gjinore e profesioneve. Tregu shqiptar i punës karakterizohet nga një ndarje gjinore horizontale dhe vertikale (Hakim 2006)¹²³. Ndarja e profesioneve ka vazhduar gjatë këtyre pesë viteve të fundit, sidomos në sektorët që konsiderohen si sfera ku mbizotërojnë burrat ose gratë, sipas fushave të stereotipizuara të studimeve dhe profileve të profesioneve. Në bujqësi, shkalla e punësimit të grave është shumë më e lartë se ajo e burrave, me një rënie të lehtë nga 50.2 për qind në vitin 2014, në 47.7 për qind në vitin 2015.¹²⁴ Gratë mbizotërojnë në sektorët e prodhimit të industrisë së lehtë dhe shërbimet jashtë tregut, një tendencë që ka ardhur duke u rritur kohët e fundit. Vlen të përmendet se pagat në këta sektorë janë zakonisht shumë më të ulta krahasuar me sektorë të tjerë, si ndërtimi, minierat dhe transporti. Gratë janë të përqendruara në sektorë si shëndetësia dhe arsimi dhe në një farë mase përfaqësohen edhe në shërbime, shitje me pakicë dhe tregti. Në sektorët e ndërtimit, transportit dhe telekomunikacionit, pjesëmarrja e grave është shumë e ulët. Ndarja vertikale e profesioneve dëshmohet nga numri i vogël i grave si ligjvënës dhe në poste të larta e ekzekutive: gratë përfaqësojnë vetëm 14,6 për qind të numrit të përgjithshëm të punonjësve në këto kategori.¹²⁵

Përdorimi i kohës. Ngarkesa me punë të papaguar përkujdesi në sferën familjare bie pothuaj ekskluzivisht mbi gratë.¹²⁶ Gratë me fëmijë të vegjël shpenzojnë sasinë më të madhe të kohës duke bërë punë të papaguar krahasuar me burrat, gratë me fëmijë më të rritur dhe gratë pa fëmijë. Anketa tregon gjithashtu se gratë e punësuar kanë ditën më të gjatë të punës (për sa i përket totalit të orëve që punojnë), sasinë më të vogël të kohës së lirë dhe sasinë më të vogël të kohës në dispozicion për veprimtari personale. Sipas Anketës së Përdorimit të Kohës 2011¹²⁷, koha mesatare e shpenzuar nga gratë çdo ditë duke bërë punë të çfarëdo lloji (si të paguar, ashtu edhe të papaguar) është shtatë orë, krahasuar me 5 orë që bëjnë burrat. Burrat gjithashtu kanë avantazh ndaj grave për sa i përket kohës së lirë dhe kujdesit për veten.

Hendeku gjinor në paga. Me mbështetjen e UN Women, në vitin 2011, ish Ministria e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta (MPÇSSHB) u angazhua në llogaritjen e hendekut gjinor në paga, mbështetur në metodologjinë Oaxaca, Blinder (1973) dhe Lemieux (2002).¹²⁸ Për të bërë llogaritjet u përdor si bazë moduli i punësimit i AMNJ 2005-2008. Llogaritja nxori një hendek gjinor në paga në favor të burrave, prej rreth 18 për qind, ndërsa në zonat rurale kjo shifër ishte pothuaj dy herë më e lartë.¹²⁹ Në vitin 2014, INSTAT-i llogarit hendekun gjinor në paga mbi bazën e të dhënave nga zyra e tatimeve, që mbante të dhëna vetëm për sektorin formal në Shqipëri.¹³⁰ Hendeku gjinor në paga për sektorin formal u identifikua në shifrën 10 për qind në favor të burrave. Në vitin 2015, sipas të dhënave të INSTAT-it, hendeku gjinor në paga në sektorin formal ishte 7 për qind, që përfaqëson një ulje me 3 për qind krahasuar me vitin 2014.

Për shkak të përdorimit të metodologjive dhe burimeve të ndryshme të të dhënave, llogaritjet ekzistuese

të hendekut të tanishëm gjinor në shkallë kombëtare në Shqipëri janë të paplota. Duke pasur parasysh veçanërisht nevojën për të prodhuar rezultate të krahasueshme ndërkombëtarisht, qasja duhet të harmonizohet në mënyrë të ngutshme me metodologjitë ndërkombëtare dhe/ose të Eurostatit. Sipas Eurostatit, metodologjia për llogaritjen e hendekut gjinor në paga duhet të mbështetet në hendekun gjinor në paga (HGJP) të paponduar. Kjo përfaqëson diferencën ndërmjet të ardhurave bruto për orë për punonjësit meshkuj dhe femra, si përqindje e të ardhurave bruto për orë të pagave të punonjësve meshkuj. HGJP llogaritet mbi bazën e Anketës së Strukturës së të Ardhurave (ASA) që zhvillohet një herë në katër vjet, sipas kërkesave të rregullores së ASA-s. Të dhënat duhet të ndahen sipas veprimtarisë ekonomike (Klasifikimi Statistikor i Veprimtarive Ekonomike në Komunitetin Evropian -NACE), kontrollit ekonomik të ndërmarrjes (publike/private) si dhe orëve të punës (me kohë të plotë/të pjesshme) dhe moshës së të punësuarve (gjashtë grupmosha). Të dhënat nxirren çdo shkurt/mars mbështetur në informacionin e dhënë nga institutet statistikore kombëtare.¹³¹

Pensionet. Skema e pensioneve u krijua në Shqipëri në vitin 1993, në përgjigje të shndërrimeve të mëdha socio-ekonomike nga një ekonomi e centralizuar në një ekonomi të tregut. Që nga viti 1994, Banka Botërore i ka dhënë Shqipërisë ndihmë teknike dhe ligjore për ta ndihmuar të përshtatë sistemin e saj social me modelin që përdoret nga Shtetet Anëtare të BE-së në Evropën Qendrore dhe Lindore.

Gjatë dy dhjetëvjeçarëve të fundit, skema është modifikuar dhe përmirësuar disa herë; për shembull, përmes uljes së taksës së punës, në përpjekje për të ulur shkallën e lartë të informalitetit në tregun e punës. Deri më tani diskutimet e përgjithshme janë fokusuar tek rritja e moshës së pensionit dhe kontributeve. Po kështu, janë përmirësuar edhe raporti ndërmjet pagave dhe pensioneve dhe procedurat për mbledhjen e kontributeve.

Në korrik të vitit 2014, parlamenti shqiptar miratoi disa ndryshime në sistemin e pensioneve, që hynë në fuqi më 1 janar 2015. Reforma ishte një lëvizje kritike drejt sigurimit të qëndrueshmërisë financiare të skemës së pensioneve, që po shkonte drejt falimentimit brenda dhjetëvjeçarit të ardhshëm. Këto ndryshime nuk prekën thelbin e sistemit, i cili vazhdon të mbështetet në modelin pay-as-you go, por synon të zgjidhë disa mangësi strukturore të kahershme që vinin si rezultat i informalitetit të vazhdueshëm në ekonomi. Reforma parashikon një formulë të re për llogaritjen e pensioneve, që synon të sigurojë një sistem më të thjeshtë dhe të njëtrajtshëm, si dhe të garantojë drejtësi dhe transparencë. Ndryshime të mëtejshme përfshijnë rritjen e moshës së pensionit për gratë (nga 60 në 65 vjet) me një rritje progresive me dy muaj çdo vit deri në arritjen e moshës maksimale të pensionit. Në vitin 2056, mosha e pensionit si për burrat dhe për gratë do të jetë 67 vjeç. Reforma gjithashtu përcakton një pension social për personat mbi 70 vjeç që nuk kanë paguar kontribute dhe e kufizon rritjen e mëtejshme të pensionit me përshtatjet sipas kostos së jetesës.

Megjithatë, në diskutimin e sistemit të pensioneve në Shqipëri ende mungon një element thelbësor, që është rishikimi i sigurimeve shoqërore dhe barazisë gjinore. Tregu i punës në Shqipëri karakterizohet nga dallime të theksuara gjinore për sa i përket nivelit të pjesëmarrjes, informalitetit, nivelit të punësimit dhe pagave. Këto dallime ndikojnë në fund të fundit tek pensionet e grave dhe burrave që akumulohen me kalimin e kohës dhe pensionet e grave paraqesin më shumë rrezik varfërie se sa ato të burrave si rezultat i pabarazive ekzistuese ndërmjet burrave dhe grave në tregun e punës.

Për të hedhur dritë mbi ndikimin e modeleve të pensionit tek gratë dhe burrat, në vitin 2011, Komisioni Evropian kreu një studim krahasues gjinor të modeleve tradicionale të pensioneve të KE-së dhe modelit të Bankës Botërore, në 33 shtete anëtare dhe jo anëtare të BE-së.¹³² Raporti konfirmoi se pabarazitë ndërmjet grave dhe burrave në tregun e punës dhe dallimet në modelet e punës gjatë jetës, shpesh pasqyrohen në skemat e pensioneve në formën e diskriminimit të tërthortë. U konstatua se kjo ishte e vërtetë sidomos kur: (i) skema e pensioneve bazohet në punësimin gjatë gjithë jetës; (ii) skema bazohet në parimet e vlerësimit të riskut të faktorëve të lidhur me gjininë; (iii) ekziston një lidhje e fortë ndërmjet përfitimit të pensionit dhe kontributeve (si në rastin e skemave të bazuara në kontribute); dhe (iv) përfitimi i pensionit lidhet me të ardhurat. Për ta korrigjuar këtë, në një numër Shtetesh Anëtare të BE-së dhe në vende kandidatë për anëtarësim u krye një rishikim i ligjeve të barazisë gjinore¹³³ dhe gjetjet shërbyen për të informuar rishikimin e Direktivës 79/7/EEC.¹³⁴

Deri më sot, në Shqipëri nuk janë bërë studime që shqyrtojnë lidhjet ndërmjet pabarazive të konsiderueshme gjinore në tregun e punës dhe ndikimit të tyre në nivelin e kontributeve, moshën e pensionit dhe pensionet e burrave dhe grave në Shqipëri. Deri më tani janë kryer analiza për rrjedhojat e ndryshme të sistemit të tanishëm të pensioneve tek gratë dhe burrat, për ndikimet specifike gjinore të reformave në skemat e pensionit dhe ndikimin e varfërisë tek të moshuarit. Gjetjet kanë rëndësi të veçantë për të bërë harmonizimin e politikës së pensioneve në Shqipëri me agjendat e përvijuara në Raportin e Moshimit të BE-së,¹³⁵ si dhe me legjislacionin e BE-së, si Direktiva 79/7/EEC dhe Direktiva 2004/113/EC, që trajtojnë diskriminimin në sigurimet shoqërore dhe në ofrimin e mallrave dhe shërbimeve, si dhe Direktivat 2000/78/EC and 2000/43/EC që ndalojnë diskriminimin mbi bazën e një sërë motivesh të ndryshme.¹³⁶

Mbështetur në provat e shumta gjinore dhe në përputhje me rregullat e BE-së, në Shqipëri mund të fillojë një shqyrtim për tendencat e politikave sociale në vend dhe për vlerësimin e tipareve kyçe të pabarazive gjinore që shkakton sistemi i pensioneve të pleqërisë dhe i programeve të tjera të sigurimeve shoqërore. Në këtë kontekst, mund t'i kushtohet vëmendje: (a) kritereve ekzistuese të përfitimit; (b) masës së pensionit; (c) të drejtave rrjedhimore (Neni 7.1 c-d); (d) krediteve për punë përkujdesi; (e) përjashtimeve ndaj Direktivës 79/7/EEC (mosha e pensionit, Neni 7.1 a); dhe (f) avantazheve për personat që kanë rritur fëmijë (Neni 7.1 b). Rishikimi mund të vlerësojë edhe skemat e pensioneve të pleqërisë sipas profesioneve, nën perspektivën gjinore, sepse ato janë thellësisht të përfshira në proceset e reformimit të pensioneve të pleqërisë dhe gjithnjë e më shumë po funksionojnë mbi bazën e parimeve të sigurimeve. Kështu, sipas kritereve të kapitalizimit, ato mund të krijojnë shumë dallime për sa i përket mbrojtjes shoqërore, sidomos në rastet kur mbizotërojnë modelet jo-standarde të punës, të cilat ndikojnë kryesisht tek gratë. Tiparet që duhen analizuar për sa i përket fondeve të profesioneve përfshijnë mbulimin, llogaritjen e përfitimeve dhe kontributeve, përdorimin e faktorëve të vlerësimit të riskut, kreditet për punë përkujdesi, rregullat për pronësinë mbi pensionin dhe rimbursimin, si dhe moshën e pensionit.

Arsimi/Formimi profesional. Individët e regjistruar si të papunë në zyrat e punësimit kryejnë trajnime profesionale si mjet për t'u ri-integruar në tregun e punës. Gjatë pesë viteve të fundit, numri i grave dhe burrave që kanë bërë trajnime profesionale është rritur vazhdimisht me 30 për qind.¹³⁷ Por, me gjithë shkallën më të lartë të papunësisë ndër gratë, në vitin 2015, numri i burrave që përfituan nga trajnimet profesionale ishte pothuaj 30 për qind më i lartë se i grave.¹³⁸ Aktualisht nuk disponohen të dhëna për punësimin e përfituesve burra dhe gra pas këtyre trajnimeve profesionale, për shkak të të metave në mbledhjen e të dhënave. Duhet të bëhen studime për ndjekjen në vijimësi.

Numri i grave përfituese nga skemat e programeve të punësimit është rritur ndjeshëm gjatë tre viteve të fundit. Në vitin 2015 gratë përbënin 65 për qind të përfituesve; kjo ka shumë të ngjarë të jetë rezultat i programeve të posaçme për gratë në tregun e punës.¹³⁹

Punësueshmëria. Është e domosdoshme që sistemi arsimor shqiptar t'i orientojë djemtë dhe vajzat drejt aftësive që kanë më shumë gjasa të nevojiten për punësim me pagesë. Niveli i punësueshmërisë së përfituesve burra dhe gra duhet të jetë element thelbësor në vlerësimin e efektshmërisë së programeve të punësimit dhe trajnimeve profesionale. Përfituesit burra dhe gra të programeve të punësimit duhet të jenë gjithnjë e më të përgatitur për të kaluar nga një punë në tjetrën, duke u bërë kështu të punësueshëm gjatë gjithë jetës. Një analizë gjinore e tregut shqiptar të punës do të ofronte informacione të rëndësishme për vendosjen e rregullave dhe mekanizmave të brendshme për forcimin e lidhjeve ndërmjet nevojave të sektorit privat, qeverisjes ekonomike dhe politikave arsimore. Kjo do të kontribuonte gjithashtu edhe për të hedhur dritë mbi fushat, aspektet dhe sektorët ku/kur gratë dalin nga tregu i punës, si dhe për të dhënë udhëzime për masa dhe veprime politike të fokusuara dhe të përgjigjshme gjinore për shfrytëzimin e potencialeve burimore të grave dhe për rritjen e ekonomisë në mënyrë të qëndrueshme.

Kujdesi për fëmijët. Mungesa e aksesit në shërbime cilësore dhe të përballueshme për fëmijët shpesh shoqërohet me një pjesëmarrje të kufizuar të grave në forcat e punës. Analizat sasiore dhe cilësore të shërbimeve të kujdesit për fëmijët dhe të moshuarit të kryera në vijimësi nga Banka Botërore në vendet

fqinje tregojnë se kjo ndodh shpesh dhe e vënë gishtin mbi çështje të aksesueshmërisë, cilësisë dhe përballueshmërisë së shërbimeve për kujdesin për fëmijët.¹⁴⁰ Në Shqipëri ende nuk është bërë ndonjë analizë për kujdesin për fëmijët dhe të moshuarit.

Që nga viti 2015, sipas Kodit të rishikuar të Punës, të dy partnerët/bashkëshortët kanë të drejtë të marrin përfitime të amësisë/atësisë. Si rezultat, të dhënat për përfituesit duhet të ndahen që në fillim sipas seksit, për të monitoruar përqindjet ndër nënat/baballarët që marrin leje amësores/atësore. Përgjegjës për këto monitorime është Instituti i Sigurimeve Shoqërore.

Shëndeti dhe siguria në punë. Me gjithë rritjen e masave në përfitim të grave dhe që sigurojnë kushte të denja pune në vendin e punës,¹⁴¹ ende nuk janë bërë emërimet sipas ligjit të specialistëve që do të monitorojnë zbatimin e legjislacionit për sigurinë dhe shëndetin në punë nga ana e kompanive. Politika e Shëndetit dhe Sigurisë në Punë dhe Plani i Saj i Veprimit 2016-2020 pritet të miratohen nga Këshilli i Ministrave në mes të vitit 2016. Sistemi i monitorimit për ndjekjen në vijimësi të mbrojtjes së grave dhe burrave në vendin e punës ende nuk është vënë në funksionim.

Niveli i politikave. Qeveria e Shqipërisë ka bërë disa përpjekje për të trajtuar problemin e vështirësive që hasin gratë për të marrë pjesë në tregun e punës.¹⁴² Programi i qeverisë shqiptare 2013-2017 fokusohet në rritjen e punësimit dhe përmirësimin e cilësisë së forcës së punës në përputhje me vizionin dhe direktivat e BE-së, Strategjinë Evropiane 2020 dhe kriteret e anëtarësimit në BE. Në veçanti, Strategjia Kombëtare për Punësim dhe Aftësi 2014-2020, synon të identifikojë dhe përvijojë politika të përshtatshme dhe me ndjeshmëri gjinore për nxitjen e punësimit dhe të formimit profesional të forcave të punës, mundësi më të mira punësimi dhe formimi profesional gjatë gjithë jetës, dhe akses më të mirë të punëkërkuësve në formim profesional dhe punësim.

Legjislacioni shqiptar nuk diskriminon në lidhje me të drejtën për shpërblim të barabartë të burrave dhe grave; shpërblimi varet nga puna e bërë, pavarësisht nga gjinia. Duke ditur rëndësinë e 'pagës së barabartë për punë të barabartë me vlerë të barabartë', janë bërë përpjekje për përmirësimin e legjislacionit aktual për zbatimin e këtij parimi në praktikë.

Projekt-Kodi i Punës përmban disa propozime për ndryshime në këtë drejtim (Këshilli i Ministrave, 2014). Ndryshimet në Ligjin nr. 10399, datë 17 mars 2011 "Për Ndhimën dhe Shërbimet Shoqërore", e kanë përmirësuar ndjeshëm situatën e grave dhe vajzave në drejtim të aksesit në ndihma dhe asistencë ekonomike.¹⁴³ Ligji tani parashikon se e drejta për të tërhequr ndihmë ekonomike nuk është më e drejtë ekskluzive e kryefamiljarit mashkull, por shtrihet edhe tek të gjitha ato gra familjet e të cilave i plotësojnë kushtet; të gjitha gratë që janë subjekt i një urdhri mbrojtës ose urdhri të menjëhershëm mbrojtës; gratë e angazhuara në procedura shkurorëzimi; si dhe gratë që kanë qenë viktime të trafikimit.¹⁴⁴

Veprime prioritare për 3.1.:

- ▶ **MMSR të vlerësojë efikasitetin dhe efektivitetin e programeve të punësimit për gratë dhe burrat.** MMSR të bëjë vlerësimin e politikave dhe strategjive aktuale (i) për të vlerësuar se cilët elementë ecin më mirë; dhe (ii) për të identifikuar fushat ku duhen bërë modifikime për të mbyllur hendekun në punësimin e grave dhe të burrave.
- ▶ **Të kryhet një analizë cilësore dhe sasiore e shërbimeve të kujdesit për fëmijët dhe të moshuarit** në Shqipëri dhe të përcaktohen nevojat e paplotësuara për këto shërbime kujdesi në zonat urbane dhe rurale.
- ▶ **Të sigurohen shërbime të përshtatshme, të përballueshme dhe të mjaftueshme për fëmijët dhe të moshuarit,** duke i çliruar kështu gratë nga detyrimet e punës së papaguar që i pengojnë të përfshihen në punë të paguar.
- ▶ **MMSR të angazhohet në një analizë rigoroze dhe me ndjeshmëri gjinore të hendekut të aftësive,** analizë të arsimimit të grave dhe analizë të sektorëve kryesorë ku do të ketë vende

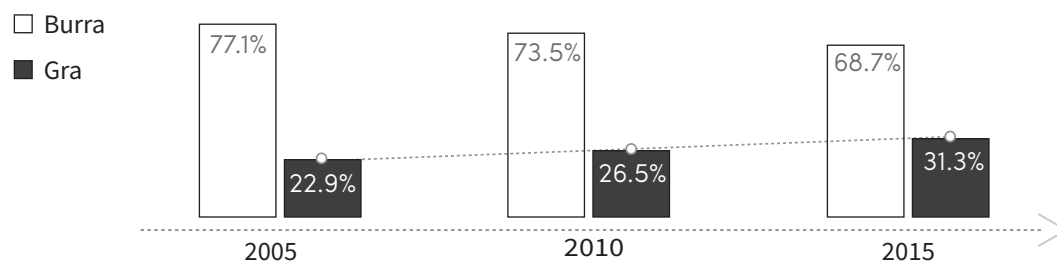
pune në të ardhmen, përfshirë edhe një ndarje sipas rajoneve.

- ▶ **MMSR dhe Inspektorati Shtetëror i Punës të venë në funksionim sistemin e monitorimit për zbatimin me ndjeshmëri gjinore të Rregulloreve të Shëndetit dhe Sigurisë në Punë.**
- ▶ **MMSR dhe MAS të angazhohen në mënyrë efektive për t'i orientuar vajzat dhe djemtë, gratë dhe burrat, drejt fushave të studimit dhe profesioneve më pak 'tradicionale' dhe jashtë fushave stereotipike gjinore.** Në Vëzhgimet e tij Përmbyllëse, Komiteti KEGJFDG nënvizoi shqetësimin për vazhdimin e ndarjes gjinore dhe e nxit Shqipërinë të marrë masa për të nxitur vajzat e reja të konsiderojnë karriera jotradicionale, përfshirë edhe ato ku dominojnë burrat (KEGJFDG, paragrafët 28-29, 2016).
- ▶ **Inspektorati Shtetëror i Punës të rrisë efektivitetin e inspektimeve për informalitetin,** si për sa i përket kontributeve të sigurimeve shoqërore, ashtu edhe kontratave të rregullta. Shfrytëzimi dhe cenueshmëria për shkak të mungesës së mbrojtjes ligjore dhe institucionale janë faktorë të konsiderueshëm dekurajues për hyrjen e grave dhe vajzave në tregun e punës. Komiteti KEGJFDG në Vërejtjet e tij Përmbyllëse vuri në dukje shqetësimin për mungesën e mbrojtjes në punë dhe mbrojtjes sociale të grave të përqendruara në tregun informal të punës dhe e nxit Shqipërinë të përmirësojë këto mbrojtje (KEGJFDG, paragrafët 30-31, 2016).
- ▶ Mbështetur në provat e shumta gjinore nga Shtetet Anëtare të BE-së dhe vendet kandidatë për anëtarësim, dhe në përputhje me rregulloret e BE-së, **MMSR të kryejë një vlerësim/shqyrtim me ndjeshmëri gjinore të sistemit të pensioneve të pleqërisë dhe programeve të tjera të sigurimeve shoqërore në Shqipëri.**

3.2. Gratë dhe sipërmarrja

Në ekonominë shqiptare vazhdojnë të mbizotërojnë ndërmarrjet shumë të vogla dhe mikro-ndërmarrjet me një deri në katër punonjës (92 për qind e gjithë bizneseve të regjistruara), nga të cilat 62 për qind janë aktive në tregti dhe hoteleri, bare e restorante, dhe ofrojnë vende pune që konsiderohen kryesisht "mashkullore".¹⁴⁵ Qasja e kufizuar në kredi dhe prona¹⁴⁶ dhe (deri kohët e fundit) mungesa e politikave që nxisin sipërmarrjet private të grave, janë arsytet se pse ka një numër relativisht të ulët grash sipërmarrëse. Gjatë periudhës 2005-2015, përqindja e ndërmarrjeve të regjistruara rishtas ku gratë ishin pronare/menaxhere, u rrit në 31,3 për qind.¹⁴⁷

Figura 6: Përqindja e ndërmarrjeve të regjistruara kohët e fundit, sipas vitit dhe seksit të pronarëve/menaxherëve*

Burimi: INSTAT 2016

Sidoqoftë, kjo rritje pozitive duhet të shihet me kujdes, sepse shumica e këtyre ndërmarrjeve janë të vogla, me një deri në 4 punonjës. Kështu, ndonëse tendenca në lidhje me sipërmarrjet e grave është pozitive, në llogari të fundit duhet të merren parasysh aspekte që lidhen me vëllimin, orientimin e rritjes dhe qëndrueshmërinë e bizneseve. Ndër ndërmarrjet (fabrikat prodhuese) me më shumë se 50 punëtorë, numri i kompanive me pronare/menaxhere gra është rritur me 8 për qind për të njëjtën periudhë.¹⁴⁸ Shihet një pjesëmarrje më e madhe e grave si pronare/menaxhere në tregti dhe shërbime të tjera, kurse 90 për qind e bizneseve në transport dhe magazinim, bujqësi, pylltari dhe peshkim, si dhe ndërtim, janë në pronësi ose menaxhohen nga burrat.

Pothuaj gjysma (43 për qind) e ndërmarrjeve në pronësi/të menaxhuara nga gratë janë të përqendruara në prefekturën e Tiranës. Në vitin 2015, numri më i madh i ndërmarrjeve aktive të zotëruara/menaxhuara nga gratë ishin në prefekturat e Tiranës, ndjekur nga Vlora, Lezha dhe Fieri, ku gratë zotërojnë/menaxhojnë rreth një të tretën e bizneseve.¹⁴⁹ Prefekturat me numrin më të ulët të grave si pronare/menaxhere të bizneseve janë Kukësi (21,8 për qind) dhe Dibra (25,7 për qind); por, është e rëndësishme të vihet në dukje se ky përbën një përmirësim të ndjeshëm në krahasim me vitin 2014 (përkatësisht me 15,6 dhe 19,0 për qind). Vlora dhe Kukësi u identifikuan si dy prefekturat me numrin më të lartë dhe më të ulët të ndërmarrjeve të krijuara rishtas me pronare/menaxhere gra (INSTAT 2016).

Sipas projekt studimit të UN Women “Gratë në borde dhe në poste të larta në kompanitë që operojnë në Shqipëri”, gratë mbajnë 42,2 për qind të posteve drejtuese në kompani. Nga ana tjetër, numri i grave nëpër borde është ulur nga 30,3 për qind në vitin 2010 në 27,9 për qind në vitin 2015. Gratë janë në postin e drejtores ekzekutive të kompanive në 31,5 për qind të bizneseve, me një tendencë rritjeje të lehtë prej rreth 3 për qind krahasuar me 5 vjet më parë. Mesatarisht, grave u duhen tetë vjet për t’u ngjitur në poste të larta drejtuese apo menaxheriale. “Angazhimi me detyra familjare” u identifikua si faktori kryesor që i pengon gratë të ndjekin karrierën në sektorin privat.¹⁵⁰

Niveli i politikave. Në vitin 2013, me mbështetjen e UN Women, Ministria e Zhvillimit Ekonomik, Tregtisë, Turizmit dhe Sipërmarrjes (MZHETTS) përgatiti një Plan Veprimi Kombëtar për Sipërmarrjen e Grave 2014-2020. Ky dokument politikash, i miratuar zyrtarisht nga MZHETTS, shoqëron Strategjinë e qeverisë për Zhvillimin e Biznesit dhe Investimeve 2014-2020. Synimi kryesor i Planit të Veprimit është të përmirësojë mjedisin e përgjithshëm të biznesit për gratë në Shqipëri dhe përbëhet nga katër shtylla: (i) Mbështetja me politika; (ii) Arsimi dhe Formimi; (iii) Aksesi në financa dhe konkurrueshmëria; dhe (iv) Krijimi i rrjeteve, si dhe fusha ndërsektoriale e Pjesëmarrjes së Grave në Ekonominë Rurale. Përveç kësaj, në kuadrin e Strategjisë për Biznes dhe Investime 2014-2020, MZHETTS përfshiu edhe krijimin e një fondi për mbështetjen e grave sipërmarrëse me një vlerë të përgjithshme prej 26,500,000 Lekë (afërsisht 190,000 Euro), që do të zbatohet për një periudhë katër vjeçare. Rekomandohet të bëhet një vlerësim i fondit për të analizuar shkallën e disbursimit; numrin e përfitueseve; llojin, madhësinë dhe shpërndarjen gjeografike të bizneseve; dhe ndikimet në bizneset e grave si rezultat i këtij instrumenti.

Veprime prioritare për 3.2.:

- ▶ **Të forcohet krijimi i rrjeteve profesionale të grave sipërmarrëse.** Kjo do të lehtësojë shkëmbimin e ideve, përvojave dhe informacionit për bizneset. Për më tepër, rrjete të tilla mund të kthehen në platforma mbështetjeje dhe avokacie për trajtimin dhe zgjidhjen e sfidave të përbashkëta me të cilat përballen gratë sipërmarrëse.
- ▶ **MZHETTS të vlerësojë dhe analizojë pengesat dhe nevojat e bizneseve, sidomos në ato zona/rajone ku niveli i pjesëmarrjes së grave në sipërmarrje është shumë i ulët,** për të mbështetur politika dhe veprime të posaçme për shtimin e sipërmarrjeve të grave.
- ▶ **Të ndërmerren studime analitike për bizneset e zotëruara/menaxhuara nga gratë** me qëllim që të shqyrtohen dhe kuptohen më në hollësi vështirësitë me të cilat përballen ato, si bazë për reagime dhe mbështetje më të fokusuar të politikave.

- ▶ **Të lehtësohet aksesimi në kapital dhe produkte financiare** për gratë në biznes, përmes bashkëpunimeve me bankat dhe me institucione të tjera kredituese.
- ▶ **Dhomat e tregtisë, shoqatat e biznesit dhe institucione të tjera të ofrojnë trajnime dhe shërbime mentorimi për gratë** që ato të përparojnë në nivelet vendimmarrëse.

3.3. Trajtimi i diskriminimit të shumëfishtë

3.3.1. Gratë dhe vajzat në zonat rurale

Rolet gjinore tradicionale vazhdojnë të mbizotërojnë në familjet rurale. Profili i familjeve në zonat rurale karakterizohet nga gruaja që bën pjesën më të madhe të punëve të papaguara bujqësore dhe që mban edhe përgjegjësinë e punëve të shtëpisë. Burrat menaxhojnë fermën, kanë nën kontrollin e tyre burimet financiare të familjes, janë pronarë të tokës bujqësore dhe migrojnë për punësim të paguar brenda ose jashtë vendit. Gratë në përgjithësi nuk kanë as pozitën shoqërore dhe as kohën për të konkurruar me burrat në hierarki, sepse janë shumë të ngarkuara me punë, kryesisht me punë të papaguar dhe të paregjistruar, brenda dhe jashtë shtëpisë. Ndonëse gratë mbajnë gjysmën e veprimtarive, bizneseve dhe kooperativave private, këto menaxhohen dhe drejtohen nga burrat e tyre, të cilët mbikëqyrin edhe fitimet. Mungesa e kohës, puna e papaguar brenda dhe jashtë shtëpisë, si dhe mosnjohja, e për rrjedhojë, edhe mosshpërblimi për kontributet e tyre në ekonominë rurale, i bëjnë gratë dhe vajzat të cenueshme, të varura dhe të varfra.

Gratë përfaqësojnë shumicën në radhët e punëtorëve sezonalë dhe me kohë të pjesshme.¹⁵¹ Familjet me gra kryefamiljare përbëjnë 7,4 për qind të familjeve në zonat rurale. Në pjesën dërrmuese të familjeve me kryefamiljare gra de jure, 82 për qind e kryefamiljareve janë të veja. Nuk ka studime që të fokusohen në jetën dhe perspektivat për gratë dhe vajzat në zonat rurale.

Mundësitë për punësim të grave në zonat rurale. Në sektorin e bujqësisë, gratë janë pronare të vetëm 7 për qind të fermave, ndërkohë që ato përbëjnë 47,7 për qind të forcave të punës në bujqësi.¹⁵² Pothuaj gjatë nga dhjetë gra të punësuar janë të angazhuara në veprimtari bujqësore, duke e bërë kështu bujqësinë sektorin parësor të punësimit për gratë. Në përgjithësi, sektori bujqësor karakterizohet nga një punësim i cilësisë së ulët dhe gratë janë të mbipërfaqësuar ndër punëtorët familjarë pa pagesë. Shumica e grave që punojnë në bujqësi (87 për qind), e bëjnë këtë punë si punëtoresh familjare të papaguara dhe informale. Krahasuar me sektorët e tjerë, hendeku gjinor në paga në bujqësi është më i madh-një grua në zonat rurale fiton 57 për qind të asaj që fiton një burrë.¹⁵³ Prodhimi është kryesisht për mbijetesë/ushqyerje të familjes dhe gratë përfshihen në një gamë të gjerë veprimtarish bujqësore. Fermerët, kryesisht burra, i shesin produktet jashtë komunitetit, por përsëri brenda tregut të rrethit, zakonisht drejtpërdrejt konsumatorëve përfundimtarë.

Qasja e grave në ndihma sociale në zonat rurale. Puna që bëjnë gratë në bujqësi është kryesisht informale dhe, për pasojë, tendenca është që ato të jenë të përjashtuara nga sistemet e mbrojtjes dhe sigurimeve shoqërore. Për shembull, në vitin 2015 vetëm 32 për qind e grave që lindën fëmijë morën të ardhurën për barrë lindje,¹⁵⁴ që tregon për një nivel shumë të ulët të mbulimit me ndihma sociale në përgjithësi. Numri i grave rurale që marrin të ardhurën e barrë lindjes është shumë më i ulët se sa ai i grave në zonat urbane. Statusi informal i grave në bujqësi e ul aksesin e tyre në të drejta, burime produktive dhe shërbime, ndërsa mungesa e mundësive ekonomike e arsimore e kufizon më tej zhvillimin e tyre social dhe ekonomik. Këto çekuilibra pasqyrohen edhe në shpërndarjen e pabarabartë të pushtetit në nivelin e familjes. Të drejtat e grave për të qenë pronare dhe për të trashëguar tokë, si dhe për të vendosur për përdorimin e saj në zonat rurale, janë të kufizuara. Përveç kësaj, dhuna në familje, një tregues i qartë i statusit të grave në çfarëdo shoqërie, është shumë e përhapur dhe tolerohet nga shoqëria në zonat rurale.¹⁵⁵

Qasja e grave në shërbimet shëndetësore dhe arsim në zonat rurale. Ndër problemet e identifikuar

në zonat rurale janë largësia e madhe e qendrave shëndetësore, mungesa e personelit të specializuar shëndetësor dhe e shërbimeve obstetrike të urgjencës dhe mangësitë në ofrimin e shërbimeve dhe infrastrukturë.¹⁵⁶ Për sa i përket përdorimit të shërbimeve shëndetësore, gratë zakonisht vizitohen nga infermieret, ndihmës-mjekët dhe mamitë dhe nuk shkojnë në spitalet e sistemit shëndetësor primar. Burrat vizitohen tek mjekët privatë më shpesh se sa gratë.¹⁵⁷

Në vitin 2005, numri mesatar i viteve të shkollimit për kryefamiljarët në zonat rurale ishte rreth shtatë vjet për gratë dhe pesë për burrat. Nga viti 2002 deri në 2005 numri i viteve të shkollimit për burrat kryefamiljarë është rritur pak, ndërsa për gratë ka mbetur i pandryshuar. Të rinjve në zonat rurale u mungojnë aftësitë themelore, duke kontribuar kështu në paritet gjinor në arsimin fillor dhe të mesëm. Regjistrimi në arsimin teknik dhe profesional në Shqipëri qëndronte në shifrën 200 mijë në vitin 2010, ku gratë e vajzat përbënin 31 për qind të numrit të përgjithshëm.

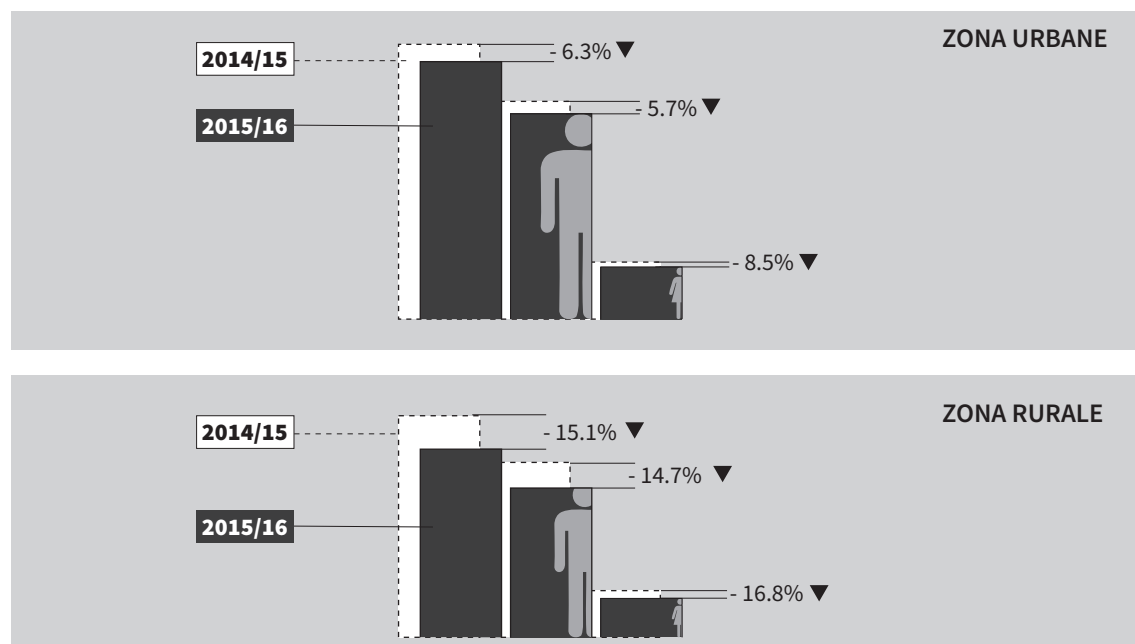
Numri i vajzave të regjistruara në arsimin profesional në zonat rurale është shumë i ulët (21 për qind) dhe ka pësuar rënie në vitin e tanishëm shkollor. Në total vajzat përfaqësojnë një përqindje jashtëzakonisht të ulët, ato përbëjnë vetëm 1 për qind të të regjistruarve në sistemin e arsimit profesional në nivel kombëtar.

Tabela 2: Regjistrimi i djemve dhe vajzave në arsimin profesional në zonat urbane dhe rurale

Viti shkollor	Gjithsej zona urbane dhe rurale			Zona urbane			Zona rurale		
	Gjithsej	Meshkuj	Femra	Gjithsej	Meshkuj	Femra	Gjithsej	Meshkuj	Femra
2014/15	27267	21603	5664	25876	20505	5371	1391	1098	293
2015/16	25428	20269	5159	24247	19332	4915	1181	937	244

Burimi: INSTAT 2016

Figura 7: Regjistrimet në arsimin profesional në zonat rurale

Burimi: INSTAT 2016

Numri i të diplomuarve me arsim të lartë bujqësor në Shqipëri është relativisht i lartë; në vitin 2011 ishte 46 për qind.¹⁵⁸ Megjithatë, shpërndarja e të diplomuarve në fushat e specializimeve bujqësore është mjaft e gjinuzuar, me një përfaqësim të dobët të grave në fushat agro-teknike.

Qasja e grave në shërbimet sociale në zonat rurale. Gratë në zonat rurale e shpenzojnë kohën gjatë ditës me punët e shtëpisë, kujdesin për fëmijët dhe të moshuarit dhe punët e bujqësisë, kryesisht me bagëtinë dhe punët afër fermës. Aksesi në shërbimet sociale, kopshte, sistemin shëndetësor parësor dhe njohuritë për shërbimet në fushën e shëndetit riprodhues, nuk janë të mjaftueshme si për gratë, ashtu edhe për burrat. Megjithatë, lëvizja e kufizuar e grave, angazhimi i tyre në punë kryesisht të papaguar dhe mbulimi i pamjaftueshëm me sigurime shoqërore, bëjnë që gratë në zonat rurale të jenë më të cenuara. Niveli i ulët i mbulimit me sigurime shoqërore në zonat rurale është veçanërisht i ulët ndër vajzat e reja të moshës së punës, që vjen nga mungesa e mundësive të punësimit për këtë grup të veçantë dhe njëkohësisht nga përfshirja e tyre e lartë në punësimin informal.¹⁵⁹ Gratë në zonat rurale përfshihen gjatë herë më shumë në aktivitete shtëpiake dhe riprodhuese krahasuar me burrat dhe koha që i kushtojnë studimit është sa gjysma e asaj të grave që jetojnë në zonat urbane.¹⁶⁰

Gratë dhe kushtet e strehimit në zonat rurale. Një pjesë e mirë e grave në zonat rurale jetojnë në banesa pa ujë të rrjedhshëm, pa banja me tubacione brenda ndërtesës dhe përdorin drutë e zjarrit si burimin kryesor të ngrohjes (80 për qind e familjeve; 7,1 për qind përdorin gaz dhe vetëm 4,1 për qind përdorin energjinë elektrike).¹⁶¹ Një studim mbarë-kombëtar për hendekun gjinor, i ndërmarrë nga Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim (BERZH), theksoi nivelin e lartë të ekspozimit të grave rurale ndaj tymrave toksike në Shqipëri për shkak të aksesit dhe përdorimit të kufizuar të lëndëve djegëse jo-solide (kryesisht përdoret dru zjarri).¹⁶² Përveç kësaj, gratë në zonat rurale nuk kanë pajisje moderne elektro-shtëpiake që kursejnë kohë, si makina larëse, çka e shton shumë sasinë e kohës që harxhohet me punë përkujdesi të papaguar. Përqindja e familjeve që kanë një boiler uji apo dekodues televiziv është pothuaj sa gjysma e atyre në zonat urbane. Qasja e grave rurale në informacion në internet është veçanërisht e kufizuar; vetëm 17,7 për qind e familjeve thanë që kishin internet.¹⁶³ Zotërimi i automjeteve në zonat rurale e ka kaluar nivelin e zonave urbane; por pothuaj në të gjitha rastet, pronarë dhe përdorues të tyre janë burrat.¹⁶⁴

Qasja e grave në teknologji dhe në shërbimet këshillimore bujqësore. Punësimi i paguar i grave në ekonominë rurale pengohet nga pjesëmarrja, njohuritë dhe qasja e kufizuar në informacione për teknologjinë bujqësore, që gjithashtu ndikon negativisht në mundësitë e tyre për të pasur akses në burime financiare. Gratë rurale, që përfaqësojnë vetëm 7 për qind të pronarëve të fermave, kanë akses të kufizuar në skemat e subvencioneve dhe shërbimet këshillimore, sepse e drejta për të përfituar prej tyre buron nga të qenit e regjistruar zyrtarisht si “fermere”. Burrat dominojnë kanalet e komunikimit dhe tregun. Ndikimi negativ që ka përjashtimi i grave nga shërbimet mbështetëse në prodhimtarinë bujqësore dhe zhvillimin rural ka filluar të trajtohet kohët e fundit nga Ministria e Bujqësisë, Zhvillimit Rural dhe Administrimit të Ujërave: të dhënat për numrin e grave fermere që kanë përfituar nga shërbime këshillimore flasin për një rritje gjatë tre viteve të fundit. Ndonëse ende shumë e ulët, përqindja e grave që përfituan nga shërbimet këshillimore bujqësore është dyfishuar nga 5 për qind në vitin 2011 në 10 për qind në 2015.¹⁶⁵

Tabela 3: Aksesi në shërbimet këshillimore bujqësore: gra dhe burra

	Gjithsej	Gra	Burra	% Gra	% Burra
Individë të punësuar në bujqësi 2011	442440	219020	223420	49,5	50,5
Individë të punësuar në bujqësi 2015	529573	286761	242811	54,2	45,8

	Gjithsej	% Gra	% Burra
Përfitues të shërbimeve të zgjeruara 2011	70000	5	95
Përfitues të shërbimeve këshillimore 2015	70000	10	90

Burimi: AFP 2011 dhe 2015; dhe Ministria e Bujqësisë, Zhvillimit Rural dhe Administrimit të Ujërave, të dhëna të vitit 2015 për PBA 2016-2018.

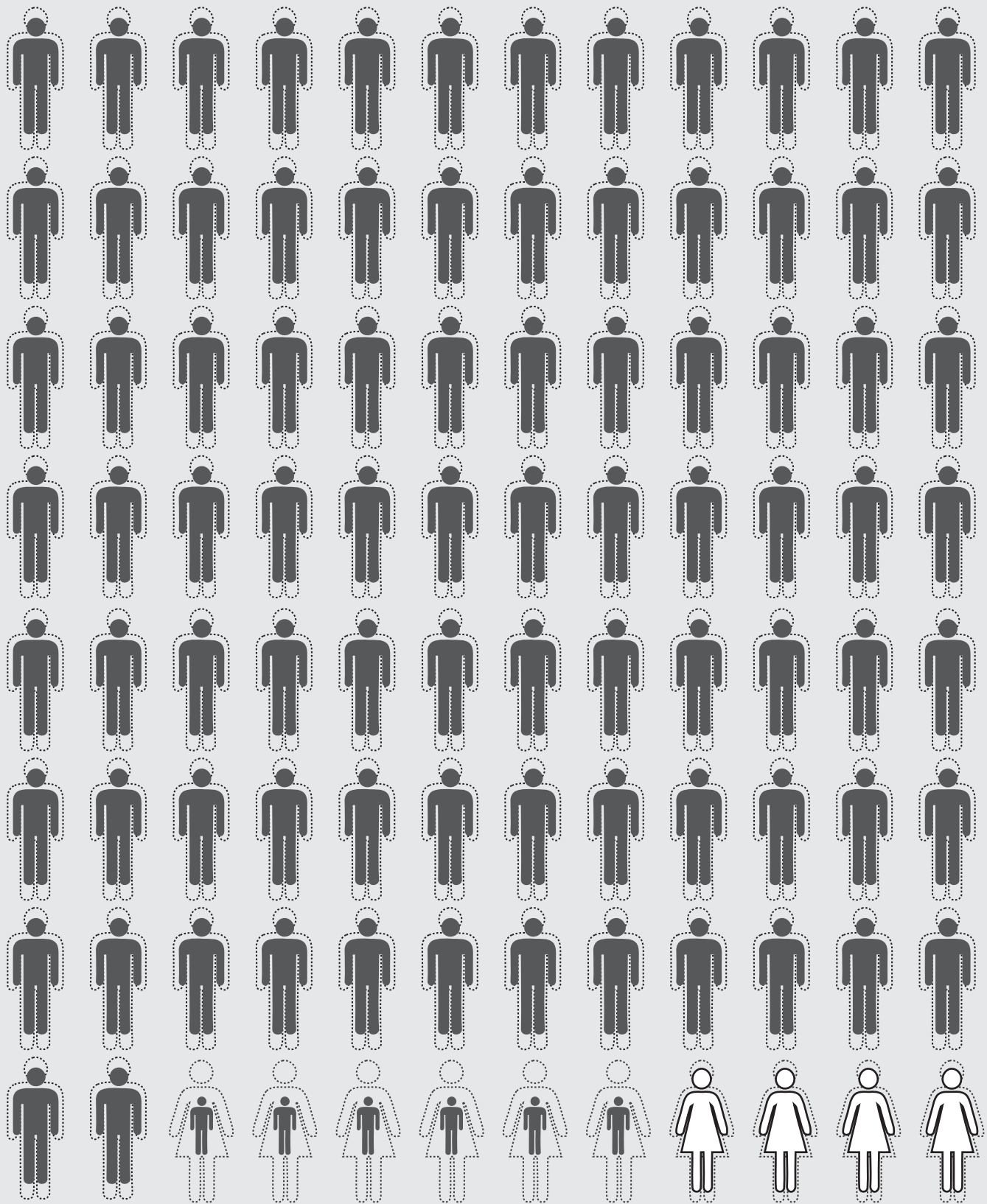
Gratë dhe të drejtat e pronësisë në zonat rurale. Gratë rurale janë kryesisht punëtorët e papaguara në tokë bujqësore. Ndonëse legjislacioni i vendit parashikon të drejta të barabarta mbi tokën dhe të pronësisë mbi tokën, de facto gratë nuk e gëzojnë të drejtën e tokës. Në zonat urbane, gratë që zotërojnë tituj pronësie përbëjnë 36 për qind të numrit të përgjithshëm të pronarëve.¹⁶⁶ Dinamika gjinore e titujve të pronësisë dhe e menaxhimit të tokës ka ndikim të qartë ekonomik. Në përgjithësi, familjet me kryefamiljar burrë, që janë pjesa dërrmuese e familjeve rurale, menaxhojnë rreth 20 për qind më shumë tokë se familjet ku kryefamiljare është një grua. Dinamika gjinore mund të vërehet, për shembull, edhe për sa i përket zotërimit të bagëtive: sipas bazës së të dhënave për Aktivitetet Gjeneruese të të Ardhurave Rurale (Rural Income Generation Activities – RIGA) të Organizatës së Ushqimit dhe Bujqësisë (FAO), në Shqipëri, numri i bagëtive të familjeve me kryefamiljar burrë është rreth 30 deri 50 për qind më i madh se ai në familjet me kryefamiljare grua.¹⁶⁷

Reforma për ndarjen e tokës bujqësore dhe zbatimi i saj në zonat rurale ka ndikuar negativisht mbi të drejtën e pronësisë së grave mbi tokën. Sipas legjislacionit për regjistrimin e pronave dhe të drejtat pronësore, çertifikata e pronësisë mbi tokën bujqësore jepet në emër të kryefamiljarit. Siç u përmend më lart, pjesa dërrmuese e kryefamiljarëve janë burra. Si pasojë, për 25 vitet e fundit, toka është regjistruar pothuaj ekskluzivisht në emër të burrave. Gratë duhet ta kërkojnë të drejtën e tyre të pronësisë në gjykatë, për shembull, në rast shkurorëzimi apo trashëgimie. Megjithatë, procedurat e ndërlikuara ligjore, pasojat financiare dhe trysnitë sociale janë faktorë mjaft shkurajues, dhe kërkesat e bëra nga gratë për këto çështje janë të rralla. Për më tepër, duke qenë se titujt e pronësitë janë të lidhur pazgjydhshëmrisht me një sërë të drejtash të tjera, gratë në përgjithësi e gjejnë veten në një pozitë të pafavorshme.

Nuk ka kufizime ligjore për sa i përket aksesit të grave në hua bankare, por niveli i varfërisë është i lartë ndër gratë (dhe burrat) dhe shumë prej tyre, madje shumica e grave nuk janë në gjendje të marrin hua sepse nuk mund të venë kolateral.¹⁶⁸ Edhe kur kanë akses në hua bankare, është e rrallë që gratë shqiptare ta krijojnë biznesin përmes përdorimit të kredisë.

Niveli i politikave. Që nga viti 2014, zbatimi i Planit Kombëtar të Veprimit për Gratë Sipërmarrëse 2014-2020 është fokusuar tek gratë rurale. Ky Plan Veprimi Kombëtar përfshin shtyllën e “Pjesëmarrjes së grave në ekonominë rurale” si një çështje ndërsektoriale. Parashikohet një bashkëpunim i ngushtë ndërmjet MZHETTS dhe Ministrisë së Bujqësisë, Zhvillimit Rural dhe Administrimit të Ujërave, kryesisht përmes programit të shërbimeve këshillimore dhe skemave subvencionuese. Ndër rezultatet e pritura janë promovimi i sipërmarrjeve të grave rurale, zhvillimi i kapaciteteve të zyrtarëve qeveritarë dhe përhapja e informacionit ndër gratë për të drejtat e tyre për akses në pronë, si toka dhe banesa. Mbështetja për këto politika dhe programe është e lidhur edhe me sistemin e Arsimit dhe Formimit Profesional (AFP), që synon të shtojë numrin e aplikimeve të grave nga zonat rurale për Instrumentet e Asistencës para-Anëtarësimit dhe Zhvillimit Rural (IPARD), si dhe përmirësimin e aksesit të grave në shërbimet këshillimore. Megjithatë, nuk ka asnjë strategji apo dokument politikash qeveritare që të ketë si grup të synuar gratë rurale, apo që të trajtojë vështirësitë me të cilat përballen gratë rurale në lidhje me punësimin, varfërinë dhe aksesin në shërbime shëndetësore, arsim, infrastrukturë, sigurime shoqërore, etj.

Figura 8: Përfitues të **SHËRBIMEVE KËSHILLIMORE** në **BUJQËSI** në vitin **2011** krahasuar me **2015**

Përfitues të shërbimeve këshillimore bujqësore në vitin **2011**

Përfitues të shërbimeve këshillimore bujqësore në vitin **2015**

Veprime prioritare për 3.3.1:

- ▶ **Të trajtohen rrethanat, të drejtat dhe nevojat specifike të grave në të gjitha studimet dhe analizat për zonat rurale, në të gjithë sektorët.** Gjendja e grave në zonat rurale është e ndryshme krahasuar me burrat, por edhe e ndryshme nga kushtet e grave që jetojnë në zona urbane. Përveç vështirësive ekonomike dhe mundësive të kufizuara të grave në zonat rurale, duhet të analizohen dhe trajtohen edhe një gamë e gjerë pengesash me natyrë strukturore, si aksesit në shërbimin shëndetësor, arsim, infrastrukturë dhe shërbimet sociale, si dhe praktikat diskriminuese që lidhen me të drejtat mbi tokën dhe kriteret e kualifikimit për të përfituar nga shërbimet mbështetëse. Në Vërejtjet Përmbyllëse të vitit 2016, Komiteti KEGJFDG vuri në dukje pronësinë e kufizuar të tokës dhe vazhdimin e pabarazive midis burrave dhe grave për sa i përket trashëgimisë. Komiteti rekomandoi që Shqipëria të marrë masa për zbatimin e të drejtave që lidhen me bashkëpronësinë dhe trashëgiminë (KEGJFDG, paragrafët 41-42, 2016).
- ▶ **Të garantohet krijimi dhe disponueshmëria e statistikave administrative për monitorimin e zhvillimit social-ekonomik,** veçanërisht në zonat rurale dhe urbane, si bazë për identifikimin e fushave prioritare në planifikimin dhe hartimin e buxheteve.
- ▶ **Të zhvillohen politika që përqendrohen tek gjendja e grupeve të ndryshme të grave në zonat rurale,** veçanërisht rrethanat dhe perspektivat e vajzave dhe të rejave. Duke njohur dallimet e vazhdueshme ndërmjet grave në zonat rurale dhe urbane për sa i përket aksesit në mundësi dhe shërbime, në Vërejtjet Përmbyllëse të vitit 2016, Komiteti KEGJFDG rekomandoi që Shqipëria të zhvillojë dhe zbatojë një strategji gjithëpërfshirëse për të garantuar akses dhe mundësi të barabarta për gratë në zonat rurale (KEGJFDG, paragrafët 36-37, 2016).
- ▶ Në programet që synojnë zhvillim të qëndrueshëm social-ekonomik rural dhe veprimtaritë nxitëse ekonomike (MZHETTS, MBZHRAU, MMSR; përpjekje të mbështetura nga donatorët), **të krijohen lidhje më të forta ndërmjet grave që punojnë në bujqësi, grave sipërmarrëse që merren me tregti dhe grave të angazhuara në sektorin e turizmit dhe mikpritjes.** Nevojiten përpjekje të posaçme për të mbështetur përfshirjen e grave në zinxhirin e vlerave, si aktore të barabarta legjitime ekonomike.
- ▶ **Të rritet pjesëmarrja e vajzave, në veçanti e vajzave rurale, në sistemin e Arsimit dhe Formimit Profesional (AFP).** (Vajzat përfaqësojnë vetëm 1 për qind të të rinjve të regjistruar në arsimin profesional në nivel kombëtar). MMSR të forcojë zbatimin e veprimtarive me ndjeshmëri gjinore të parashikuara në Strategjinë Kombëtare për Punësim dhe Aftësi 2014-2020 dhe të angazhohet në veprime afirmative efektive që synojnë heqjen e barrierave për vajzat për sa i përket aksesit dhe përfitimit nga sistemi AFP. Vëmendje e veçantë duhet t'i kushtohet promovimit të formimit profesional të vajzave në zonat rurale si dhe grave të pafavorizuara dhe të cenueshme, si mjet për të siguruar aksesin e tyre të ardhshëm në tregun e punës.

3.3.2. Gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara

Në Shqipëri, çështja e grave me aftësi të kufizuara trajtohet kryesisht në kuadrin gjithëpërfshirës të Personave me Aftësi të Kufizuara (PAK), dhe jo si çështje më vete.¹⁶⁹ Megjithatë, gratë me aftësi të kufizuara janë në një pozitë veçanërisht të pafavorizuar krahasuar me burrat me aftësi të kufizuara, sepse ato vuajnë nga diskriminimi i dyfishtë. Është për t'u habitur që mungojnë politikat e duhura me ndjeshmëri gjinore dhe gratë me aftësi të kufizuara nuk figurojnë në programet e zhvillimit për "grupet në nevojë".¹⁷⁰

Statistikat e Ministrisë së Mirëqenies Sociale dhe Rinisë për vitin 2015 flasin zyrtarisht për 138 882 individë me aftësi të kufizuara.¹⁷¹ Ata përbëjnë 5 për qind të popullatës së Shqipërisë dhe përfshijnë të rritur, adoleshentë dhe fëmijë. Megjithatë, boshllëqet në statistikat për individët me aftësi të kufizuara janë të konsiderueshme dhe të dhënat nuk janë të ndara sipas seksit ose karakteristikave të tjera, si

mosha dhe vendbanimi. Me përjashtim të 7760 vajzave që përfitojnë nga programet e mbrojtjes sociale, nuk ka të dhëna të ndara sipas seksit të përfituesve, çka tregon për nevojën urgjente për riorganizimin e mbledhjes dhe përpunimit të të dhënave, në mënyrë që ato të përfshijnë sa më shumë hollësi që të jetë e mundur në lidhje me këtë grup. Për të planifikuar ndërhyrje të përshtatshme e të përgjigjshme gjinore dhe për t'i trajtuar grupet në mënyra specifike, duhen prova të qarta për situatat specifike me të cilat përballen grupe të ndryshme individësh me aftësi të kufizuara, si dhe për nevojat specifike të grave, burrave, vajzave dhe djemve.

Shumë dokumente ndërkombëtare, përfshirë edhe të Drejtat dhe Liritë Themelore të Grave dhe Vajzave me Aftësi të Kufizuara,¹⁷² kanë zbatim në kontekstin kombëtar dhe në legjislacionin shqiptar gratë me aftësi të kufizuara përmenden më shumë vitet e fundit.¹⁷³ Megjithatë, përparimi në trajtimin me efektivitet të grave me aftësi të kufizuara është ende i ngadalshëm dhe i pamjaftueshëm. Një studim i bërë në vitin 2010 nga Fondacioni Shqiptar për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (FSHDPAK) konstatoi se kuadrit ligjor dhe atij të politikave i mungojnë pothuaj plotësisht dispozitat që lidhen me gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara, si dhe se gratë me aftësi të kufizuara janë përgjithësisht të padukshme.¹⁷⁴ E njëjta gjë vlen edhe për organizatat që ofrojnë shërbime, përfshirë edhe organizatat për të drejtat e grave dhe qendrat që ofrojnë shërbime për gratë dhe vajzat viktime të dhunës, të cilat nuk i kushtojnë kujdes të posaçëm sigurimit të aksesit për gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara. Përgjithësisht, çështjet e grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara trajtohen më së shumti përmes mosdiskriminimit në punësim. Përveç kësaj, terminologjia e përdorur për personat me aftësi të kufizuara është shumë e papërshtatshme dhe në mospërputhje me terminologjinë e përdorur në Konventën për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (KDPAK).

Disa studime kombëtare ofrojnë prova për përpjekjet e kufizuara për përmirësimin e aksesit në programet AFP për personat me aftësi të kufizuara. Aktualisht nuk disponohen studime që fokusohen posaçërisht në pjesëmarrjen e PAK në AFP.¹⁷⁵ Me gjithë dispozitat ligjore, shifrat për punësimin e PAK dhe përfitimet që ata marrin nga shërbimet e Zyrës së Punësimit janë të papërfillshme.¹⁷⁶ Një studim i kryer nga FSHDPAK me rreth 1000 PAK dhe anëtarë të familjeve të tyre tregoi se vetëm 8,5 për qind e të intervistuarve kishin pranuar oferta për të marrë pjesë në kurse trajnimi profesionale, çka flet për fuqinë e pakët tërheqëse dhe ndoshta papërshtatshmërinë e tyre për PAK.¹⁷⁷ Në mungesë të të dhënave statistikore zyrtare, aktualisht është pothuaj krejt e pamundur të analizohet cenueshmëria e PAK dhe e grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara, në tregun e punës.¹⁷⁸

Kohët e fundit, qeveria e Shqipërisë ka bërë përpjekje për t'i dhënë përparësi nevojave të grave me aftësi të kufizuara duke ofruar kurse trajnimi profesionale dhe programe ndërmjetësimi për punësim posaçërisht për to. Ndryshimet në Ligjin për Ndihmën dhe Shërbimet Shoqërore parashikojnë se nënat e vetme apo kryefamiljaret me aftësi të kufizuara mund të përfitojnë nga shërbime mbështetjeje shtesë të ofruara nga qendrat komunitare publike, ose mund të referohen në OJF që ofrojnë shërbime alternative, aty ku këto shërbime nuk ofrohen nga autoritetet. Urdhri nr. 286/16.12.2013 "Për tarifat e sistemit të formimit profesional publik", të Ministrisë të MSR-së, parashikon se disa grupe sociale, përfshirë gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara, janë të përjashtuara nga pagesa e tarifave.¹⁷⁹ Me gjithë këto masa të para, realiteti është se përpjekjet dhe veprimet duhet të bashkërendohen më mirë. Duhet të alokohen burime të përshtatshme për të trajtuar gamën e temave që ndikojnë tek gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara, përfshirë, por jo vetëm, diskriminimin e shumëfishtë, dhunën dhe abuzimin në marrëdhëniet familjare.

Vështirësitë me të cilat përballen gratë me aftësi të kufizuara në AFP dhe në tregun e punës theksojnë nevojën:

- për akses dhe mundësi të barabarta, përmes ofrimit të informacioneve të duhura sipas nevojave të grupeve të caktuara të grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara;
- për organizimin e veprimtarive specifike për ngritjen e ndërgjegjësimit, me fokus AFP dhe

institucionet dhe aktorët e ndryshëm të përfshirë në punësim dhe AFP;

- për kryerjen e veprimtarive për ndërtimin e kapaciteteve të stafit të zyrave të punësimit dhe qendrave të AFP;
- për ofrimin e shërbimeve të posaçme të mbështetjes për PAK, si, ndër të tjera, transport të përshtatshëm, përkthyes, ndihmës personale; dhe
- për alokimin e burimeve dhe buxheteve të duhura financiare për të mbuluar dhe/ose kompensuar humbjet alternative.

Gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara janë viktime të të njëjtave forma të dhunës si gratë pa aftësi të kufizuara, plus forma të tjera dhune që lidhen me aftësinë e kufizuar të tyre. Megjithatë, gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara nuk kanë akses në ndihmë juridike për mbrojtje efektive nga dhuna¹⁸⁰ dhe hasin vështirësi të mëdha në marrjen e një avokati apo në bërjen e ankesave drejtpërsëdrejti tek institucionet përgjegjëse. Anëtarët e familjes dhe kujdestarët ligjorë janë dhunuesit kryesorë dhe gratë me aftësi të kufizuara hyjnë në një cikël të gjatë dhune nga i cili është e vështirë të dalin.

Në Shqipëri, ashtu si në vende të tjera, shumica e atyre që kujdesen për personat me aftësi të kufizuara janë gra. Ligjet e propozuara parashikojnë njohjen dhe vlerësimin e punës së veçantë që bëjnë ata që kujdesen për personat me aftësi të kufizuara, si dhe garantojnë që masat e veçanta në këtë drejtim të mos përbëjnë diskriminim. Përveç kësaj, ligji parashikon monitorimin e ndihmave për aftësitë e kufizuara në përputhje me parimet e barazisë gjinore.¹⁸¹ Megjithatë, mungojnë plotësisht mekanizmat dhe shërbimet e mbështetjes në ndihmë të pjesës më të madhe të grave kujdestare.

Veprime prioritare për 3.3.2.:

- ▶ **Qeveria e Shqipërisë të marrë të gjitha masat e duhura për zbatimin e nenit për mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara, të shprehur në Rekomandimin Rec (2012) 6.** Duhet të ndërmerren hapa specifike për miratimin e masave të duhura legislative dhe për zbatimin e veprimeve të tjera afirmative që mund të nxisin pjesëmarrjen e grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara në të gjitha fushat e jetës. Me theksin në faktin që gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara mund të vuajnë nga diskriminimi i shumëfishtë, masat e propozuara të mbulojnë fusha të tilla si arsimit dhe trajnimi; punësimi dhe gjendja ekonomike; kujdesi shëndetësor; aksesin në mbrojtjen sociale; të drejtat seksuale dhe riprodhuese, amësia dhe jeta familjare; aksesin në drejtësi dhe në mbrojtjen nga dhuna dhe abuzimi; pjesëmarrja në kulturë, sport, argëtim dhe turizëm; si dhe veprimtari për rritjen e vetëdijes dhe ndryshimin e qëndrimeve. Në Vërejtjet e tij Përmbyllëse, Komiteti KEGJFDG shprehu shqetësimin për mundësitë e kufizuara të grave me aftësi të kufizuara për të marrë pjesë në ekonominë formale, dhe nxit Shqipërinë të marrë masa për të garantuar aksesin e tyre të barabartë në ekonominë formale (KEGJFDG, paragrafët 30-31, 2016).
- ▶ **MMSR të ndërmarrë një rol udhëheqës në (i) përmirësimin e kuadrit ligjor dhe të politikave; (ii) në krijimin e shërbimeve të duhura për gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara; dhe (iii) në krijimin e kushteve për të garantuar akses në këto veprimtari.** Komiteti KEGJFDG e nxit Shqipërinë të miratojë akte të posaçme për mbrojtjen e të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në përputhje me Konventën për të Drejtat e Personave me aftësi të kufizuara (KEGJFDG, paragrafi 39, 2016).
- ▶ MMSR të përmirësojë sistemet për **mbledhjen dhe raportimin e të dhënave** për një numër çështjesh që lidhen me gratë me aftësi të kufizuara dhe diskriminimin e tyre, në bashkëpunim të ngushtë me ministrinë e tjera, si Ministria e Arsimit dhe Sporteve, Ministria e Shëndetësisë, Ministria e Ekonomisë, Ministria e Transportit dhe Ministria e Kulturës.

- ▶ **MMSR** të garantojë që, në përputhje me legjislacionin kombëtar dhe udhëzimet e Eurostat-it, **të gjitha të dhënat për individët të ndahen sipas seksit** dhe, atje ku është relevante, të ndahen më tej sipas moshës, statusit social-ekonomik, vendndodhjes, nivelit arsimor, etj.
- ▶ **NJVV-të të përmirësojnë dhe monitorojnë disponueshmërinë, aksesueshmërinë dhe cilësinë e shërbimeve** për gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara.
- ▶ **MMSR** të marrë masa për të përmirësuar në mënyrë të konsiderueshme **përfshirjen e grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara në programet e AFP dhe në Tregun e Punës**. Masat specifike përfshijnë ofrimin e informacionit të duhur në përputhje me nevojat e grave dhe vajzave dhe llojet e ndryshme të aftësive të kufizuara, si dhe organizimin e veprimtarive për krijimin e kapaciteteve për stafin e qendrave të AFP-së, për përmirësimin e aftësive të tyre në trajtimin e PAK.
- ▶ **MMSR**, në bashkëpunim me MZHETTS dhe **komunitetin e biznesit, të rrisë përqindjen e PAK të punësuar** duke hartuar, zbatuar dhe monitoruar një grup masash konkrete dhe veprimesh mbështetëse që shkojnë përtej nxitësve ekzistues financiarë, ende jo efektivë, për punëdhënësit që marrin në punë PAK.
- ▶ Të gjitha shërbimet që u ofrohen grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara, veçanërisht ato që përqendrohen në çështjet e mbrojtjes nga diskriminimi dhe mbrojtjes nga DHkG dhe DHF, duhet të **ofrohen 24/7, të jenë të disponueshme për të gjitha gratë dhe vajzat në nevojë, si dhe të funksionojnë sipas standardeve kombëtare të miratuara**.

3.3.3. Gratë e moshuara

Të dhënat nga një studim i Fondit të Popullsisë të Kombeve të Bashkuara (UNFPA) “Plakja e popullsisë: Situata e të moshuarve në Shqipëri”,¹⁸² tregojnë se në periudhën nga viti 1979 deri në 2011, numri i personave me 65 vjeç e lart u rrit më se katër herë, në 318,000 persona, që përbën rreth 11 për qind të popullsisë totale. Rritje të mëtejshme në numrin e të moshuarve janë parashikuar edhe për pesë vitet e ardhshme. Moshimi i popullsisë nuk është “asnjanës” nga ana gjinore. Vdekshmëria më e lartë e burrave do të thotë se numri i grave të moshuara është zakonisht më i madh se ai i burrave të moshuar dhe diferenca është mjaft e madhe ndër moshat më të shtyra. Sipas të dhënave të AMNJ 2012, rreth 10 për qind e popullsisë me moshë 65 vjeç e lart jeton në varfëri dhe nuk i plotëson standardet bazë të jetesës. Rreth 60 për qind e të moshuarve jetojnë në zona rurale. Gratë e moshuara kanë më tepër gjasa të jetojnë vetëm: në vitin 2011, 77 për qind e të moshuarve që jetonin vetëm (18 600 persona), ishin gra. Për shkak të jetëgjatësisë më të madhe dhe martesës në moshë më të re, 48 për qind e grave të moshuara janë të veja.

Mosha mesatare e pensionit të pleqërisë për gratë është më e ulët se ajo e burrave¹⁸³ dhe pasqyron akumulimin e disavantazheve të gjinizuara gjatë gjithë jetës, sidomos të disavantazheve ekonomike. Për pasojë, gratë e moshuara janë veçanërisht të rrezikuara nga varfëria dhe dukuritë e lidhura me të (dhuna, lënia pas dore, abuzimi, etj.). Prevalenca e aftësive të kufizuara ndër gratë e moshuara është në mënyrë konsistente më e lartë se ndër burrat e moshuar, edhe pasi merret parasysh shpërndarja statistikore e grave të moshuara. Sipas Anketës së Forcave të Punës 2011, rreth tri të katërtat e grave të moshuara që kanë kaluar moshën e pensionit punojnë si punëtore kontribuese në ekonominë familjare, kryesisht të përqendruara në bujqësi (92 për qind).

Dokumenti i Politikave Ndërsektoriale për Moshën e Tretë¹⁸⁴ parashikon masa që marrin parasysh nevojat e grave, trajtojnë pabarazitë gjinore në skemat e pensioneve dhe nxisin pjesëmarrjen aktive të grave në shoqëri dhe zhvillim. Është planifikuar një ligj për moshën e tretë, në të cilin gratë parashikohen si një kategori më vete që meriton vëmendje të veçantë.

Megjithatë, deri më tani nuk disponohen analiza dhe statistika gjithëpërfshirëse për gratë e moshuara dhe gjendjen e tyre, dhe pjesët përkatëse të Konventës KEGJFDG, si Neni 11/e,¹⁸⁵ ende nuk janë trajtuar me masa politike. Mungon dokumentimi i nevojave të grave të moshuara dhe baza e të dhënave përkatëse, çka pengon hartimin e politikave të përgjigjshme të fokusuara dhe të bazuara në fakte.

Veprime prioritare për 3.3.3.:

- ▶ **Në trajtimin e ndërlidhjes ndërmjet plakjes dhe gjinisë të përdoret qasja e “rrjedhës së jetës”.** Rrethanat e tanishme të grave dhe burrave të moshuar mund të kuptohen dhe trajtohen vetëm duke iu referuar jetës së tyre të mëparshme. Kjo merr rëndësi të veçantë në kontekstin e historisë së kohëve të fundit të Shqipërisë dhe ndikimit të proceseve të tranzicionit tek gratë dhe burrat në ekonomi dhe për rrjedhojë, edhe tek rrjedha specifike gjinore e jetës së tyre. Në Vërejtjet e tij Përmbyllëse të vitit 2016, Komiteti KEGJFDG nënvizoi vazhdimin e diskriminimit të grave dhe rekomandoi që Shqipëria të miratojë ligje, politika dhe programe të fokusuara për të mbrojtur të drejtat e grave të moshuara, veçanërisht nëpërmjet miratimit të Ligjit për Statusin e Moshës së Tretë (KEGJFDG, paragrafët 38-39, 2016).
- ▶ Të intensifikohen përpjekjet **për t’iu përgjigjur Vërejtjeve Përmbyllëse të KEGJFDG të vitit 2010** për Shqipërinë, në të cilat Komiteti ngriti shqetësimin për mungesën e të dhënave të ndara sipas seksit për popullsinë e moshuar. Ai i kërkoi Shtetit Palë që në raportin e tij të ardhshëm periodik të japë një tablo gjithëpërfshirëse të gjendjes *de facto* të grave të moshuara, përfshirë të dhënat e ndara sipas seksit, për të gjitha fushat që përmban Konventa, dhe të raportojë për masat specifike të lidhura me seksin dhe gjininë që janë marrë për eliminimin e diskriminimit të grave për shkak të moshës së tyre.¹⁸⁶
- ▶ Në **reformën e pensioneve** të trajtohen siç duhet ndikimet ekonomike të roleve tradicionale të grave (të moshuara). Të garantohet që, në përputhje me legjislacionin e BE-së¹⁸⁷, koha e shpenzuar për punën e papaguar të kujdesit për fëmijët dhe të afërmit e moshuar, si dhe angazhimi i grave kryesisht në tregun informal të punës, të merren parasysh si duhet në lidhje me të drejtën e tyre për pension.
- ▶ Në reformën e shërbimeve sociale dhe ofrimin e shërbimeve në nivel vendor, **të garantohet qasja, përbalueshmëria dhe mjaftueshmëria e shërbimeve që gratë e moshuara kanë nevojë dhe u takon të marrin.**

3.3.4. Gratë migrante

Sipas të dhënave të Bankës Botërore, nga viti 1990 deri më 2010, emigruan pothuaj 1,5 milion shqiptarë, pra pothuaj gjysma e banorëve të vendit.^{188, 189} Në fillimin e viteve 1990, pjesa më e madhe e emigrantëve ishin djem të rinj.^{190, 191} Azzarri dhe Carletto (2009) tregojnë se nga 1991 deri më 2001, përqindja e grave ndër emigrantët ndërkombëtarë u rrit nga 20 në 60 për qind.¹⁹² Kjo rritje në numrin e grave në proceset migratore erdhi kryesisht si rezultat i bashkimeve familjare dhe i migrameve studentore.¹⁹³

Ndonëse kalimi i kufijve të vendit gjatë kësaj periudhe vazhdonte të ishte i vështirë – pjesa më e madhe e emigrantëve u larguan në mënyrë të paligjshme – migrimi i brendshëm nuk shtypej më, siç bëhej gjatë komunizmit. Migrimi i brendshëm filloi në të njëjtën kohë, në fillimet e viteve 1990. Analiza gjinore e modeleve të migrimit të brendshëm tregon se ky është një proces ku mbizotërojnë femrat,¹⁹⁴ ndryshe nga migrimi ndërkombëtar. Dhjetëvjeçari nga 2001 deri në 2011 ishte dëshmitar i një rritjeje të konsiderueshme në numrin e grave që migruan brenda vendit, të cilat përfaqësonin 59 për qind të numrit të përgjithshëm të migrantëve të brendshëm (Regjistrimi i Përgjithshëm i Popullsisë 2011). Kjo mund të shpjegohet nga fakti se burrat priren të migrojnë kryesisht jashtë vendit, ndërsa anëtarët e tjerë të familjes, pra gratë, lëvizin brenda vendit. Tipari kryesor i përbashkët ekonomik i grave migruese brenda vendit është angazhimi i tyre në punësimin jo-formal. Një grup i veçantë i femrave që migrojnë brenda vendit janë vajzat e reja studente që migrojnë në Tiranë për qëllime arsimore. Megjithatë diskriminimi gjinor përjetohet nga të gjitha gratë, është parë që diskriminimi seksual dhe paragjykimet ndikojnë veçanërisht tek gratë dhe vajzat beqare që migrojnë brenda vendit.¹⁹⁵

Në periudhën 2001-2011, në vend u kthyen rreth 140 mijë shqiptarë.¹⁹⁶ Një anketë e INSTAT-it dhe IOM-it Shqipëri në vitin 2013 konstatoi se, nga një numër i përgjithshëm prej 133 544 emigrantësh shqiptarë

të grupmoshës 18-64 që u kthyen në Shqipëri gjatë periudhës 2009 deri më 2013, 76 për qind ishin gra.^{197, 198}

Personat e kthyer janë zakonisht në moshë relativisht të re dhe në moshë pune. Të kthyerat janë të gatshme të investojnë njohuritë, aftësitë dhe kapitalin financiar të fituar jashtë shtetit në veprimtari që gjenerojnë të ardhura, çka ilustrohet me nivelin e lartë të vetë-punësimit të grave migrante të kthyer, që u rrit nga 5,6 për qind përpara migracionit, në 12,1 për qind në kohën e anketimit. Megjithatë, u konstatua se gratë që ishin përpjekur të krijonin sipërmarrjet e tyre ishin përballur me një gamë praktikash diskriminuese gjatë procesit, si për shembull, kur përpiqeshin të merrnin hapësira me qira ose kur bënë dorëzimin e dokumenteve të kërkuara. Ato shpesh detyroheshin të kërkonin mbështetjen e anëtarëve burra të familjes – të cilët pastaj vepronin në emër të tyre – për të shmangur diskriminimin specifik gjinor.¹⁹⁹ Në përgjithësi, të dhënat për të kthyerit të ndara sipas seksit janë të kufizuara dhe ende duhet të eksplorohet më tej përmasa gjinore e migrimit kthyes dhe ndikimi i tij në dinamikën e tregut të punës dhe nivelet e varfërisë.

Rreth 40 për qind e të kthyerve vendosin të qëndrojnë në një vend tjetër nga qyteti apo fshati i origjinës, me Tiranën si qytetin më të parapëlqyer.²⁰⁰ Një anketë e vitit 2013 tregoi se një e treta e të kthyerve kanë ndërmend të emigrojnë përsëri, për shkak të vështirësive në sigurimin e të ardhurave për familjet e tyre. Dy faktorët kyçë shtesë që ndikojnë fuqimisht në vendimin për të ri-emigruar u identifikuan mungesa e shërbimeve të përshtatshme dhe sistemi shëndetësor jo i kënaqshëm.²⁰¹ Anketa konstatoi gjithashtu se shumica e të kthyerve nuk kanë dijeni për Sportelet e Migracionit dhe shërbimet që ofrohen prej tyre. Në të vërtetë, vetëm një përqindje e ulët e migrantëve të kthyer – më pak se 2000 – kishin kontaktuar me Sportelet e Migracionit për të kërkuar ndihmën e tyre.²⁰²

Ndonëse vala e migrimëve kthyesë për shkak të krizës ekonomike në Greqinë fqinje tashmë nuk është më në rritje, shkalla e kthimeve mbetet e konsiderueshme. Kjo thekson nevojën për masa që i përgjigjen karakteristikave dhe përparësive të veçanta të migrantëve të kthyer burra dhe gra, përfshirë edhe fëmijët e tyre, për të mundësuar ri-integrimin e tyre efektiv në shoqërinë dhe ekonominë shqiptare.

Niveli i politikave. Në vitin 2010, qeveria e Shqipërisë miratoi Strategjinë e Riintegritit për Shtetasit Shqiptarë të Kthyer (2010-2015) dhe Planin e saj të Veprimit. Synimi i përgjithshëm i strategjisë ishte që të siguronte një kthim të qëndrueshëm për emigrantët shqiptarë përmes mbështetjes për proceset e ri-integrimit në vend, pavarësisht nga forma e kthimit (vullnetarisht apo jo).²⁰³ Elementë kyçë të mekanizmit të ri-integrimit janë Sportelet e Migrimit. Këto njësi filluan të funksiononin në korrik të vitit 2016, brenda 36 zyrave rajonale dhe vendore të punësimit në të gjithë vendin. Regjistrimi në Sportelet e Migracionit kryhet mbi baza vullnetare. Objektivi i Sporteleve të Migrimit është që në fillim të vlerësojë nevojat e riintegritit të migrantëve të kthyer dhe pastaj t'i referojnë ata në shërbimet e përshtatshme publike, si shërbimi shëndetësor, arsimi, akreditimi/certifikimi, punësimi, etj. Megjithatë, të kthyerit raportuan se këto shërbime linin për të dëshiruar për sa i përket rregullsisë, rigorozitetit dhe orientimit nga nevojat e klientëve. Përveç kësaj, mbështetja institucionale shpesh ofrohej ose sigurohej përmes formave të nepotizmit dhe korrupsionit.²⁰⁴

Për sa i përket shërbimeve të punësimit, Sportelet e Migracionit në përgjithësi nuk kanë arritur t'i ndihmojnë të kthyerit që jetojnë në zonat rurale. Me argumentin se familja e tyre zotëron tokë, të kthyerit në zonat rurale quhen se kanë mundësi punësimi. Por, duke qenë se të kthyerit konsiderohen si “të vetëpunësuar në bujqësi”, ata nuk kanë më të drejtë të kërkojnë ndihma si të papunë ose ndihmë ekonomike. Po kështu, ata nuk përfitojnë as nga shërbime të tjera të ndërmjetësimit për punësim, përveç rasteve kur nuk jetojnë më në një zonë rurale.

Strategjia Kombëtare për Punësim dhe Aftësi (2014-2020) dhe Plani i saj i Veprimit përmendin shprehimisht situatën e veçantë të të kthyerve. Nën Objektivin Strategjik A “Të nxiten mundësi pune të denjë përmes politikave të tregut të punës”, Fusha e Aktivitetëve 3 synon zgjerimin e gamës dhe synimeve të shërbimeve dhe programeve të punësimit (për shembull, politikat aktive të tregut të punës). Masa të veçanta që synojnë dhe janë në dobi të migrantëve të kthyer përfshijnë: (i) marrëveshjet e bashkëpunimit me organizata jofitimprurëse vendore dhe ndërkombëtare që ofrojnë këshilla dhe orientim për të kthyerit femra dhe meshkuj; (ii) hartimi dhe përditësimi i informacionit elektronik të

posaçëm për migrantët dhe migrantet e kthyer në Shërbimin Kombëtar të Punësimit; dhe (iii) krijimi i një procedure të re për regjistrimin e punëkërkuessve të papunë, meshkuj dhe femra, nga zonat rurale. Plani i veprimit parashikon shprehimisht ndarjen koherente të të dhënave sipas seksit për të gjithë treguesit, përfshirë edhe nivelin e papunësisë ndër të kthyerit.

Deri më tani nuk ekzistojnë politika apo strategji që fokusohen në proceset e migrimit të brendshëm apo që marrin parasysh dinamikën e gjinizuar dhe rrjedhojat social-ekonomike të migrimit të jashtëm ose të Shqipërisë si vend destinacion.

Veprime prioritare për 3.3.4.:

- ▶ **Të ndërmerren studime që shqyrtojnë modelet e gjinizuara të migracionit të brendshëm dhe të kthimit.** Kjo do të hidhte dritë mbi gjendjen e grave emigrante jo vetëm për çështje të punësimit, por edhe për aksesin në shërbime sociale, potencialin sipërmarrës, përjetimin e dhunës dhe të ngacmimit seksual, etj. Nga ana e tij, Komiteti KEGJFDG vuri në dukje mungesën e të dhënave të ndara sipas seksit për migrimin për punë në vende të treta dhe e nxiti Shqipërinë të përmirësojë analizat statistikore në këtë drejtim (KEGJFDG, paragrafi 30, 2016).
- ▶ Ekziston nevoja për një strategji gjithëpërfshirëse për **dinamikat e migracionit të brendshëm dhe pasojat sociale dhe ekonomike** të procesit të migracionit të kohëve të fundit/aktual. Në Vërejtjet e tij Përmbyllëse të vitit 2016, Komiteti KEGJFDG rekomandoi që Shqipëria të monitorojë ndikimin e Strategjisë për Riintegrimin e Shtetasve Shqiptarëve të Kthyer 2010-2015 tek gratë emigrante (KEGJFDG, paragrafi 39, 2016).
- ▶ **MMSR të intensifikojë përpjekjet për të ofruar llojin dhe cilësinë e shërbimeve për të cilat kanë nevojë migrantët e kthyer, përfshirë dhe fëmijët e tyre.** Vëmendje e veçantë duhet t'i kushtohet grave të kthyer, përfshirë ato që duan t'i investojnë financat, aftësitë dhe remitancat e tyre sociale të tyre në një biznes.
- ▶ **MMSR të forcojë Inspektoratin Shtetëror të Punës,** për të mbrojtur më mirë punonjëset emigrante gra dhe vajza nga dhuna, abuzimi dhe/ose shfrytëzimi në punë (informaliteti, kushte të papërshtatshme pune, oraret e zgjatura, ngacmimi seksual, etj.).

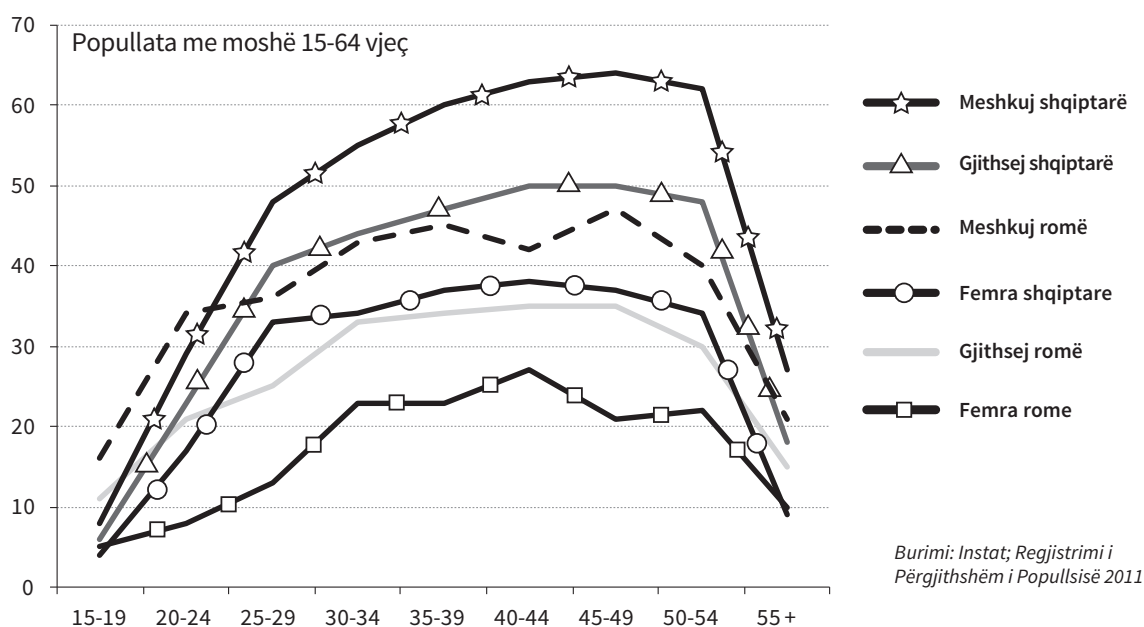
3.3.5. Gratë dhe vajzat rome dhe egjiptiane

Madhësia e popullatës së dy grupeve të pakicave etno-gjuhësore të njohura zyrtarisht, romëve dhe egjiptianëve, mbetet çështje e diskutueshme. Regjistrimi i Përgjithshëm i Popullsisë i vitit 2011 identifikoi vetëm 8300 romë dhe 3368 egjiptianë.²⁰⁵ Studime të tjera raportojnë 4,14²⁰⁶ për qind romë,²⁰⁷ dhe afërsisht 6,91 për qind²⁰⁸ egjiptianë në popullsinë e përgjithshme të Shqipërisë. Romët dhe egjiptianët përjetojnë varfëri, kushte të vështira jetese, mungesë të infrastrukturës bazë, akses të kufizuar në shërbimet shëndetësore, si dhe vuajnë nga nivele të ulta arsimore dhe diskriminimi. Gjendja shëndetësore ndër romët dhe egjiptianët në Shqipëri është më e vështirë se sa në popullatën shumicë, çka pasqyrohet edhe në jetëgjatësinë e tyre më të ulët. Papunësia ndër romët (50,3 për qind) dhe egjiptianët (57,6 për qind) është e lartë, po kështu edhe papunësia afatgjatë.²⁰⁹ Shumica dërmuese, rreth 90 për qind e romëve dhe egjiptianëve të punësuar, punojnë në kushte informale, pa kontrata pune, sigurime shoqërore dhe shëndetësore, duke e rritur edhe më cenueshmërinë e tyre. Shkalla e konsiderueshme e përjashtimit social-ekonomik të të dy grupeve është e mirëdokumentuar dhe përbën shqetësim serioz.^{210, 211, 212}

Elementi më i dukshëm në diskutimin për gratë dhe vajzat rome dhe egjiptiane është mosprania e tyre në të dhënat administrative. Si rezultat i këtij hendeku të konsiderueshëm në të dhëna, është pothuaj e pamundur që situata e tyre të përshkruhet me saktësi. Nga të dhënat empirike dhe analizat e bëra kohët

e fundit, është e qartë se ndër gratë dhe vajzat rome dhe egjiptiane, diskriminimi mbi bazën e gjinisë dhe etnicitetit konvergojnë, duke krijuar një situatë veçanërisht të cenueshme për to. Për shembull, në një analizë të fundit të gjendjes dhe përjashtimit të grave dhe burrave në tregun e punës në Shqipëri, gratë rome ishin ato që kishin më pak gjasa të gjenin punë.²¹³ Figura në vijim ngërthen nivelet e punësimit të popullsisë shqiptare sipas grupmoshës, etnisë dhe seksit. Figura tregon qartë se niveli i punësimit i grave rome është më i ulët ndër të gjitha grupet shqiptare, çka pasqyron aksesin dhe pjesëmarrjen e tyre të kufizuar në ekonominë formale.

Figura 9: Aksesin i grave dhe burrave në ekonominë formale

Burimi: PNUD (2015) "Romët dhe egjiptianët në Shqipëri: Profili social-demografik dhe ekonomik bazuar në Censusin 2011".

Plani Kombëtar i Veprimit për Integrimin e Romëve dhe Egjiptianëve në Republikën e Shqipërisë 2016-2020 u përgatit në nëntor të vitit 2015 nga Ministria e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë.²¹⁴ Plani i Veprimit synon të eliminojë pengesat me të cilat përballen romët dhe egjiptianët për akses në shërbime, përmirësimin e kushteve të jetesës dhe promovimin e dialogut ndërkulturor. Ai përbëhet nga gjashtë fusha prioritare, ndër të cilat: regjistrimi civil; arsimit dhe nxitja e dialogut ndërkulturor; punësimi dhe arsimit dhe formimi profesional (AFP); shëndetësia; strehimi dhe integrimi urban; si dhe mbrojtja sociale.

Megjithatë, Plani i Veprimit përdor formulime neutrale gjinore, duke përmendur gratë dhe vajzat në mënyrë të padallueshme, paralelisht me burrat dhe djemtë. Mungojnë veprimet që u përgjigjen sfidave specifike gjinore dhe diskriminimit të shumëfishtë që përjetojnë gratë dhe vajzat rome dhe egjiptiane. Mungesat e mëdha në statistikat gjinore dhe të dhënat e ndara sipas seksit për romët dhe egjiptianët përbëjnë pengesë për identifikimin, monitorimin dhe analizimin e aspekteve specifike gjinore të aksesit, ndikimit dhe rezultateve për gratë dhe burrat. Mungesa e analizës gjinore pengon që çështjet kyçe të trajtohen në dialogun e politikave dhe të përfshihen në rishikimet e politikave dhe plane sektoriale të mbështetura në prova.

Mbyllja e hendekut statistikor në të dhënat për gratë dhe vajzat rome dhe egjiptiane është parakusht

urgjent dhe thelbësor për hartimin dhe zbatimin e politikave që i përgjigjen situatës së tyre në mënyrën e duhur. Kjo vlen gjithashtu edhe për zëvendësimin e agregatit të zakonshëm “fëmijë”, me “vajza” dhe “djem”. Në përputhje me legjislacionin shqiptar për barazinë gjinore,²¹⁵ Komisionin e Statistikave të OKB-së (UN ECOSOC Statistical Commission (2013)),²¹⁶ Platformën për Veprim të Pekinit (Neni 4),²¹⁷ dhe në bazë të Rekomandimeve të Këshillit të Evropës të Komitetit të Ministrave të Shteteve Anëtare për Standardet dhe Mekanizmat e Barazisë Gjinore,²¹⁸ është e domosdoshme të sigurohet mbledhja, analizimi dhe përdorimi koherent i të dhënave të ndara sipas seksit dhe i statistikave gjinore për të gjitha çështjet që kanë të bëjnë me romët dhe egjiptianët. Përveç kësaj, në të gjitha veprimet, diskriminimi i shumëfishtë me të cilin përballen gratë dhe vajzat rome dhe egjiptiane duhet të trajtohet në mënyrë koherente dhe të përshtatshme.

Veprime prioritare për 3.3.5.:

- ▶ **Të gjitha institucionet që kryejnë studime dhe mbledhin informacione për romët dhe egjiptianët t’i ofrojnë të gjitha të dhënat të ndara sipas seksit, moshës dhe karakteristikave të tjera** thelbësore për fushën në të cilën do të mblidhen të dhënat (për shembull arsimi, punësimi, mbulimi me mbrojtje sociale, shëndetësia, përfshirë shëndetin riprodhues dhe të nënës, si dhe DHkGV dhe DHF). Kjo përfshin ndarjen e “fëmijëve” në “vajza” dhe “djem”. Në Vërejtjet e tij Përmbyllëse, Komiteti KEGJFDG vuri në dukje aksesin e kufizuar të grave nga pakicat etnike dhe gjuhësore në ekonominë formale dhe nxit mbledhjen dhe analizimin e të dhënave të ndara sipas seksit, si dhe marrjen e masave për garantimin e aksesit të barabartë në ekonominë formale të grave që i përkasin pakicave etnike dhe gjuhësore (KEGJFDG, paragrafët 30-31, 2016). Ai rekomandoi në mënyrë specifike miratimin e ligjeve, politikave dhe programeve të fokusuara për të garantuar mundësi të barabarta për gratë rome dhe egjiptiane dhe për të përmirësuar aksesin e tyre në arsim, shërbime shëndetësore, punësim dhe strehim (KEGJFDG, paragrafi 39, 2016).
- ▶ **MMSR të ndërmarrë një rishikim të thellë të gjuhës dhe të gjitha masave të parashikuara në Planin Kombëtar të Veprimit për Integrimin e Romëve dhe Egjiptianëve në Republikën e Shqipërisë 2016-2020 dhe të ripërshtasë veprimtaritë, treguesit, objektivat dhe buxhetet në përputhje me realitetin, nevojat dhe të drejtat specifike të grave dhe vajzave rome dhe egjiptiane.**
- ▶ **Të gjitha institucionet përgjegjëse për zbatimin e Planit Kombëtar të Veprimit për Integrimin e Romëve dhe Egjiptianëve në Republikën e Shqipërisë 2016-2020, t’i zbatojnë të gjitha veprimet në mënyrë të përgjigjshme gjinore.**
- ▶ **MMSR të monitorojë në mënyrë koherente ndikimin e veprimeve të zbatuara sipas Planit Kombëtar të Veprimit për Integrimin e Romëve dhe Egjiptianëve në Republikën e Shqipërisë 2016-2020 mbi gratë, vajzat, burrat dhe djemtë.**
- ▶ Të gjitha institucionet e përfshira të garantojnë **alokimin e burimeve të mjaftueshme financiare dhe njerëzore** për zbatimin e PKV, veçanërisht **për veprimet që fokusohen në mënyrë specifike tek gratë dhe vajzat rome dhe egjiptiane.**

3.3.6. Gratë lesbike, biseksuale, transgjimore dhe interseksuale

Komuniteti lesbik, gei, biseksual, transgjimor dhe interseksual (LGBTI) në Shqipëri vazhdon të përballlet çdo ditë me paragjykime, diskriminim dhe marginalizim dhe vazhdon të jetë mjaft i rrezikuar të sulmohet. Shoqëria shqiptare vazhdon të jetë shumë konservatore dhe qëndrimet homofobike janë të rrënjësura thellë. Për shembull, në Anketën Sociale Evropiane (European Social Survey - ESS) botuar në vitin 2013, konstatohet se shoqëria shqiptare ishte më homofobikja nga të gjithë vendet e studiuara:

rreth 53 për qind e shqiptarëve të anketuar besonin “geit dhe lesbiket nuk duhet të kenë lirinë për ta jetuar jetën ashtu siç dëshirojnë”.²¹⁹

Gjendja e grave LGBTI është edhe më e rëndë. Gratë LGBTI vuajnë nga diskriminimi i shumëfishtë; si gra, ato janë objekt diskriminimi dhe të rrezikuara nga dhuna sepse janë gra; si persona që i përkasin komunitetit LGBTI, ato vuajnë nga diskriminimi dhe dhuna për shkak të orientimit të tyre seksual. Kjo është sidomos e vërtetë për zonat jashtë Tiranës. Aktualisht nuk ka ndonjë OJF LGBTI jashtë Tiranës që mund t’u ofrojë ndihmë këtyre grave. Vajzat LGBTI vuajnë nga dhuna dhe abuzimi prej familjeve të tyre dhe, duke qenë të varura ekonomikisht nga familja, nuk mund të raportojnë rastet e dhunës në polici dhe as të flasin për to, për shkak të rrezikut të madh të turpërimit. Ato shpesh detyrohen të martohen me shkuesi. Shumë anëtare të komunitetit LGBTI vazhdojnë të përjetojnë diskriminim, që shpesh fillon që në familje, e cila nuk i pranon për ato që janë. Sipas Aleancës LGBT, një nga OJF-të kryesore LGBTI në Shqipëri, lesbiket shpesh dëbohen nga shtëpia kur familja mëson për orientimin e tyre seksual.²²⁰

Në përgjigje të rrezikimit të madh të personave LGBTI nga dhuna dhe mbetja pa strehë, në vitin 2014 u hap STREHA, një projekt pilot për një qendër strehimi për të rinjtë e të rejtat LGBTI, e cila në vitin 2015 u kthye në një njësi me funksionim të pavarur.²²¹ STREHA është e vetmja në llojin e saj në Ballkan dhe u ofron individëve të abuzuar, të diskriminuar dhe sidomos të pastrehë, një rrjet mbështetjeje ku gjejnë siguri dhe shpëtim. Streha ofron shërbime sociale dhe i pajis banorët me aftësitë dhe burimet që i ndihmojnë të ndërtojnë një jetë dinjitoze dhe të pavarur, si anëtarë të barabartë dhe produktivë të shoqërisë.

Për sa i përket legjislacionit, qeveria e Shqipërisë ka nënshkruar dhe ratifikuar konventa, dokumente dhe rezoluta të ndryshme që lidhen me të drejtat e LGBTI-ve,²²² si dhe ka hartuar ligje kombëtare në përputhje me konventat ndërkombëtare. Në shkurt 2010, qeveria e Shqipërisë miratoi Ligjin nr. 10221 “Për mbrojtjen nga diskriminimi”. Ligji mbron individin në shumë drejtime, përfshirë edhe mbrojtjen nga diskriminimi për shkak të gjinisë dhe orientimit seksual. Ligji mbulon një gamë të gjerë çështjesh antidiskriminim dhe ndalon diskriminimin në fushat e punësimit, arsimit dhe të mallrave dhe shërbimeve. Megjithatë, sipas një grupi avokacie, që nga miratimi i ligjit anti-diskriminim, Parlamenti “nuk ka miratuar shumë nisma legjislative apo politike në mbështetje të të drejtave të çdo individi LGBT në Shqipëri.”²²³ Në vitin 2013 Shqipëria bëri ndryshime në Kodin Penal, duke i vënë veprat penale me motiv urrejtjen ndaj orientimit seksual dhe identitetit gjinor në të njëjtën kategori si veprat penale të urrejtjes për shkak të gjinisë, racës, etnisë, besimit fetar, aftësisë së kufizuar dhe kategori të tjera. Po kështu, ajo miratoi një ligj të ri që dënon shpërndarjen e informacionit homofobik me çfarëdo mjeti (përfshirë internetin) me gjobë deri në dy vjet heqje lirie.²²⁴ Shqipëria ishte gjithashtu një nga bashkë-sponsorët e Rezolutës së Këshillit të të Drejtave të Njeriut të OKB²²⁵ për luftën kundër dhunës dhe diskriminimit mbi bazën e orientimit seksual dhe identitetit gjinor, që u miratua në 26 shtator 2014.

Një hap i rëndësishëm i ndërmarrë është miratimi i Rezolutës “Për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të personave që i përkasin komunitetit LGBT”, miratuar nga parlamenti shqiptar më 7 maj 2015.²²⁶ Rezoluta u kalua me shumicë dërrmuese votash²²⁷ dhe u konsiderua “një arritje e jashtëzakonshme për komunitetin LGBT.”²²⁸

Më 25 maj 2016 u miratua “Plani Kombëtar i Veprimit për Personat LGBTI në Republikën e Shqipërisë 2016-2020²²⁹”, si pjesë e “Dokumentit Politik të Përfshirjes Sociale”, që u lancua në një tryezë të organizuar nga Ministria e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë më 21 tetor 2016²³⁰. Plani Kombëtar i Veprimit bazohet në Planin e mëparshëm të Masave kundër Diskriminimit mbi bazën e Orientimit Seksual dhe Identitetit Gjinor 2012-2014”, mbështetur nga Projekti i Këshillit të Evropës “Lufta kundër diskriminimit mbi bazën e Orientimit Seksual dhe Identitetit Gjinor”. Vizioni i PKV 2016-2020 është “Një shoqëri që lufton kundër të gjitha formave të diskriminimit mbi baza të orientimit seksual dhe identitetit gjinor dhe që siguron garancinë e të drejtave të barabarta, shton aksesin në arsim, punësim, shëndetësi, si dhe integrim të plotë të personave LGBTI në shoqëri”. Plani përfshin tre synime strategjike:

- Përmirësimin e kuadrit ligjor dhe institucional, si dhe rritjen e ndërgjegjësimit për diskriminimin dhe mbrojtjen e të drejtave të personave LGBTI në përputhje me standardet ndërkombëtare;

- Eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit ndaj komunitetit LGBTI përmes ndërtimit të kapaciteteve të strukturave ligj-zbatuese dhe të sigurisë; dhe
- Përmirësimin e aksesit në shërbimet e punësimit, arsimit, strehimit dhe sportit për personat LGBTI, duke siguruar mundësi dhe të drejta të barabarta.

Po kështu, me urdhër të Kryeministrit është ngritur Grupi Kombëtar i Zbatimit dhe Koordinimit për të monitoruar zbatueshmërinë dhe ecurinë e Planit Kombëtar të Veprimit për personal LGBTI për vitin 2016-2020²³¹. Grupi Kombëtar i Zbatimit dhe Koordinimit është përgjegjës për:

- përgatitjen e kalendarit të zbatimit të planit të veprimit për personat e këtij komuniteti
- monitorimin dhe bashkërendimin e detyrimeve të Planit Kombëtar të Veprimit për personat LGBTI
- shqyrtimin dhe miratimin e materialeve të paraqitura nga secili institucion përgjegjës për zbatimin e planit, për arritjen e objektivave të parashikuara
- vlerësimin e propozimeve konkrete si dhe finalizimin e tyre me qëllim bashkërendimin institucional për realizimin e masave të paraqitura.

Grupi Kombëtar i Zbatimit dhe Koordinimit kërkohet në bazë të urdhrat të Kryeministrit të mbledhet një herë në tre muaj për të përcaktuar edhe ndonjë ndryshim të mundshëm në bazë të propozimeve që mund të vijnë në vazhdim, nga vetë organizatat që merren me mbrojtjen e të drejtave të personave LGBTI.

Veprime prioritare për 3.3.6.:

Qeveria e Shqipërisë **të ndërmarrë të gjitha masat e duhura për zbatimin** e dispozitave dhe rekomandimeve të **Rezolutës për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive të Personave që u përkasin Personave të Komunitetit LGBTI**, përfshirë:

- ▶ Miratimi i ndryshimeve ligjore të nevojshme brenda kuadrit të Planit Kombëtar të Veprimit për mbrojtjen e të drejtave të personave LGBTI, pjesë e udhërrëfyesit për pesë prioritetet e Shqipërisë për hapjen e negociatave për anëtarësimin e saj në BE. Në Vërejtjet e tij Përmbyllëse të vitit 2016, Komiteti KEGJFDG rekomandoi që Shqipëria të sigurojë mbrojtjen e të drejtave të LGBTI-ve duke harmonizuar Kodin Penal me ligjet anti-diskriminim dhe duke futur përkufizimin e veprave penale të urrejtjes (KEGJFDG, paragrafi 39, 2016);
- ▶ Miratimi i rekomandimeve legislative të Avokatit të Popullit për shtesa dhe ndryshime në Kodin e Punës, në përputhje me Direktivat e Këshillit të Evropës;
- ▶ Nën Ministrinë e Arsimit dhe Sportit, të trajnohet personeli mësimor për një mbrojtje më të mirë të personave LGBTI, për një tolerancë zero ndaj çdo lloj diskriminimi mbi baza orientimi seksual dhe identiteti gjinor;
- ▶ Organizimi i veprimtarive kulturore kundër homofobisë në institucionet arsimore, me pjesëmarrje të përfaqësuesve nga komuniteti LGBTI;
- ▶ Monitorimi i të drejtave dhe lirive të personave LGBTI nga Avokati i Popullit; dhe
- ▶ Mbështetje dhe bashkëpunim me organizatat e shoqërisë civile për të rritur ndërgjegjësimin dhe parandaluar diskriminimin ndaj komunitetit LGBTI.

Botime të zgjedhura kyçe për Shqipërinë

Fondacioni Shqiptar për Personat me Aftësi të Kufizuara (2015). Dhunë e padukshme – Një vështrim mbi fenomenin e dhunës ndaj grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara në Shqipëri. UNDP. Gjetet në: http://www.al.undp.org/content/albania/en/home/library/poverty/_invisible-violence--an-overview-on-the-phenomenon-of-violence-a.html.

Aleanca Kundër Diskriminimit të LGBT (2015). “Zvogëlimi i dhunës ndaj grave me fokus në komunitetin LBT në Shqipëri.” UN Trust Fund. Gjetet në: <http://historia-ime.com/wp-content/uploads/2015/12/Libri-Anglisht.pdf>.

Qendra për Studime Sociale dhe Ekonomike (2012). “Studim i nevojave të komuniteteve romë dhe egjiptiane në Shqipëri.” UNDP Albania. Gjetet në: <http://www.al.undp.org/content/dam/albania/docs/Roma%20Needs%20Assessment.pdf>.

Qendra për Studime Sociale dhe Ekonomike (2011). Identifikimi i fëmijëve romë në Shqipëri. UNICEF. Gjetet në: http://www.sidalbania.org/Mapping_roma_children_english_may_5_2012.doc.

Danaj, E. (2016). “Migracioni si proces i gjinorizuar – narrativa të grave emigrante në Shqipërinë e pas-1991.” Tezë doktore (e pabotuar).

Dávalos, M.E. and C. Cancho (2015). “Insight into key challenges in the Albanian Labour Market.” (Mendime për sfidat kyçe në tregun shqiptar të punës) Banka Botërore. Gjetet në gjuhën angleze në: <http://documents.worldbank.org/curated/en/825361468188351792/pdf/97646-ESW-P132666-P152786-PUBLIC-Box393179B.pdf>.

BERZH (2015). Strategy for the Promotion of Gender Equality 2016-2020. Annex 2: Gender Gaps 2015 (Strategjia për promovimin e Barazisë Gjinore 2016-2020. Shtojca 2: Hendeku gjinor në paga 2015). Gjetet në gjuhën angleze në: <http://www.EBRD.com/gender-strategy.html>.

Komisioni Evropian (2012). The 2012 Ageing Report: Economic dhe Budgetary Projections for the EU 27 Member States (2010-2060) (Raporti i moshimit 2012: Projeksione ekonomike dhe buxhetore për 27 Shtetet Anëtare të BE-së 2010-2060). Gjetet në gjuhën angleze në: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-2_en.pdf.

Galanxhi, M., M. Nesturi dhe L. Thomo (2014). “Migracioni në Shqipëri.” INSTAT. Gjetet në: http://www.instat.gov.al/media/242045/migration_in_albania.pdf.

Gëdeshi, I. dhe E. Jorgoni (2012). Ndikimi social i emigracionit dhe migrimi rural-urban në Evropën Qendrore dhe Lindore: Raport përfundimtar: Shqipëria, Komisioni Evropian dhe GVG. Gjetet në gjuhën angleze në: ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8818&langId=en.

King, R. dhe J. Vullnetari (2012). “A population on the move: migration dhe gender relations in Albania.” (Një popullsi në lëvizje: migracioni dhe marrëdhëniet gjinore në Shqipëri), Cambridge Journal of Regions, Economy dhe Society, nr. 5: 207-220.

Miluka, J. (2011). Hendeku gjinor në paga në Shqipëri: Burime dhe rekomandime. UN Women. Gjetet në: http://www2.unwomen.org/~media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/albania/gender%20wage%20gap%20report%20in%20albania_eng.pdf?v=1&d=20150809T161649.

UNDP (2011). Raport për Grupet Vulnerabël në Rrezik Përjashtimi nga Tregu i Punës. Gjetet në: <http://www.al.undp.org/content/albania/en/home/library/poverty/report-on-vulnerable-groups-being-excluded-from-the-labor-market.html>.

UNDP (2013). “Studim Kombëtar për Tregun Rural të Punës.” PNUD, Shqipëri. Gjetet në: <http://www.al.undp.org/content/albania/en/home/library/poverty/national-study-on-rural-labor-market.html>.

UNFPA (2015). Plakja e Popullsisë: Situata e të Moshuarve në Shqipëri. Gjetet në: http://www.instat.gov.al/media/316728/population_ageing_situation_of_elderly_people_in_albania.pdf.

POSHTËSHËNIMET E KAPITULLIT

113. Të dhëna të paraqitura në botimin "Femra dhe Meshkuj 2016", INSTAT.
114. INSTAT (2010). Anketa e Përdorimit të Kohës.
115. INSTAT (2015b). Anketa Tremujore e Forcave të Punës: tremujori I 2015.
116. Popullsia ekonomikisht joaktive përbëhet nga të gjithë personat që nuk klasifikohen si të punësuar ose të papunë (nxënës/studentë, shtëpiake, personat që kryejnë shërbimin e detyruar ushtarak, pensionistët, personat me aftësi të kufizuara, dhe të papunët e dekurajuar) (INSTAT 2015, f. 40).
117. Punonjës të dekurajuar janë personat në moshë pune që janë në gjendje të punojnë, por nuk kërkojnë punë sepse besojnë që nuk ka punë. Shih INSTAT (2008) Anketa e Matjes së Nivelit të Jetesës 2008, f. 4. Gjendet në: <http://www.instat.gov.al/en/themes/living-standard/publications/books/2008/living-standard-measurement-survey-2008.aspx>.
118. INSTAT (2015). Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2015.
119. Po aty.
120. INSTAT (2015). Tregu i Punës 2014.
121. INSTAT (2012). Rezultate kryesore nga Anketa e Forcave të Punës 2011.
122. INSTAT (2014). Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2014.
123. Hakim, C. (2006). "Women, careers, and work-life preferences," (Gratë, karrierat dhe parapëlqimet punë-jetë familjare) *British Journal of Guidance & Counselling* (Routledge) 34, nr. 3: 279-294.
124. INSTAT (2016). Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2016.
125. Shih "Raport i Katërt Periodik Kombëtar mbi Zbatimin e Konventës KEGJFDG në Shqipëri".
126. INSTAT (2011). Anketa e Përdorimit të Kohës 2010-2011.
127. Po aty.
128. Shih: Blinder, A. S. (1973). "Wage Discrimination: Reduced Form and Structural Estimates," (Diskriminimi në paga: forma e reduktuar dhe përlllogaritjet strukturore) *Journal of Human Resources*, 8(4): 436-455; R.L. Oaxaca (1973) "Male-Female Wage Differentials in Urban Labor Markets," (Diferencat në paga ndërmjet grave dhe burrave në tregjet urbane të punës) *International Economic Review*, 14(3): 693-709; dhe T. Lemieux (2002) "Decomposing Changes in Wage Distributions: A Unified Approach," (Zbërthimi i dallimeve në shpërndarjen e pagave: një qasje e unifikuar) *Canadian Journal of Economics*, 35(4): 646-88.
129. Miluka, J. (2011). Hendeku gjinor në paga në Shqipëri: Burime dhe Rekomandime, UN Women. Gjendet në: http://www.unwomen.org/~media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/albania/gender%20wage%20gap%20report%20in%20albania_eng.pdf?v=1&d=20150809T161649.
130. INSTAT (2015). Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2015.
131. Shih Eurostat, "Gender pay gap in unadjusted form," (Hendeku gjinor në paga i paponduar). Gjendet në (në gjuhën angleze): http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/earn_grpgg2_esms.htm.
132. Renga, S., D. Molnar-Hidassy dhe G. Tisheva (2010). *Direct and Indirect Gender Discrimination in Old-Age Pensions in 33 European Countries* (Diskriminimi i drejtpërdrejtë dhe i tërthortë në pensionet e pleqërisë në 33 vende evropiane), Komisioni Evropian, Drejtoria e Përgjithshme e Drejtësisë. Gjendet në gjuhën angleze në : http://ec.europa.eu/justice/genderequality/files/conference_sept_2011/dgjustice_oldagepensionspublication3march2011_en.pdf.
133. Shih Timmer, A. dhe L. Senden (2016). *A comparative analysis of gender equality law in Europe 2015* (Analizë krahasuese e legjisllacionit për barazi gjinore në Evropë

- 2015), Komisioni Evropian, Drejtoria e Përgjithshme e Drejtësisë. Gjetet në gjuhën angleze në: <http://www.equineteurope.org/A-comparative-analysis-of-gender-equality-law-in-Europe-2015>.
134. Shih Komisioni Evropian, Drejtoria e Përgjithshme e Drejtësisë, "Public consultation on the implementation and application of Council Directive 79/7/EEC on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security," (Konsultim publik për zbatim dhe vënien në jetë të Direktivës së Këshillit 79/7/EEC për zbatimin progresiv të parimit të trajtimit të barabartë për burrat dhe gratë në çështje të sigurimeve shoqërore) gjendet në gjuhën angleze në: http://ec.europa.eu/justice/newsroom/gender-equality/opinion/150901_en.htm.
135. Shih Komisioni Evropian (2012). *The 2012 Ageing Report: Economic dhe Budgetary Projections for the EU 27 Member States (2010-2060) (Raporti i moshimit 2012: Projeksione ekonomike dhe buxhetore për 27 Shtetet Anëtare të BE-së 2010-2060)*. Gjendet në gjuhën angleze në: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-2_en.pdf.
136. Ndër ligjet e tjera të BE-së që mund të ndikojnë në sistemin shqiptar të pensioneve janë, Rregullorja 883/2004/EU (dhe Rregullorja për zbatimin e saj 987/2009) për koordinimin e sigurimeve shoqërore dhe Direktiva 2003/41/EC (IORP).
137. INSTAT (2016). *Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2016*.
138. Po aty.
139. Po aty.
140. Banka Botërore/SDC (2014). "Promoting Gender Equality in the Western Balkans: Regional Conference on Investing in Women's Employment in the Western Balkans," (Nxitja e barazisë gjinore në Ballkanin Perëndimor: Konferencë rajonale për investimin në punësimin e grave në Ballkanin Perëndimor (Beograd, Serbi, maj 2014). Vlerësimi i kërkesës dhe ofertës për shërbime kujdesi për fëmijët/të moshuarit në Bosnje-Hercegovinë, Kosovë, Maqedoni, dhe Serbi.
141. Aktualisht është në fuqi një Rregullore e re mbi "Prezantimin e masave për shëndetin dhe sigurinë në punë për punonjëset shtatzëna, nënat e reja dhe nënat me fëmijë në gji", hartuar nga Ministria e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë dhe Ministria e Shëndetësisë me mbështetjen teknike të UN Women.
142. Çështja u trajtua në dy Strategjitë e para Kombëtare për Barazinë Gjinore (2007-2010; 2010-2015) dhe në disa Strategji të Punësimit. Disa nga masat e marra vitet e fundit janë ndryshimet e bëra në ligje të ndryshme, vendime të Këshillit të Ministrave, dokumentet e reja strategjike dhe të politikave. Në periudhën 2010-2013, politikat e punësimit fokusoheshin kryesisht në zhvillimin e tregut të punës dhe nxitjen e punësimit, si përbërës kyç të politikave qeveritare për nxitjen e punësimit dhe uljen e nivelit të papunësisë (Strategjia Kombëtare e Punësimit dhe Formimit Profesional 2007-2013).
143. VKM nr. 904 datë 12.12.2012; dhe VKM nr. 375 datë 11.06.2014. Gjenden në: http://www.ikub.al/LIGJE_CATEGORY/1406250134/Neni-PeR-DISA-SHTESA-DHE-NDRYSHIME-Ne-VENDIMIN-NR-904-DATE-12-12-2012-Te-KeSHILLIT-Te-MINISTRAVE-PeR-PeRCAKTIMIN-E-KRITEREVE-Te-PROCEDURAVE-DHE-DOKUM.aspx.
144. Ministria e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë (2015) "Raport monitorimi për zbatimin e Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore, Reduktimin e Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje": Periudha janar-dhjetor 2014."
145. Shih faqen e internetit të INSTAT:<http://www.instat.gov.al/en/themes/statistical-business-register.aspx>
146. Aktualisht nuk disponohen të dhëna administrative për pronësinë e grave mbi tokë dhe prona.
147. INSTAT (2016). *Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2016*.
148. INSTAT (2016). *Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2016*.
149. Po aty.
150. "Women on boards and in senior positions in companies operating in Albania", (Gratë në borde dhe në poste të larta në kompanitë që operojnë në Shqipëri), UN Women 2016 (në proces përgatitjeje).

151. Rocca, V., Z. Bossanyi dhe S. Di Giuseppe (2014). *Rural Women in Eastern Europe and Central Asia*, FAO, f. 9-10. Gjendet në: http://www.unece.org:8080/fileadmin/DAM/Gender/Beijing_20/FAO_RuralWoman_FINAL_web.pdf.
152. INSTAT (2016) *Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2016*.
153. Shih Dávalos, M. E. dhe C. Cancho (2015). "Insight into key challenges in the Albanian Labour Market," maj 2015, Banka Botërore. Gjendet në: <http://documents.worldbank.org/curated/en/825361468188351792/pdf/97646-ESW-P132666-P152786-PUBLIC-Box393179B.pdf>.
154. INSTAT (2016). *Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2016*.
155. *Dhuna në familje në Shqipëri: Vrojtim kombëtar me bazë popullatën 2013*.
156. AKMD (2016). "Shadow Report: Healthcare Field: Case of Albania," (Raport Hije: Fusha e shëndetësisë: Rasti i Shqipërisë) raport i dorëzuar Komitetit KEGJFDG, UNFPA. Gjendet në: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/KEGJFDG/Shared%20Documents/ALB/INT_KEGJFDG_OJQ_ALB_23255_E.pdf.
157. INSTAT (2015). *Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2015*.
158. *Sipas Ministrisë së Arsimit dhe Sporteve në vitin 2015*.
159. PNUD, Shqipëri (2013). "Studim Kombëtar për Tregun Rural të Punës," gjendet në:
160. <http://www.al.PNUD.org/content/albania/en/home/library/poverty/national-study-on-rural-labor-market.html>.
161. INSTAT (2010). *Anketa e Përdorimi të Kohës 2010*.
162. INSTAT (2011). *Regjistrimi i Përgjithshëm i Popullsisë, 2011*.
163. BERZH (2015). *Strategy for the Promotion of Gender Equality 2016-2020. Annex 2: Gender Gaps 2015 (Strategjia për nxitjen e Barazisë Gjinore 2016-2020. Shtojca 2: Hendeku gjinor 2015)*. Gjendet në: <http://www.EBRD.com/gender-strategy.html>.
164. *Të dhëna nga Regjistrimi i Përgjithshëm i Popullsisë, 2011*.
165. *Të dhëna nga Regjistrimi i Përgjithshëm i Popullsisë, 2011*.
166. *Ministria e Bujqësisë, Zhvillimit Rural dhe Administrimit të Ujërave, të dhëna të vitit 2015 për PBA 2016-2018*.
167. Banka Botërore dhe FAO (2014). "Land and Gender: Improving Data Availability and Use in the Western Balkans." (Toka dhe gjinia: Përmirësimi i disponueshmërisë dhe përdorimit të të dhënave në Ballkanin Perëndimor).
168. FAO, baza e të dhënave RIGA, 2013b, gjendet në: <http://www.fao.org/economic/riga/riga-database/en/>.
169. *Shih faqen e internetit, Institucionet Sociale dhe Indeksi Gjinor i OECD-së në: http://www.genderindex.org*.
170. *Siç raportohet në "Raportin e Katërt Periodik Kombëtar mbi Zbatimin e Konventës KEGJFDG në Shqipëri", Neni 2, paragrafi 20*.
171. "Formimi profesional publik për personat me aftësi të kufizuara në Shqipëri", PNUD-ONP, dhjetor 2013, financuar nga AAZH. Gjendet në: <http://www.al.PNUD.org/content/albania/en/home/library/poverty/formimi-profesional-publik-per-personat-me-aftesi-te-kufizuara-n.html>. FSHDPAK ka botuar një numër raportesh për situatën e personave me aftësi të kufizuara në Shqipëri, përfshirë edhe sfidat e veçanta me të cilat përballen gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara. Për një listë botimesh për këtë temë shih http://www.edf-feph.org/Page_Generale.asp?DocID=19400&langue=EN&namePage=library.
172. *Sipas studimit: "Dhuna e padukshme – Një vështrim i përgjithshëm mbi dhunën ndaj grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara në Shqipëri", përgatitur nga Fondacioni Shqiptar për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (FSHDPAK), me mbështetjen e PNUD, Shqipëri, dhjetor 2015*.
173. *Forumi Evropian për Aftësitë e Kufizuara (2011) "Manifesti i Dytë për të Drejtat e Grave dhe Vajzave me Aftësi të Kufizuara në Bashkimin Evropian," miratuar në Budapest më 28-29 maj 2011 nga Asambleja e Përgjithshme e Forumit Evropian për Aftësitë e Kufizuara, pas një propozimi të Komisionit të Grave të Forumit Evropian për Aftësitë e Kufizuara. Gjendet në gjuhën angleze në: http://www.uildm.org/wp-content/uploads/2011/11/2ndmanifestoEN.pdf*.

174. Shih: Konventa për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (KDKPAK), miratuar nga Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara më 13 dhjetor 2006 dhe ratifikuar nga Qeveria e Shqipërisë me Ligjin nr. 108/2012; Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave (KEGJFDG) miratuar në vitin 1979, ratifikuar me Ligjin nr. 7767/ 1993 dhe Protokollin i saj Shtesë i ratifikuar përmes Ligjit nr. 9052 datë 17.4.2003; Konventa e Këshillit të Evropës për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje (Konventa e Stambollit) e nënshkruar nga qeveria e Shqipërisë në vitin 2011 dhe ratifikuar më 04.02.2013 (në përputhje me Ligjin nr. 104/2012); si dhe Deklarata dhe Platforma për Veprim e Pekinit.
175. Çani, B. (2010). "Gratë me aftësi të kufizuara - Të përfshira apo të harruara," FSHDKPAK. Gjendet në: <http://www.instat.gov.al/en/themes/statistical-business-register.aspx>.
176. "Formimi profesional publik për personat me aftësi të kufizuara në Shqipëri", PNUD-ONP, dhjetor 2013, financuar nga AAZH. Gjendet në: <http://www.al.pnud.org/content/albania/en/home/library/poverty/formimi-profesional-publik-per-personat-me-aftesi-te-kufizuara-n.html>.
177. Po aty.
178. Po aty.
179. PNUD (2011). Raport për Grupet Vulnerabël në Rrezik Përgjithësi nga Tregu i Punës. Gjendet në: <http://www.al.pnud.org/content/albania/en/home/library/poverty/report-on-vulnerable-groups-being-excluded-from-the-labor-market.html>.
180. Shih "Raport i Katërt Periodik Kombëtar mbi Zbatimin e Konventës KEGJFDG në Shqipëri", nëntor 2014, paragrafi 20. Gjendet në: http://www.qbz.gov.al/botime/fletore_zyrtare/2014/PDF-2014/187-2014.pdf.
181. PNUD (2015). Dhunë e padukshme – Vështrim mbi fenomenin e dhunës ndaj grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara në Shqipëri. Gjendet në: http://www.al.pnud.org/content/albania/en/home/library/poverty/_invisible-violence--an-overview-on-the-phenomenon-of-violence-a.html.
182. Po aty.
183. UNFPA (2015). Plakja e popullsisë: Situata e të moshuarve në Shqipëri, f. 12, 16, 27. Gjendet në: http://www.instat.gov.al/media/316728/population_ageing_situation_of_elderly_people_in_albania.pdf.
184. Drejtoria e Shërbimit Social në MMSR, siç paraqitet tek "Raporti i Katërt Periodik Kombëtar mbi Zbatimin e Konventës KEGJFDG në Shqipëri" nëntor 2014, paragrafi 21.
185. Siç përmendet tek "Raporti i Katërt Periodik" i Shqipërisë, paragrafi 21; cituar edhe në: <https://moshimishqiperi.wordpress.com/2011/11/15/a-society-without-elderly/>.
186. "E drejta për sigurime shoqërore, sidomos në rastet e daljes në pension, papunësisë, sëmundjes, invaliditetit, dhe moshimit, dhe paaftësisë të tjera për të punuar, si dhe e drejta për leje të paguar."
187. Shih Vërejtjet Përmbyllëse të Komitetit KEGJFDG për Shqipërinë, sesioni i 46-të, 12-30 korrik 2010. Gjendet në gjuhën angleze në: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/CEDAW/docs/co/CEDAW-C-ALB-CO-3.pdf>.
188. Komisioni Evropian (2012). The 2012 Ageing Report: Economic dhe Budgetary Projections for the 27 EU Member States (2010-2060). (Raporti i moshimit 2012: Projektionet ekonomike dhe buxhetore për 27 Vendet Anëtare të BE-së. Gjendet në gjuhën angleze në: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-2_en.pdf.
189. Vullnetari, J. (2012). "Albania on the move: Links between internal and international migration," (Shqipëria në lëvizje: lidhjet ndërmjet migrimit të brendshëm dhe atij ndërkombëtar) Amsterdam: Amsterdam University Press.
190. Gëdeshi, I. dhe E. Jorgoni (2012) Ndikimi social i emigracionit dhe migrimi rural-urban në Evropën Qendrore dhe Lindore: Raport përfundimtar: Shqipëria, Komisioni Evropian dhe GVG.
191. Banka Botërore (2007). Albania: Urban Growth, Migration and Poverty Reduction (Shqipëria: Rritja Urbane, Migrimi dhe Reduktimi i Varfërisë) Raport nr. 40071- AL.
192. Dahinden, J. (2013). "Albanian-speaking migration, mid-19th century to present," (Migrimi shqipfolës, nga mesi i shekullit të 19-të deri më sot) në Encyclopedia of Global Human Migration, Wiley Blackwell.

193. Azzarri, C. dhe C. Carletto (2009). "Modeling migration dynamics in Albania: A hazard function approach," (Modelimi i dinamikave të migrimit në Shqipëri: Qasje mbi funksionin e rrezikut) Policy Research Working Paper Series 4945, Banka Botërore.
194. King, R. dhe J. Vullnetari (2012). "A population on the move: migration dhe gender relations in Albania." (Një popullsi në lëvizje: migracioni dhe marrëdhëniet gjinore në Shqipëri), *Cambridge Journal of Regions, Economy dhe Society*, nr. 5: 207-220.
195. Galanxhi, M., M. Nesturi dhe L. Thomo (2014). "Migracioni në Shqipëri," INSTAT, f. 25. Gjendet në: http://www.instat.gov.al/media/242045/migration_in_albania.pdf.
196. Danaj, E. (2016). "Migrimi si proces i gjinorizuar: narrativa të grave migrante në Shqipërinë e pas vitit 1991", temë doktorature, e pabotuar, 2016.
197. Galanxhi, M., M. Nesturi dhe L. Thomo (2014). "Migracioni në Shqipëri," INSTAT, f. 25. Shih: http://www.instat.gov.al/media/242045/migration_in_albania.pdf.
198. Po aty.
199. INSTAT dhe IOM (2014). "Raport mbi migracionin e kthimit dhe riintegrimin" (i pabotuar).
200. Danaj, 2016.
201. Galanxhi, M., M. Nesturi dhe L. Thomo (2014). "Migracioni në Shqipëri," INSTAT, f. 25. Shih: http://www.instat.gov.al/media/242045/migration_in_albania.pdf.
202. Po aty.
203. Po aty.
204. Po aty.
205. Vullnetari, 2012.
206. Plani Kombëtar i Veprimit për Integrimin e Romëve dhe Egjiptianëve në Republikën e Shqipërisë 2016-2020.
207. Numri i popullsisë sipas raportit të INSTAT-it Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2015 llogaritet të jetë 2 893 005. Shih: <http://www.instat.gov.al/publications/librat/2015/femra-dhe-meshkuj-n%C3%ABshqip%C3%ABri,-2015-.aspx>.
208. Përlllogaritje të shoqatës rome "Amarodrom", cituar në Raportin e Bankës Botërore (2005) Romët dhe Egjiptianët në Shqipëri: Nga përjashtimi social tek përfshirja sociale, përgatitur nga Hermine De Soto, Sabine Beddies dhe Ilir Gëdeshi, 2005. Shih: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/7313/32181.pdf?sequence=1> f. xxiv.
209. Po aty, përlllogaritje të bëra nga Shoqata Egjiptiane "Vëllazërimi".
210. Përlllogaritje të bëra nga shoqata egjiptiane "Vëllazërimi".
211. Plani Kombëtar i Veprimit për Integrimin e Romëve dhe Egjiptianëve në Republikën e Shqipërisë 2016-2020. Gjendet në: http://www.qbz.gov.al/botime/fletore_zyrtare/2015/12/241.pdf.
212. Qendra për Studime Ekonomike dhe Sociale (2012), "Studim për vlerësimin e nevojave të komuniteteve rome dhe egjiptiane në Shqipëri," UNDP. Gjendet në: <http://www.al.PNUD.org/content/dam/albania/docs/Roma%20Needs%20Assessment.pdf>.
213. Qendra për Studime Ekonomike dhe Sociale (2011) "Identifikimi i fëmijëve romë në Shqipëri," UNICEF. Gjendet në: http://www.sidalbania.org/Mapping_roma_children_english_may_5_2012.doc, f. 6.
214. PNUD (2011) Raport për grupet vulnerabël në rrezik përjashtimi nga tregu i punës. Gjendet në: <http://www.al.PNUD.org/content/albania/en/home/library/poverty/report-on-vulnerable-groups-being-excluded-from-the-labor-market.html>.
215. PNUD, si pjesë e projektit "Mbështetja e Përfshirjes Sociale të Komuniteteve Rome dhe Egjiptiane," financuar nga Bashkimi Evropian dhe zbatuar nga PNUD-i në partneritet me Ministrinë e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë.
216. Ligji nr. 9970 datë 24.07.2008, "Për barazinë gjinore në shoqëri", Neni 13, paragrafi d) dhe Neni 14, paragrafi 3.
217. Komisioni Statistikor i OKB, "Gender Statistics. Report of the Secretary General," (Statistika Gjinore. Raport i Sekretarit të Përgjithshëm), 26 shkurt-1 mars 2013, E/CN.3/2013/10, f. 12. Gjendet në gjuhën angleze në: <http://unstats.un.org/unsd/statcom/doc13/2013-10-GenderStats-E.pdf>.
218. Platforma për Veprim e Pekinit e OKB-së, Neni 4, paragrafi (a) Të sigurohet

- që statistikën e lidhura me individët të mbledhen, hartohen, analizohen dhe paraqiten sipas seksit dhe moshës dhe të pasqyrojnë problemet, çështjet dhe pyetjet që lidhen me gratë dhe burrat në shoqëri; paragrafi (b) Të mbledhen, hartohen, analizohen dhe paraqiten rregullisht të dhëna të ndara sipas moshës, seksit, treguesve social-ekonomikë dhe treguesve të tjerë relevantë, përfshirë edhe numrin e personave të varur prej tyre, për t'u përdorur në planifikimin dhe zbatimin e politikave dhe programeve.
219. Këshilli i Evropës (2007) "Rekomandim CM/Rec(2007)17," miratuar më 21 nëntor 2007. Gjendet në gjuhën angleze në: [https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/CDCJ%20Recommendations/CMRec\(2007\)7E.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/CDCJ%20Recommendations/CMRec(2007)7E.pdf).
220. Cituar në <http://www.balkaninsight.com/en/Neni/albania-is-the-most-homophobic-country-in-europe-survey-says>, *Balkan Insight*.
221. Aleanca kundër Diskriminimit të LGBT (2015). "Zvogëlimi i dhunës ndaj grave me fokus në komunitetin LBT në Shqipëri," UN Trust Fund. Gjendet në: <http://historia-ime.com/wp-content/uploads/2015/12/Libri-Anglisht.pdf>.
222. Shih: www.strehalgbt.al.
223. *Ndër to janë, për shembull, Deklarata e Montrealit për të Drejtat e Njeriut të LGBT-ve, korrik 2006, Deklarata e OKB për Orientimin Seksual dhe Identitetin Gjinor e vitit 2008, dhe Parimet e Xhakartës.*
224. Shih: <http://www.pinkembassy.al/en/albanian-parliament-approves-historical-resolution-support-lgbti-rights>.
225. Shih: <http://www.gaystarnews.com/Neni/albania-passes-landmark-gay-hate-crime-laws050513>.
226. Shih: <http://www.hrw.org/news/2014/09/26/un-landmark-resolution-anti-gay-bias>.
227. Shih: http://www.qbz.gov.al/botime/fletore_zyrtare/2015/PDF-2015/77-2015.pdf.
228. *Me 75 vota pro, dy kundër dhe një abstenim.*
229. Shih: <http://www.pinkembassy.al/en/albanian-parliament-approves-historical-resolution-support-lgbti-rights>.
230. VKM nr. 390 datë 25.05.2016, botuar në Fletoren Zyrtare nr.97/2016. Shih: http://www.qbz.gov.al/botime/fletore_zyrtare/2016/PDF-2016/97-2016.pdf.
231. Shih: <http://www.sociale.gov.al/al/newsroom/lajme/plani-kombetar-i-lgbti-neshqiperi>.

KAPITULLI 4: SIGURIMI I PËRFAQËSIMIT DHE ZËRIT TË BARABARTË TË GRAVE

4.1. Gratë në proceset politike dhe elektorale

Përfaqësimi i grave në parlament u rrit nga 16,7 për qind në vitin 2013 në 23 për qind në vitin 2015, shifër që përbën përqindjen më të madhe që nga viti 1997.²³² Kjo ka ardhur kryesisht si rezultat i përpjekjeve lobiste nga ana e organizatave të grave për futjen dhe zbatimin e kuotave gjinore, si dhe të ndërgjegjësimit më të madh për rëndësinë që ka përfaqësimi politik i grave. Me gjithë ndryshimet në Kodin Zgjedhor të miratuara në vitin 2012,²³³ ligji nuk u respektua plotësisht në dy zgjedhjet e përgjithshme që vijuan. Pavarësisht nga arritjet e konsiderueshme, praktika e vendosjes së grave në fund të listës së kandidatëve, për shembull, ende vazhdon. Në zgjedhjet e përgjithshme të vitit 2013 partitë kryesore politike u gjobitën nga Komisioni Qendror i Zgjedhjeve për mosrespektim të kuotave gjinore. Një tjetër dukuri që u vu re ishte tërheqja e kandidateve gra nga lista e kandidatëve për t'ua lënë vendet bosh burrave, të cilët u bënë pastaj deputetë.²³⁴

Roli i grave deputete mori hov me krijimin e Aleancës së Grave Deputete (AGD) në vitin 2013, një grup që ushtron trysni për përfshirjen e këndvështrimit gjinor në ligje dhe promovimin e barazisë gjinore. Megjithatë, në përgjithësi, kërkesa ligjore për rritjen e pjesëmarrjes së grave në parlament me një minimum prej 30 për qind ende nuk plotësohet.

Tabela 4: Përbërja gjinore e parlamentit sipas pozicioneve në 2015

Pozicioni	Numri		Përqindja	
	Burra	Gra	Burra	Gra
Kryetar Parlamenti	1	0	100	0
Zëvendës Kryetar/e Parlamenti	2	1	67	33
Deputet/e	108	32	77	23
Kryetar/e Komisioni Parlamentar	5	3	63	38
Kryetar/e i Grupeve Parlamentare	5	0	100	0

Burimi: Parlamenti i Shqipërisë

Në qeverinë e krijuar pas zgjedhjeve të përgjithshme të vitit 2013, numri i grave ministre u rrit ndjeshëm dhe në vitin 2016, nga 19 ministra, tetë janë gra, çka përfaqëson mbi 30 për qind të numrit të përgjithshëm.²³⁵

Në nivel vendor, ndryshimet në Kodin Zgjedhor çuan në një rritje të ndjeshme të përfaqësimit të grave në zgjedhjet vendore të vitit 2015: aktualisht gratë përfaqësojnë 34,7 për qind të anëtarëve të këshillave bashkiake, nga 12,5 për qind që ishte më parë. Ndër 61 kryetarë bashkish, gjashtë janë gra. Ndonëse përbën përafërsisht vetëm 13 për qind të totalit, ky është një hap i rëndësishëm përpara krahasuar me vetëm tri gra kryetare në 385 njësi të qeverisjes vendore.²³⁶

Tabela 5: Përqindja e grave dhe burrave që kandiduan për kryetar/e bashkie dhe kryetarë/e bashkie fitues/e në zgjedhjet vendore të vitit 2014

	Gjithsej	# Gra	# Burra	% Gra	% Burra
Kandiduan për kryetarë/e bashkie	158	16	142	10	90
Kryetarë/e bashkie fitues/e	61	9	52	15	85

Burimi: INSTAT 2015

Anëtarët gra të këshillave bashkiake. Në lidhje me qeverisjen vendore, një studim i kohëve të fundit konstatoi se përqindja më e madhe e grave anëtare të këshillave bashkiake nuk ka çuar në të njëjtën kohë në një rritje automatike të zërit, ndikimit dhe fuqisë vendimmarrëse të grave.²³⁷ Në fakt, gratë anëtare të këshillave bashkiake hasin në pengesa të shumta strukturore ndaj ndikimit të tyre në proceset e vendimmarrjes dhe qeverisjes në këshillat bashkiake vendore. Një nga arsyt është se partitë i zgjedhin gratë kryesisht për të mbushur kuotat dhe jo domosdoshmërisht me synimin për të gjeneruar dhe mbështetur një udhëheqje të fuqishme femërore. Mbështetur në përvojat e treguara nga shumë gra të intervistuar, një studim sugjeron se pjesëmarrja e grave këshilltare mund të mos jetë edhe aq shprehje e përkushtimit të tyre për të drejtat e fuqizimit të grave dhe barazinë gjinore, se sa një detyrim për t'u shërbyer interesave të drejtuesve të partisë. Për shembull, më se gjysma e grave këshilltare thanë se kishin marrë fjalën një deri në dy herë në çdo mbledhje të këshillit, ndërsa burrat e kishin bërë këtë tri deri në pesë herë më shpesh. Gratë këshilltare gjithashtu thonë se kolegët e tyre burra kanë më shumë pushtet dhe ndikim në këshill dhe brenda partisë. Dy të tretat e grave këshilltare shprehen se janë të shqetësuara për pozicionin dhe nivelin e ndikimit të tyre brenda këshillit, sepse “pushteti vendimmarrës nuk është vetëm për të shprehur shqetësimet e komunitetit, por edhe (për të mobilizuar) mbështetje për propozime politikash”.²³⁸ Çështjet e pengesave strukturore dhe konfigurimit të pushtetit mashkullor duhet të trajtohen dhe ndryshohen për t'u dhënë grave këshilltare hapësirën që u takon ligjërisht për nxitjen në mënyrë efektive të agjendës së ndryshimit në nivel vendor. Krijimi i kohët e fundit i koalicionit ndër-partiak të grave brenda këshillave bashkiake të Tiranës dhe Vlorës është një hap në këtë drejtim.

Përfaqësimi politik i grave përcaktohet në një shkallë të konsiderueshme nga udhëheqësit politikë të partisë. Megjithatë, dinamikat e gjinizuara brenda partive politike ende nuk janë studiuar në hollësi dhe të dhënat e sakta dhe të përditësuara në këtë fushë janë të kufizuara. Një raport i kohëve të fundit nga UN Women identifikoi një shpërfillje të përgjithshme të grave dhe vajzave nga partitë politike²³⁹ dhe studimet e kohëve të fundit arrijnë në përfundimin se partitë politike vazhdojnë t'i përzgjedhin gratë kryesisht “sa për shenjë”.²⁴⁰ U konstatua se gratë rrallë ftoheshin në mbledhjet e rregullta të partisë, përveç se për qëllime të fushatave zgjedhore. Në jetën e partive, fushatat zgjedhore konsiderohen të vetmit momente kur gratë janë të pranishme dhe të dukshme në publik.²⁴¹

Niveli legjislativ dhe i politikave. Gjatë periudhës 2010- 2015, Kodit Zgjedhor i janë bërë disa ndryshime (Nenet 67/6, 7; 164; 175) për të përmirësuar përfaqësimin dhe pjesëmarrjen e grave në vendimmarrjen politike.²⁴² Ndryshimet e mëtejshme të bëra në prill të vitit 2015 pasqyruan ndarjen e re territoriale administrative të Shqipërisë; ato gjithashtu iu përgjigjën një rekomandimi të bërë prej shumë kohësh nga Zyra për Institucione Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut (ODIHR) e OSBE-së për promovimin e kandidateve gra duke rritur kuotën gjinore në listat e kandidatëve për këshillat vendore në 50 për qind, ku gjinia e kandidatëve të jetë e alternuar “një po, një jo” (të ashtuquajturat lista ‘zinxhir’ ose ‘zebra’).²⁴³

Veprime prioritare për 4.1.:

- ▶ **Të ndërmerren kërkime dhe analiza brenda partive politike për kushtet dhe dinamikat** që përcaktojnë pjesëmarrjen, angazhimin, zërin dhe ndikimin e grave.
- ▶ Përveç ofrimit të informacionit sasior dhe statistikor për pjesëmarrjen e grave në partitë politike, **të ndërmerren studime cilësore për analizimin e rolit dhe pozicionit të grave**, si dhe për rrjedhojat dhe ndikimin e sistemit zgjedhor shqiptar mbi përfaqësimin politik të grave.
- ▶ **Të shtohen njohuritë dhe të kuptuarit e dinamikave dhe kushteve të grave dhe politikës** jo vetëm në qendrat e mëdha urbane, por edhe në qytete të vogla, zona rurale dhe fshatra.
- ▶ **Partitë të raportojnë rregullisht për përfaqësimin e grave në nivele të ndryshme** brenda strukturave të partisë, përfshirë edhe anëtarësinë gra/burra.
- ▶ **Shoqëria civile dhe organizatat mbikëqyrëse** të llojnë tek institucionet shtetërore respektive, mediat dhe organizatat ndërkombëtare **për respektimin e të gjitha neneve të Kodit Zgjedhor** që mbrojnë përfaqësimin e grave, si dhe për ndjekjen me rreptësi të masave dhe procedurave specifike që përdoren në zgjedhjet e përgjithshme dhe vendore. Komiteti KEGJFDG në Vërejtjet e tij Përmbysëse të vitit 2016 nxit promovimin e pjesëmarrjes së konsiderueshme të grave në jetën politike dhe publike përmes zbatimit të kuotave statutore dhe vendosjes së sanksioneve ndaj partive politike që nuk i zbatojnë ato, si dhe përmes monitorimit të masave të veçanta të përkohshme për promovimin e pjesëmarrjes së grave në vendimmarrje (KEGJFDG, paragrafi 27, 2016).
- ▶ Komisioni Qendror i Zgjedhjeve dhe Ministria e Drejtësisë të rishikojnë Kodin Zgjedhor dhe **të përfshijnë zbatimin e detyrueshëm të një sistemi ‘zinxhir’/‘zebër’ (një po, një jo) në listat e kandidatëve për zgjedhjet kombëtare.**
- ▶ **Të gjitha partitë politike të zbatojnë listat zinxhir/zebër** në zgjedhjet kombëtare të vitit 2017.

4.2. Zëri dhe ndikimi i grave në proceset qeverisëse

Gratë në politikë janë të vetëdijshme për rritjen e reputacionit të tyre kur ato menaxhojnë, mbikëqyrin dhe vendosin për fonde me karakter social dhe me ndikim pozitiv tek qytetarët gra dhe burra në komunitetet e tyre. Megjithatë, në përgjithësi, programet e partive nuk kanë qartësi konceptuale dhe nuk përmbajnë konsiderata të barazisë gjinore. Për më tepër, sot lidhjet e grave këshilltare me zgjedhësit e tyre jashtë zonave urbane janë të dobëta: së pari, gratë anëtare partie dhe këshilltare nuk u përfshinë në konsultimet përpara ndarjes së re administrative dhe së dyti, fushatat nuk u fokusuan në zonat rurale që janë bërë tani pjesë e territorit të bashkisë si rezultat i reformës territoriale dhe administrative paszgjedhore. Gratë këshilltare përballen me sfida në trajtimin e çështjeve të barazisë gjinore në agjendën e vetëqeverisjes vendore, për çka ende nuk janë arritur njohuritë dhe konsensusi i

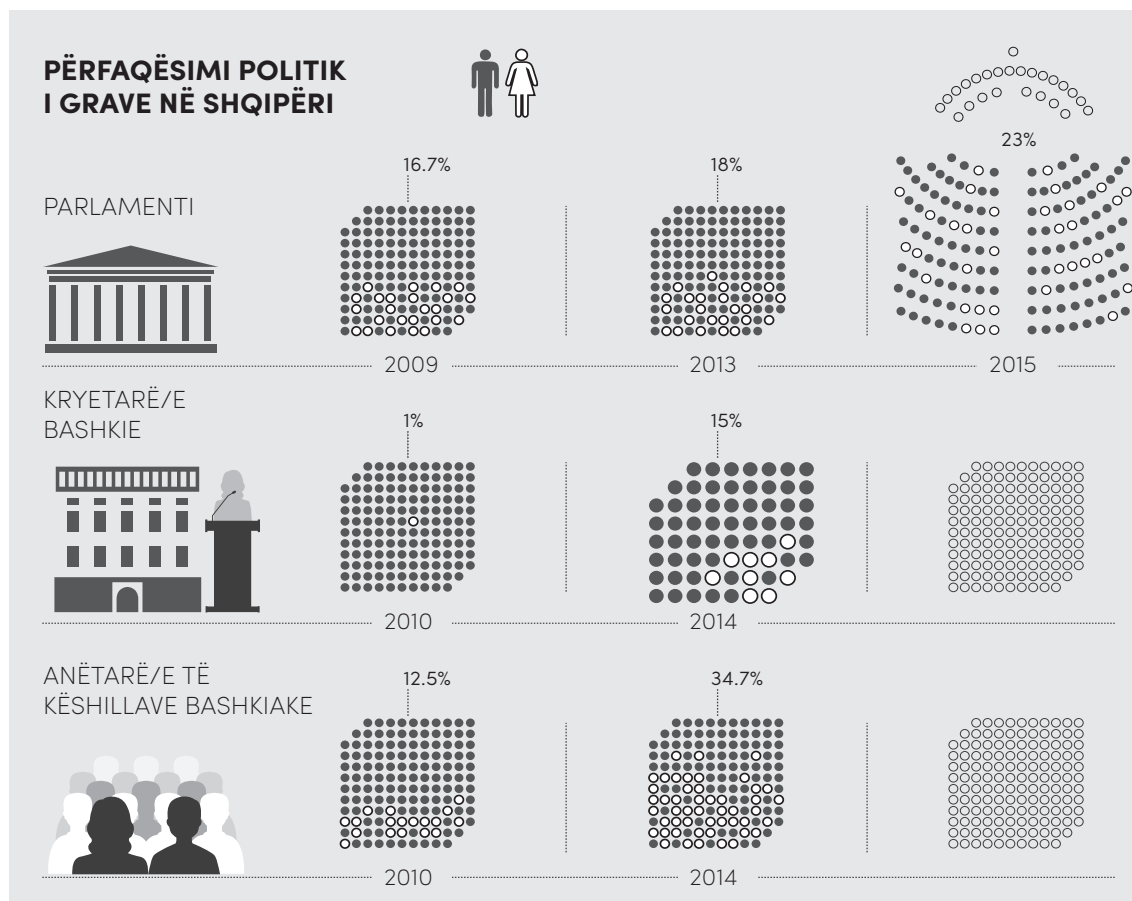
duhur. Megjithatë rrënjësia e synimeve të barazisë gjinore në agjendën e vetëqeverisjes vendore është tejet e rëndësishme për sigurimin e lidhjeve të forta me zgjedhësit, rritjen e llogaridhënies dhe arritjen e rezultateve qeverisëse nga të cilat gratë dhe burrat përfitojnë në mënyrë të barabartë.

Pjesëmarrja qytetare dhe përgjegjshmëria gjinore në nivel vendor. Përdorimi i instrumenteve të zyrtarizuara dhe të testuara të përgjegjshmërisë është kyç për forcimin e zërit të qytetarëve dhe rritjen e llogaridhënies para grave dhe burrave në nivel vendor. Përveç seancave dëgjimore publike, qasje të tjera të ndërmarra deri më tani janë (i) buxhetimi me pjesëmarrje;²⁴⁴ (ii) Skeda të Vlerësimit nga Komuniteti me ndjeshmëri gjinore (CBS); dhe (iii) Buxhetimi i Përgjigjshëm Gjinor (BPGJ). Me mbështetjen e UN Women dhe të Projektit të USAID për Planifikim dhe Qeverisje Vendore (në anglishte PLGP), Skedat e Vlerësimit janë provuar dhe zbatuar në pesë nga 61 bashki, çka i ka nxitur gratë në veçanti të përfshihen në prioritetimin e nevojave në nivel komuniteti dhe të bëjnë lobing për ndryshime pranë politikanëve dhe autoriteteve vendore. BPGJ është një instrument për rritjen e transparencës, llogaridhënies dhe efikasitetit të fondeve publike, duke promovuar njëkohësisht të drejtat e njeriut dhe barazinë gjinore. Planifikimi dhe buxhetimi i drejtë gjinor ka nisur deri më tani në shtatë bashki. Për bashkitë e reja, me territore më të gjera, numër popullate më të madhe dhe fonde të kufizuara, zbatimi i BPGJ-ve do të jetë thelbësor për t'iu përgjigjur në mënyrë efektive nevojave në rritje për shërbime. Zbatimi i përfshirjes së këndvështrimit gjinor në Programin Buxhetor Afatmesëm (PBA) në nivel vendor pasqyrohet në ligjin e miratuar kohët e fundit "Për Financat në Qeverisjen Vendore (maj 2016; ende në pritje të dekretimit).

Veprime prioritare për 4.2.:

- ▶ Ekziston një nevojë serioze për të forcuar zërin dhe angazhimin e grave në nivel vendor, veçanërisht në zonat rurale, çka që kërkon **tërheqjen, mobilizimin dhe rekrutimin e grave të kualifikuara dhe të interesuara**. Përgatitja, trajnimi dhe këshillimi i fokusuar duhet të shoqërohet me nxitjen e komunikimit dhe bashkëpunimit të grave dhe vajzave brenda së njëjtës parti dhe ndërmjet partive politike, si dhe forcimin e marrëdhënieve të deputetëve në parlament me zgjedhëset e tyre vendore gra/vajza. Në Vërejtjet e tij Përmbyllëse, Komiteti KEGJFDG vuri në dukje vazhdimësinë e pengesave me të cilat përballen veçanërisht gratë e pafavorizuara dhe të marginalizuara, dhe e nxit Shqipërinë të promovojë dhe mundësojë pjesëmarrjen aktive të këtyre grave, si dhe të eliminojë në mënyrë aktive çdo pengesë për t'u mundësuar atyre të ushtrojnë të drejtën për pjesëmarrje politike (KEGJFDG, paragrafët 26-27, 2016).
- ▶ **Të kryhen studime për faktorët mundësues dhe pengues që përcaktojnë shkallën e angazhimit aktiv dhe të shprehur qartë të grave në proceset e politikave dhe qeverisjes**, veçanërisht në nivel vendor.
- ▶ **OJF-të dhe organizatat ndërkombëtare të lehtësojnë bashkëpunimin efektiv** ndërmjet qytetarëve që marrin pjesë në proceset e përgjegjshmërisë gjinore dhe grave këshilltareve vendore.
- ▶ Të gjithë aktorët e zhvillimit të angazhuar në qeverisjen vendore **të zhvillojnë kapacitetet teknike të këshilltarëve vendorë** dhe të angazhohen e të mbështesin procese politikash gjinore dhe buxhetore të përgjigjshme.
- ▶ **Të forcohet bashkëpunimi midis këshilltareve duke kapërcyer ndarjet partiake** dhe duke krijuar rrjete mbështetëse të këshilltareve në nivel rajonal e kombëtar.
- ▶ Ministria e Financave, Ministria e Çështjeve Vendore, Ministria e Planifikimit Urban, bashkitë dhe aktorët ndërkombëtarë të **mbështesin përdorimin e instrumenteve të zyrtarizuara të përgjegjshmërisë** si buxhetimi pjesëmarrës me ndjeshmëri gjinore, skedat me ndjeshmëri gjinore për vlerësim nga komuniteti dhe buxhetimi i përgjigjshëm gjinor, si një mënyrë për të forcuar zërin e qytetarëve, përgjegjshmërinë buxhetore, të drejtat e njeriut e barazinë gjinore.

Figura 10: Përfaqësimi politik i grave në Shqipëri

Burimi: Komisioni Qendror i Zgjedhjeve. "Pjesëmarrja e grave në zgjedhjet vendore 2015". Studim i komisionuar nga UN Women (në proces përgatitjeje).

Botime të zgjedhura kyçe për Shqipërinë

Këshilli i Evropës (21 qershor 2015). "Vëzhgimi i zgjedhjeve vendore në Shqipëri." Kongresi i Autoriteteve Vendore dhe Rajonale i Këshillit të Evropës. Gjetet në gjuhën angleze në: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=2364093&direct=true>.

Dauti, M. dhe E. Cepani (2015). Forcimi i pushtetit vendimmarrës të grave këshilltare në Shqipëri. UNDP Shqipëri. Gjetet në: <http://www.al.undp.org/content/albania/en/home/library/poverty/study-strengthening-the-decision-making-power-of-councilwomen-in.html>.

Dhembo, E. (2010). "Women in Politics and Decision-Making in Albania: A Qualitative Analysis" (Gratë në politikë dhe vendimmarrje në Shqipëri: Analizë cilësore.) Journal of International Social Research. Vëll. 3, nr. 13. Gjetet në: http://www.sosylarastirmalar.com/cilt3/sayi13kadinsayisipdf/dhembo_elona.pdf.

OSBE/ODIHR (8 shtator 2015). "Final Report: Republic of Albania Local Elections, 21 June 2015." (Raport përfundimtar: Zgjedhjet Vendore në Republikën e Shqipërisë, 21 qershor 2015). Gjetet në gjuhën angleze në: <http://www.osce.org/odihr/elections/albania/180731%20%20%20?download=true>.

POSHTËSHËNIMET E KAPITULLIT

232. INSTAT (2016). *Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2016. Në gusht 2016, KQZ-ja bëri transferimin e mandatit të një deputeti mashkull një deputeteje, duke e sjellë numrin e deputeteve femra në 33, ose 23,6 për qind. Burimi: Prania e OSBE-së në Shqipëri, Njësia e Reformës Zgjedhore, shtator 2016.*
233. *Këshilli i Evropës (21 qershor 2015). "Vëzhgimi i zgjedhjeve vendore në Shqipëri." Kongresi i Autoriteteve Vendore dhe Rajonale të Këshillit të Evropës. Gjetet nëgjjuhën angleze në: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=2364093&direct=true>.*
234. *Ligji parashikon që në rast tërheqjeje të një deputeti të zgjedhur, vendi i mbetur bosh duhet të zihen nga gjinia më pak e përfaqësuar, në këtë rast, një grua.*
235. *Shih faqen e internetit të Këshillit të Ministrave: <http://www.kryeministria.al/> për statistikat e vitit 2016 dhe INSTAT (2016) *Femra dhe Meshkuj në Shqipëri 2016 për statistikat e vitit 2013.**
236. *Të dhëna të Komisionit Qendror të Zgjedhjeve, shih:*
237. *http://www.cec.org.al/Portals/0/Documents/CEC%202013/Barazia_gjinore/kuota_gjinore_kanidimet_Zgjedhjet_%20Vendore_%202015.pdf, cituar nga Instituti i Studimeve Politike (2016); dhe "Zgjedhjet Vendore të vitit 2015. Pjesëmarrja e grave në zgjedhjet vendore të vitit 2015". Studim i komisionuar nga UN Women (në proces përgatitjeje).*
238. *Dauti, M. dhe E. Cepani (2015). Forcimi i Pushtetit Vendimmarrës të Grave Këshilltare në Shqipëri PNUD. Shih: <http://www.al.pnud.org/content/albania/en/home/library/poverty/study-strengthening-the-decision-making-power-of-councilwomen-in.html>.*
239. *Po aty, f. 18.*
240. *UN Women (2014). "Shqipëria: Raport Kombëtar për Zbatimin e Platformës për Veprim Pekin +20".*
241. *Shih Dauti dhe Cepani, 2015.*
242. *Po aty.*
243. *(a) Të paktën 30 për qind të kandidatëve në listat partiake duhet të jenë nga secila gjini. (b) Të paktën një nga tre emrat e parë në listat partiake duhet t'i përkasë secilës gjini. (c) Për herë të parë, përveç listës së kandidatëve, subjekti politik duhet të raportojë edhe për përbërjen e vendeve sipas kuotave gjinore, dhe për zbatimin e përjashtimit në mbushjen e vendeve bosh kur plotësohen kërkesat e përkufizuara në Kod. Një vend bosh që fitohet sipas Nenit 64/6, zihet nga kandidati tjetër i së njëjtës gjini në listën shumëemërore partiake, pavarësisht nga renditja e përgjithshme e kandidatit. Kandidatët e tjerë përparojnë lart në listë në renditjen e kandidatit pararendës të së njëjtës gjini. (d) Sanksione administrative për çdo zonë zgjedhore ku identifikohen shkelje, për mosplotësim të një prej kushteve të Nenit 67/6 për përbërjen e listave të kandidatëve. Sanksionet zbatohen për zgjedhjet kombëtare dhe vendore.*
244. *Misioni Ndërkombëtar për Vëzhgimin e Zgjedhjeve të 22 qershorit 2015; Këshilli i Ministrave 2014.*

KAPITULLI 5: QASJA E GRAVE NË DREJTËSI DHE SHTETIN LIGJOR

Arritja e barazisë gjinore është qendrore për mbrojtjen e të drejtave të njeriut, funksionimin e demokracisë, respektimin e shtetit ligjor dhe arritjen e rritjes ekonomike e zhvillimit të qëndrueshëm. Por respektimi dhe mbrojtja e të drejtave të njeriut garantohen vetëm kur ekzistojnë instrumente efikase për vënien në vend të drejtësisë, riparime ligjore dhe/ose mekanizma kompensimi. Në këtë kuptim, qasja e barabartë e grave në drejtësi është kyç për garantimin e barazisë para ligjit - jo vetëm de jure, por edhe në të vërtetë. Puna pioniere e Këshillit të Evropës për të drejtat e njeriut dhe barazinë gjinore ka sjellë një kuadër solid ligjor dhe politikash që ka kontribuar shumë në luftën kundër pabarazisë një mbrojtjen më të mirë të të drejtave njerëzore dhe dinjitetit të grave në 47 vendet e tij anëtare.

Megjithatë, në Shqipëri, barazia gjinore është larg së qeni realitet për gratë. Pabarazitë që vazhdojnë të ekzistojnë midis grave dhe burrave, anshmëria gjinore dhe stereotipat, çojnë në mundësi të pabarabarta të grave dhe burrave për akses në drejtësi. Qasja e kufizuar e grave në drejtësi është dukuri e ndërlikuar shoqërore që kombinon një varg pabarazish në nivelet ligjore, institucionale, social-ekonomike dhe kulturore.²⁴⁵ Gratë përballen me pengesa të konsiderueshme në sigurimin e aksesit në drejtësi në fushat e mëposhtme: pronësia mbi tokën, legalizimi/regjistrimi i pronës, trashëgimia, ndarja e pronës pas shkurorëzimit, si dhe detyrimi për ushqim e mbajtje. Këtu nevojitet një fokus i posaçëm në çështjet e grave, përfshirë gratë (dhe burrat) nga grupet e varfra dhe të marginalizuara që nuk mund të paguajnë për ekzekutimin e vendimeve gjyqësore nga zyrat private të përmbarimit. Rëndësi të veçantë do të ketë pasqyrimi i çështjeve të barazisë gjinore në procesin e përgatitjes së ligjeve të reja për rregullimin ligjor të ndihmës juridike dhe tarifave gjyqësore²⁴⁶. Trajtimi i çështjeve që lidhen me pakicat, për shembull LGBTI, gratë dhe burrat romë, gratë dhe burrat me aftësi të kufizuara, që mund të zvarritet për shkak të diskriminimit dhe paragjyqimeve ndaj tyre, është po ashtu me rëndësi kritike. Po aq i rëndësishëm është garantimi i aksesit në ndihmën juridike falas.

Në reformën e tanishme të sektorit të drejtësisë në Shqipëri, duhet rrënjësuar thellë parimi i barazisë – përfshirë barazinë midis grave dhe burrave. Kjo ka të bëjë me:²⁴⁷

- fuqizimin e kapaciteteve të institucioneve shtetërore/organeve qeveritare për të përfshirë objektivat e barazisë në të gjitha strategjitë, kornizat, sistemet, planet dhe masat e reformës të mbështetura nga BE-ja;
- rritjen e aksesueshmërisë dhe efektivitetit të strukturave që luajnë rol qendror në qasjen e grave dhe burrave në drejtësi, veçanërisht të grupeve më të varfra, më të diskriminuara, më të prekura dhe më të marginalizuara ndër to (për shembull, sistemi i përmbarimit);
- fuqizimin e kapaciteteve të institucioneve dhe organeve qeveritare për zbatimin e treguesve me ndjeshmëri gjinore, monitorimin e ndikimit të reformës në drejtësi të mbështetur nga BE-ja tek gratë dhe burrat, si dhe tek nëngrupe të veçanta të tyre.

Veprime prioritare për 5:

- ▶ **Të mbështetet harmonizimi i vazhdueshëm i legjisllacionit kombëtar me standardet ndërkombëtare**, si dhe transpozimi i ligjeve dhe akteve nënligjore kombëtare që prekin veçanërisht gratë (shih, për shembull, Direktiva e Rishikuar; Paketa e Analizës Legjislative të PNUD-it 2013; Konventa e Stambollit; Vërejtjet Përmbyllëse të KEGJFDG të OKB-së, Raporti i Katërt Periodik). Në Vërejtjet e tij Përmbyllëse të vitit 2016, Komiteti KEGJFDG shprehu shqetësimin për mosekzekutimin e urdhrave të gjykatës, veçanërisht urdhrat e mbrojtjes dhe urdhrat e menjëhershëm të mbrojtjes, dhe e nxit Shqipërinë të garantojë ekzekutimin e këtyre urdhrave dhe të forcojë sanksionet kundër atyre që nuk i zbatojnë ato (KEGJFDG, paragrafët 12-13, 2016).
- ▶ Ministria e Drejtësisë të garantojë **përdorimin, mbledhjen dhe analizën koherente të të dhënave të ndara sipas seksit dhe moshës dhe statistikave gjinore** për të gjitha çështjet që kanë të bëjnë me individët, si dhe zbatimin e një grupi treguesish të përzgjedhur që matin ndikimin gjinor të Statistikave Strukturore të Biznesit (SSB) të BE-së dhe të reformës në sektorin e drejtësisë.
- ▶ **Të bëhen vlerësime gjinore në sektorin e drejtësisë**, si pjesë përbërëse e pandarë e reformës.
- ▶ Barazia gjinore, të drejtat e grave, ndikimi gjinor i sistemit ligjor dhe gjyqësor, acquis i BE-së për Barazinë Gjinore dhe çështjet e dhunës me bazë gjinore, duhet të përfshihen si përbërës të detyrueshëm dhe të pandarë **të programeve të trajnimit dhe edukimit të vazhdueshëm ligjor të të gjithë profesionistëve në fushën e drejtësisë**.
- ▶ **Të monitorohen lloje të caktuara çështjesh gjyqësore** që kanë rëndësi të veçantë për të drejtat e grave në drejtësi.
- ▶ **Të bëhen vlerësime të mënyrës se si funksionon sistemi ligjor** si për gratë, ashtu edhe për burrat.
- ▶ **Të shqyrtohen bazat e të dhënave statistikore, regjistrat dhe dokumentet e tjera të gjykatave, për të vlerësuar se kush e përdor sistemin gjyqësor**, për çfarë lloj kërkesash dhe me çfarë rezultatesh, për të parë nëse gratë apo grupet e tjera të veçanta sociale i drejtohen gjykatës në mënyrë të barabartë dhe, nëse jo, të shihen arsyet.
- ▶ **Të shqyrtohen llojet e ndëshkimeve që përdoren për autorët e veprave penale**, duke i kushtuar vëmendje të veçantë ndëshkimit të dhunës/krimeve me bazë gjinore dhe veprave penale kundër grupeve sociale të marginalizuara.
- ▶ Për shkak të rregullave dhe normave gjinore në shoqëri, burrat dhe gratë kanë pozita krejt të ndryshme përkundrejt sistemit të drejtësisë. Ky fakt duhet të trajtohet me kujdes në hartimin e fushatave për ndërgjegjësim dhe përhapje informacioni, **duke e njohur publikun e përgjithshëm, në veçanti gratë e grupet e marginalizuara, me koncepte si “të drejtat”**, njohuritë ligjore, toleranca zero, ligjet specifike dhe informacionet për mekanizmat e veçanta të ankimimit dhe riparimit.
- ▶ **Të zhvillohen analiza dhe studime mbi përmasën gjinore të korrupsionit** dhe ndikimin e dëmshëm tek gratë në përgjithësi dhe gratë nga grupet më të varfra, më të marginalizuara dhe më të cenueshme në veçanti, për sa i përket aksesit të tyre në shërbimet dhe të drejtat bazë.
- ▶ **Të garantohet akses në ndihmën juridike falas** përmes përmirësimit të sistemit të shërbimit juridik falas, veçanërisht përmes aksesit në avokatë falas për gratë nga pakicat etnike dhe gjuhësore, gratë në zonat rurale, të mbijetuarat e dhunës në familje, dhe gratë nga grupe të pafavorizuara. Në Vërejtjet e tij Përmbyllëse të vitit 2016, Komiteti KEGJFDG përhëndeti futjen e ndihmës juridike, por shprehu shqetësimin se shumë gra, veçanërisht ato nga grupe të pafavorizuara dhe të marginalizuara, nuk janë ende të vetëdijshme për të drejtën e tyre për

ndihmë juridike falas. Komiteti rekomandoi që Shqipëria të shtojë ndërgjegjësimin e publikut dhe të grave viktime për të drejtat e tyre, si dhe të fuqizojë Komisionin Shtetëror për Ndhmën Juridike brenda Ministrisë së Drejtësisë (KEGJFDG, paragrafët 12-13, 2016).

- ▶ Në përgatitjen e bazës së re ligjore për ndihmën juridike dhe tarifën gjyqësore, me mbështetjen e Misionit të Asistencës Evropiane për Sistemin e Drejtësisë Shqiptare (**EURALIUS**), të garantohet që kufijtë respektivë për tarifën e ndihmës juridike falas të përcaktohen në mënyrë të tillë që të mundësojë aksesin në drejtësi të grave, sidomos të grave të varfra.
- ▶ **Të rregullohen shërbimet e zyrës së përmbartimit** në lidhje me trajtimin e çështjeve të grupeve të varfra dhe të marginalizuara, sidomos të grave midis tyre.
- ▶ **Të mbështeten zbatimi i Konventës së Palermos** dhe ndryshimet në ligjin për mbrojtjen e dëshmitarëve, si dhe të ofrohet mbështetje efektive për mbrojtjen e dëshmitarëve, veçanërisht për gratë viktime të trafikimit, duke bërë të mundur që viktimat e trafikimit të kthehen në dëshmitare. Rrethanat në të cilat ndodh trafikimi janë jashtëzakonisht të ndërlikuara dhe në shumicën e rasteve janë të përfshirë edhe anëtarë të familjes. Për sa kohë që një gruaje i duhet të dëshmojë në gjyq ballë për ballë trafikantit të saj, ajo nuk do të guxojë kurrë të flasë, sepse rreziqet për të dhe të afërmit që e përkrahin janë tepër të mëdha. Është e qartë se nuk janë krijuar ende kushtet që gratë viktime të kthehen në dëshmitare. Komiteti KEGJFDG, në Vërejtjet e tij Përmbysëse të vitit 2016, pranon se trafikimi dhe shfrytëzimi i grave mbetet problem i konsiderueshëm dhe e nxit Shqipërinë të forcojë hetimet, ndjekjet penale, dhe dënimet e trafikuesve; t'i përjashtojë viktimat e trafikimit nga përgjegjësia ligjore; t'u ofrojë viktimave akses në programet e mbrojtjes; dhe të rrisë financimin e strehëzave për t'u ofruar viktimave shërbimet e duhura (KEGJFDG, paragrafët 24-25, 2016).
- ▶ **T'u ofrohet mbështetje specifike teknike organeve ligjzbatuese** dhe të bëhet monitorim nga afër për mbrojtjen e të drejtave të grave/vajzave në lidhje me trashëgiminë, pronësinë mbi tokën, legalizimin/regjistrimin e pronës, kujdestarinë e fëmijëve, ndarjen e pronës gjatë shkurorëzimit dhe detyrimin për mbajtje e ushqim.
- ▶ Niveli i njohjes me konceptet e “të drejtave”, njohuritë ligjore dhe ligje specifike, si ai për mbrojtjen nga diskriminimi dhe për mekanizmin e ankimit, nga ana e popullatës në përgjithësi dhe e grave e grupeve të marginalizuara në veçanti, mbetet i ulët. Parimet kyçe të sundimit të ligjit dhe tolerancës zero ndaj korrupsionit mësohen që në moshë të re e në vazhdim, duke filluar që në arsimin parashkollor (madje edhe më herët). **Ministria e Drejtësisë dhe Ministria e Arsimit duhet të mbështeten në kryerjen e fushatave specifike për moshën dhe grupe të synuara**, për nxitjen e kulturës së shtetit ligjor dhe rritjen e ndërgjegjësimin, përfshirë ndër vajzat e djemtë, jo vetëm për të drejtat e tyre, por edhe për detyrat e tyre si qytetarë.
- ▶ Në përputhje me politikën e diversitetit të BE-së, **të përdoren masa të veprimit pozitiv për t'u siguruar grave mundësi të barabarta** në jetën profesionale dhe pjesëmarrje e përfaqësim të barabartë të grave në vendimmarrje në të gjitha nivelet. Ekziston një prirje e lehtë drejt feminizimit të sektorit të drejtësisë, por përqindja e grave priret të ulët në nivelet më të larta. Kuota minimale e parashikuar me ligj, prej 30 për qind gra të kualifikuara në pozita vendimmarrëse dhe drejtuese, duhet të nxitet në sektorin e drejtësisë dhe të kërkohet në të gjitha organet drejtuese.
- ▶ **Të ankorohet ekspertiza gjinore në GMIP për Administratën Publike dhe Qeverisjen e Mirë**, si dhe në Grupet Tematike për Drejtësinë dhe Anti-Korrupsionin.

Botime të zgjedhura kyçe për Shqipërinë

Gender Equality Commission (Komisioni i Barazisë Gjinore, 2015). "Compilation of good practices to reduce existing obstacles and facilitate women's access to justice." (Përmbledhje e praktikave të mira për pakësimin e pengesave ekzistuese dhe lehtësimin e aksesit të grave në drejtësi). Këshilli i Evropës. Gjetet në gjuhën angleze në: <https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6695-gender-equality-commission-compilation-of-good-practices-to-reduce-existing-obstacles-and-facilitate-women-s-access-to-justice.html>

EURALIUS (2016). "Future of the Legal Aid System in Albania," (E ardhmja e sistemit të ndihmës juridike në Shqipëri). Raport i konferencës "Vendimet e nevojshme strategjike për mirëfunksionimin dhe financimin e sistemit të ndihmës juridike në Shqipëri", 16 mars 2016. Gjetet në gjuhën angleze në: <http://www.euralius.eu/en/news/211-abolishment-of-state-commission-for-legal-aid>.

ICJ (2016). Women's Access to Justice for Gender-Based Violence (Qasja e grave në drejtësi për dhunën me bazë gjinore). Komisioni Ndërkombëtar i Juristëve. Gjetet në gjuhën angleze në: <http://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/03/Universal-Womens-access-to-justice-Publications-Practitioners-Guide-Series-2016-ENG.pdf>.

POSHTËSHËNIMET E KAPITULLIT

245. *Komisioni i Barazisë Gjinore (2015).*
“*Compilation of good practices to reduce existing obstacles dhe facilitate women’s access to justice,*” (Përmbledhje e praktikave të mira për pakësimin e pengesave ekzistuese dhe lehtësimin e aksesit të grave në drejtësi), Këshilli i Evropës. Gjetet në gjuhën angleze në: <https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6695-gender-equality-commission-compilation-of-good-practices-to-reduce-existing-obstacles-and-facilitate-women-s-access-to-justice.html>.
246. *Shih raportin e një konference të kohëve të fundit për këtë temë, mbështetur nga EURALIUS: <http://www.euralius.eu/en/news/211-abolishment-of-state-commission-for-legal-aid>.*
247. *Komente të UN Women për Projekt-Dokumentin e Veprimit “Consolidation of the Justice System in Albania,” (Konsolidimi i Sistemit të Drejtësisë në Shqipëri) prill 2016, versioni “16-04-08 AD Justice Revised OPS1”.*

KAPITULLI 6: MBROJTJA E TË DREJTAVE SHËNDETËSORE SEKSUALE DHE RIPRODHUESE

Në përgjigje të Dokumentit Jozyrtar “Për nxitjen e të kuptuarit të shëndetit dhe të të drejtave seksuale dhe riprodhuese (ShDSR) në kuadrin e bashkëpunimit të BE-së për zhvillim” nxjerrë nga BE kohët e fundit, dhe rëndësisë e tij për zbatimin e Planit të Veprimit Gjinor II 2016-2020, në këtë raport përfshihet edhe një seksion i shkurtër mbi ShDSR në Shqipëri.

Mbrojtja dhe plotësimi i të gjitha të drejtave të njeriut, përfshirë të drejtat seksuale dhe riprodhuese, është gur themeltar i *acquis*-it të BE-së.²⁴⁸ Rëndësia e ShDSR për barazinë gjinore pasqyrohet në objektivat e dhjetë dhe të njëmbëdhjetë të Planit të ri të Veprimit Gjinor 2016-2010, miratuar nga Këshilli Evropian në tetor të vitit 2015. Në zbatimin e këtyre politikave, Komisioni Evropian është përqendruar, ndër të tjera, edhe në përpjekjet për t’i dhënë fund ose për të zbutur pasojat e martesave në moshë të mitur dhe dhunës seksuale. Promovimi dhe forcimi i sistemeve shëndetësore dhe trajtimi i çështjes së pabarazisë në qasjen në shërbimet kyçe cilësore shëndetësore – përfshirë edhe kujdesin për ShSR, planifikimin familjar dhe edukimin e duhur seksual – janë kyç për vënien në zbatim të sistemeve efektive të kujdesit shëndetësor.²⁴⁹

Në Vërejtjet e tij Përmbyllëse për Raportin e Katërt Periodik të Shqipërisë, të korrikut 2016, Komiteti KEGJFDG vuri në dukje se gratë e pafavorizuara, të marginalizuara dhe rurale vazhdojnë të kenë qasje të kufizuar në shërbime shëndetësore, përfshirë edhe në ato të kujdesit shëndetësor seksual dhe riprodhues, si dhe shprehu shqetësimin për rritjen e numrit të rasteve të transmetimit të HIV/SIDA-s nga nëna tek fëmija. Ai i bën thirrje Shqipërisë të nxisë qasjen e personave të pafavorizuar në shërbimet shëndetësore dhe të shtojë përpjekjet për futjen e edukimit për shëndetin seksual dhe riprodhues në shkollë, në përshtatje me moshën e nxënësve. Komiteti rekomandoi që Shqipëria duhet të forcojë përpjekjet për parandalimin dhe zbulimin e transmetimit të HIV/SIDA nga nëna tek fëmija përmes depistimeve, diagnostikimit të hershëm dhe shpërndarjes falas të barnave të rëndësishme anti-retrovirale (KEGJFDG, paragrafët 32-33, 2016).

Trajtimi i pabarazisë në qasje në shërbimet shëndetësore themelore dhe cilësore – përfshirë kujdesin për ShSR, planifikimin familjar dhe edukimin e duhur seksual – ka rëndësi kritike për funksionimin efektiv të sistemeve të kujdesit shëndetësor dhe realizimin e të drejtave seksuale dhe riprodhuese të grave dhe vajzave. Barazia gjinore është kyç për t’i dhënë fund praktikave shëndetësore të rrezikshme dhe diskriminuese.

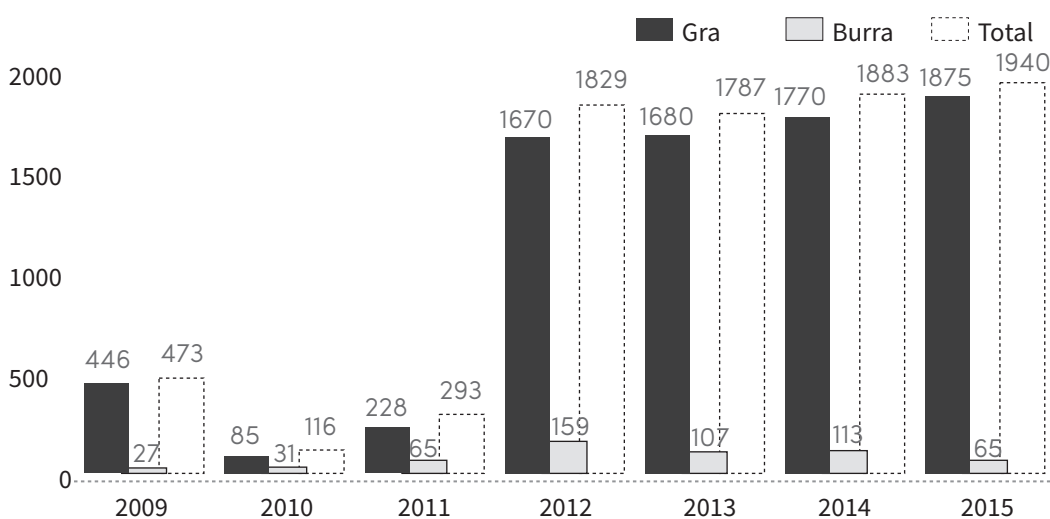
6.1 Të drejtat seksuale dhe riprodhuese të grave dhe vajzave në Shqipëri: Një vështrim i shpejtë

Raportimi i HIV-it dhe SIDA-s në Shqipëri duket se është shumë i ulët; në vitin 2015 u raportuan 883 raste, shumica e të cilëve (82 për qind) ishin marrë përmes transmetimit heteroseksual. Shërbimet para lindjes për depistimin e grave shtatzëna për HIV-in dhe lehtësimin e diagnostikimit të hershëm, ofrimi i shërbimeve të këshillimit në qendrat konsultore për nënat dhe fëmijët dhe shpërndarja falas e mjekimeve antiretrovirale janë të parashikuara në Strategjinë e re të Shëndetit Riprodhues 2016-2020 si dhe në Paketën Bazë të Shërbimeve të Kujdesit Shëndetësor Parësor. Në korrik të vitit 2015, Ministria e Shëndetësisë miratoi protokollet për parandalimin e agjentëve infektivë të transmetuar nga nëna tek fëmija, përfshirë edhe **infeksionet seksualisht të transmetueshme (IST)** si HIV/SIDA.

Megjithatë, transmetimi nga nëna tek fëmija vazhdon të përbëjë një shqetësim në rritje dhe përfaqëson 31 ose 3,5 për qind të totalit të rasteve të raportuara. Nuk ka udhëzues të veçantë për menaxhimin dhe ndjekjen në vijimësi të grave shtatzëna HIV-pozitive, apo për trajtimin dhe kujdesin për fëmijët që u lindin vajzave adoleshente dhe nënave HIV-pozitive. Përdorimi i **testimit dhe këshillimit vullnetar (TKV)** mbetet i ulët; shërbimet e TKV përfshijnë marrjen e mostrave të gjakut dhe një këshillim mjaft të zgjatur para testimit, çka mund t'i dekurajojë personat më të rrezikuar nga HIV-i. Për ta trajtuar këtë çështje është parashikuar që në institucionet e përkujdesit para lindjes në të gjithë vendin të futet “testimi dhe këshillimi me nismën e ofruesit” përmes Programit të Fondit Global (Global Fund Programme). Këto shërbime për gratë shtatzëna do të promovohen edhe përmes fushatave dhe do të bëhen përpjekje për të trajtuar çështjet e stigmës dhe diskriminimit.

Ekzistojnë më shumë të dhëna për **kancerin e gjirit** se sa për **kancerin e qafës së mitrës**; në vitin 2013 u raportuan 443 raste të reja të kancerit të gjirit, krahasuar me 98 raste të kancerit të qafës së mitrës. Nuk ka një program kombëtar për depistimin e kancereve të gjirit dhe të qafës së mitrës; janë hartuar protokollet për kancerin e gjirit dhe atë të qafës së mitrës, por ato ende nuk janë miratuar dhe nuk janë hyrë në zbatim. Përdorimi i ulët i **prezervativëve** e ka përkeqësuar përhapjen e IST-ve, ndër të cilat edhe të sifilisit. Ka pasur një rritje të konsiderueshme në numrin e IST-ve të diagnostikuara, sidomos ndër gratë. Nivelet e ulëta të diagnostikimit në radhët e popullatës mashkullore janë pasqyrim i faktit se burrat shkojnë më rrallë të bëjnë kontrolle mjekësore si dhe tregojnë për nivelin e ulët të ndërgjegjësimit të tyre – por edhe të sistemit të kujdesit shëndetësor në përgjithësi – për nevojat e shëndetit riprodhues. Në Shqipëri aktualisht nuk ka një program depistimi para lindjes për HIV-in, hepatitin ose sifilisin. Në vitin 2015, qeveria, në bashkëpunim me UNFPA-në, përgatiti udhëzuesin e parë për depistimin e agjentëve infektivë gjatë shtatzënisë.

Tabela 6: Infeksione seksualisht të transmetueshme të diagnostikuara

Burimi: Instituti i Shëndetit Publik, 2015.

Burime jozyrtare tregojnë për një numër më të madh abortesh nga çfarë raportohet zyrtarisht. Zhvillimi i **fushatave të ndërgjegjësimit dhe atyre informuese**, që u drejtohen grupeve të veçanta, janë të rëndësishme për të siguruar që gratë dhe burrat, vajzat dhe djemtë të kuptojnë dhe përdorin praktika të sigurt të shëndetit seksual dhe riprodhues, dhe të kenë qasje në metodat e duhura. Për këtë qëllim, në fund të vitit 2014 filloi **Edukimi Gjithëpërfshirës Seksual (EGJS)** dhe EGJS tani zbatohet si pjesë e kurrikulumit të detyruar në shkolla. EGJS është hartuar në përputhje me Kornizën Evropiane për Edukimin Gjithëpërfshirës Seksual dhe mbështetet tek një qasje me bazë të drejtat e njeriut, përfshin të drejtat gjinore, seksuale dhe riprodhuese, dhe ofron informacion për identitetin gjinor, seksualitetin dhe shoqërinë.

Në vitin 2014, raporti gjinor në lindje ishte 108 djem për çdo 100 vajza, që është mbi nivelin e natyrshëm për foshnjat e sapolindura meshkuj. Disa komentatorë sugjerojnë se kjo mund të ketë lidhje me **praktikat e zgjedhjes së seksit të foshnjës para lindjes**, që janë identifikuar në disa vende të Evropës Juglindore dhe të Kaukazit Jugor.²⁵⁰ Që në vitin 2012, një raport i UNFPA dhe World Vision²⁵¹ ngrinte shqetësimin për ekzistencën e përhapur të kësaj praktike në Shqipëri, por që prej asaj kohe nuk janë paraqitur prova të mëtijshme konkluzive.

Martestat nën moshë vazhdojnë të jenë shqetësim në Shqipëri, nga të cilat preken veçanërisht vajzat nga komunitetet rurale dhe ato rome, çka e bën të vështirë që këto gra e vajza të hyjnë në tregun e punës apo të krijojnë pavarësinë e tyre. Sipas Kodit të Familjes së Republikës së Shqipërisë, moshë minimale për lidhje martesore është 18 vjeç si për gratë/vajzat ashtu edhe për burrat/djemtë. Megjithatë, Kodi i Familjes nuk parashikon një moshë minimale absolute dhe gjykatat mund të lejojnë martesën në moshë më të re “për shkaqe me rëndësi”. Në këto raste nuk parashikohet një moshë minimale. Deri më tani, gjykata ka dhënë lejen në 100 për qind të rasteve. Kërkesa të tilla kanë pasur të bëjnë gjithnjë me marrjen e lejes për vajzat në moshë të mitur.

Në vitin 2011, 31 për qind e vajzave rome të moshës 13 deri 17 vjeç ishin të martuara ose në marrëdhënie bashkëjetese.²⁵¹ Në lidhje me martesat e detyruara, Kodi Penal është i harmonizuar me standardet e parashtruara në KEGJFDG dhe në Konventën e Stambollit. Përveç kësaj, janë ndërmarrë disa analiza cilësore nga OSHC-të dhe treguesi i martesave nën moshë është përfshirë në Programin Kombëtar të Statistikave 2017-2021.²⁵² Programi i statistikave ka për qëllim të harmonizojë sistemin shqiptar të monitorimit me atë të EUROSTAT-it; megjithatë duhet t'i vihet shumë më tepër theks forcimit të sistemit informatik të menaxhimit shëndetësor, që përfshin harmonizimin e metodologjive dhe sigurimin e rrjedhjes së të dhënave ndërmjet qendrave shëndetësore kombëtare dhe vendore.²⁵³

Përpjekjet për mbledhjen e të dhënave janë penguar deri më tani nga mungesa e të dhënave administrative të ndara sipas gjinisë, si dhe nga metodologjitë e ndryshme për mbledhjen e të dhënave që përdorin aktorët e ndryshëm kyçë në fushën e shëndetësisë, si Instituti Shqiptar i Statistikave (INSTAT), Ministria e Shëndetësisë, dhe Instituti i Shëndetit Publik (ISHP). Kjo e ka bërë shumë të vështirë monitorimin e ndikimit të politikave dhe legjislacionit kombëtar në fushën e shëndetësisë mbi gratë dhe vajzat. Për ta përmirësuar këtë situatë, në fund të vitit 2015, MSH dhe ISHP filluan përpilimin e një liste treguesish shëndetësorë mbështetur në Indikatorët e Përbashkët Shëndetësorë Evropianë (European Core Health Indicators: ECHI) dhe hartuan një Manual të Indikatorëve Shëndetësorë për Shqipërinë.²⁵⁴ Kohët e fundit ka filluar pilotimi i disa treguesve të caktuar shëndetësorë, por zbatimi në shkallë të gjerë ende nuk ka filluar.

Sipas raportit-hije të Qendrës Shqiptare për Popullsinë dhe Zhvillimin (QSHPZH) “Fusha e Kujdesit Shëndetësor – Rasti i Shqipërisë” dorëzuar Komitetit të KEGJFDG,²⁵⁵ qeveria e Shqipërisë ka krijuar një kornizë legjislative gjithëpërfshirëse për mbrojtjen e të drejtave seksuale dhe riprodhuese të grave dhe vajzave. Megjithatë, ende mbeten boshllëqe të konsiderueshme në organizimin dhe integrimin e shërbimeve; trajtimin e dhunës me bazë gjinore; ofrimin e shërbimeve të depistimit për shëndetin mendor dhe për kanceret e traktit riprodhues; si dhe hartimin e legjislacionit që garanton të drejtat e grave transgjimore. Është e nevojshme gjithashtu të forcohen kapacitetet për ofrimin e shërbimeve cilësore në rang kombëtar, që t'u përgjigjen nevojave të veçanta të grave dhe burrave.

Ndonëse në draftin e Strategjisë Kombëtare për Shëndetin Seksual dhe Riprodhues 2016-2020 i kushtohet vëmendje e veçantë grave, draft Strategjia Kombëtare e Sistemit të Kujdesit Shëndetësor 2016-2020²⁵⁶ nuk i përfshin shëndetin dhe mirëqenien e grave si zëra më vete, duke e bërë të vështirë zhvillimin e ndërhyrjeve të përshtatshme për gratë dhe vajzat. Për shembull, protokollin e veçantë, i hartuar nga UNFPA, për trajtimin efektiv të viktimave të dhunës me bazë gjinore duhet të njihet zyrtarisht dhe të zbatohet me efektivitet, çka kërkon gjithashtu një trajnim të posaçëm të punonjësve të shëndetësisë për zbatimin e procedurave në përputhje me këtë protokoll. Në përgjithësi duhet të shtohen kapacitetet për monitorimin e procedurave standarde operacionale për të gjitha protokollet e miratuara rishtas.

6.2 Përmirësimi i qasjes në shëndetësi për gratë dhe vajzat në Shqipëri

Trajtimi i sfidave të identifikuar më lart kërkon një qasje gjithëpërfshirëse të fokusuar në reformat e politikave dhe ato legjislativë, investimet në kërkime shkencore dhe shërbime shëndetësore, arsim, dhe përmirësimet në metodat e mbledhjes së të dhënave. Veprimet Prioritare që trajtojnë secilën prej këtyre fushave përshkruhen në vijim.

Veprim Prioritar 1: Zhvillimi dhe përmirësimi i zbatimit të protokolleve të kujdesit shëndetësor

- ▶ **Qeveria e Shqipërisë** duhet të forcojë përpjekjet për organizimin, integrimin dhe sigurimin e një qasjeje universale në shërbimet e shëndetit seksual dhe riprodhues, si këshillimi dhe depistimi vullnetar për kancerin dhe për HIV-in për të gjitha gratë dhe vajzat, burrat dhe djemtë.
- ▶ **Ministria e Shëndetësisë (MSH)** duhet të hartojë dhe monitorojë përdorimin koherent të protokolleve në trajtimin e viktimave të dhunës me bazë gjinore, dhunës në familje dhe dhunës seksuale; dhe të realizojë trajnime për këto protokolle me punonjësit e shëndetësisë për të siguruar ofrimin e duhur të shërbimeve.
- ▶ **MSH** duhet të krijojë dhe të vërë në funksionim një strukturë të posaçme për shëndetin seksual dhe riprodhues brenda MSH-së.

Veprim Prioritar 2: Rritja e qasjes së grave dhe vajzave në sistemin e kujdesit shëndetësor

- ▶ **Ministria e Shëndetësisë dhe ofruesit e shërbimeve shëndetësore vendore** duhet të forcojnë sistemin e informacionit shëndetësor përmes mbështetjes së kërkimeve shkencore, analizave dhe vlerësimeve cilësore kombëtare me ndjeshmëri gjinore. Qëllimi duhet të jetë identifikimi i boshllëqeve në ofrimin e shërbimeve të kujdesit shëndetësor dhe në qasjen e grave dhe vajzave në këto shërbime, përfshirë edhe kujdesin shëndetësor parësor dhe atë të shëndetit seksual dhe riprodhues, duke e vënë theksin në mënyrë të veçantë mbi gratë dhe vajzat në zonat rurale dhe ato nga grupe të pafavorizuara.

Veprim Prioritar 3: Përmirësimi dhe harmonizimi i metodologjive të të dhënave ndërmjet institucioneve shëndetësore

- ▶ **INSTAT-i, MSH, dhe Instituti i Shëndetit Publik** duhet të shtojnë përpjekjet për të përmirësuar metodat e mbledhjes dhe analizimit të të dhënave, të sigurojnë ndarjen e tyre sipas gjinisë dhe moshës, si dhe përputhjen e tyre të plotë me Indikatorët e Përbashkët Evropianë të Shëndetit dhe Manualin e Treguesve të Përbashkët Evropianë të Shëndetit.
- ▶ **INSTAT-i, MSH, dhe Instituti i Shëndetit Publik** duhet të përmirësojnë mbledhjen, ndarjen dhe shkëmbimin, dhe raportimin e të dhënave që lidhen me incidencën e IST-ve dhe përhapjes së abortit përmes Sistemeve të Mbikëqyrjes së Aborteve dhe të ITS-ve.
- ▶ **MSH dhe aktorët e shërbimeve të kujdesit shëndetësor** duhet të forcojnë **sistemin e menaxhimit të informacionit shëndetësor**, përfshirë mbledhjen konsistente të të dhënave, zbatimin e metodologjive të harmonizuara, dhe shkëmbimin efektiv të të dhënave të përputhshme ndërmjet qendrave shëndetësore në nivel kombëtar dhe vendor.
- ▶ **MSH** duhet të përmirësojë mbledhjen e të dhënave të ndara sipas gjinisë për Regjistrin Kombëtar të Kancerit (në proces përpilimi) përmes ndërtimit të kapaciteteve të punonjësve shëndetësorë kyçë, përmirësimit të metodave të transferimit të të dhënave, dhe prezantimit të kodeve të posaçme për identifikimin e diagnozave që lidhen me kancerin.

Veprim Prioritar 4: Krijimi i shërbimeve kritike të shëndetit seksual dhe riprodhues për gratë

- ▶ **MSH dhe institucionet përkatëse të kujdesit shëndetësor** duhet të përfshijnë depistimin e kancereve që prekin sistemin riprodhues (kanceri i qafës së mitrës, kanceri i gjirit, kanceri i prostatit) në programin kombëtar për depistimin e kancerit.
- ▶ **MSH dhe aktorët përkatës në fushën e shëndetësisë** duhet të mundësojnë qasje universale në testimet për IST-të dhe sidomos për HIV-in, të lehtësojnë qasjen në diagnostikimin e hershëm dhe ofrimin e shërbimeve këshillimore, si dhe të sigurojnë shpërndarjen falas të mjekimeve antiretrovirale për të gjithë individët në nevojë, sidomos për gratë shtatzëna.

Veprim Prioritar 5: Zbatimi i fushatave për praktika të sigurta seksuale dhe riprodhuese

- ▶ **MSH**, në bashkëpunim me **aktorë kyçë të kujdesit shëndetësor dhe shoqërisë civile**, duhet të hartojnë dhe zbatojnë fushata efektive ndërgjegjësuese dhe informuese që nxisin përdorimin e kontraktivëve modernë nga vajzat, djemtë, gratë dhe burrat, për të parandaluar shtatzënitë e padëshiruara dhe për të mbështetur planifikimin familjar.
- ▶ Vëmendje e veçantë i duhet kushtuar zhvillimit të strategjive të komunikimit me **djemtë dhe burrat**, për t'i ndërgjegjësuar ata për rolin që kanë në angazhimin dhe nxitjen e praktikave të sigurta seksuale.
- ▶ Duhet bërë kujdes që fushatat e komunikimit t'u drejtohen në veçanti grupeve të ndryshme të grave dhe vajzave nga **grupet e pafavorizuara dhe të marginalizuara**, duke përdorur metoda dhe qasje të përpunuara mirë në çdo detaj.

Veprim Prioritar 6: Trajtimi i martesave në moshë të mitur dhe praktikave të tjera diskriminuese përmes arsimit dhe legjislacionit

- ▶ **Qeveria e Shqipërisë** duhet të rishikojë Kodin e Familjes dhe Kodin Penal për të përcaktuar moshën minimale absolute për martesë, dhe të zhvillojnë kurse trajnimi me përfaqësuesit e gjykatave vendore për të drejtat e grave dhe vajzave në lidhje me dhënien e pëlqimit për martesë dhe masa të tjera mbrojtëse.
- ▶ **Ministria e Arsimit dhe Sporteve**, në bashkëpunim me **Ministrinë e Shëndetësisë dhe njësitë e vetëqeverisjes vendore**, duhet të hartojnë fushata ndërgjegjësuere për pasojat negative të martesave në moshë të mitur të vajzave, si për vetë vajzat, ashtu edhe për shoqërinë.
- ▶ **Ministria e Shëndetësisë** duhet të punojë me aktorët e shërbimit të kujdesit shëndetësor dhe shoqërinë civile për të trajtuar praktikat diskriminuese, si praktikat e përzgjedhjes së seksit të fëmijës para lindjes.

Sugjerime për ndryshime në Kodin e Familjes:

1. Të përcaktohet një moshë minimale nën të cilën Gjykata nuk mund të ketë diskrecion për të vlerësuar 'shkaqet me rëndësi' dhe për të lejuar lidhjen e martesave nën moshë. Për këtë, sugjerohet që Neni 7, paragrafi 2, i Kodit të Familjes, mund të formulohet si vijon: *“Gjykata e vendit ku lidhet martesa, për shkaqe me rëndësi, mund të lejojë martesën edhe përpara kësaj moshë, por në çdo rast jo për një person të mitur nën 16 vjeç.”*
2. Përveç kësaj, nga **pikëpamja procedurale**, të shihet mundësia që për rastet kur gjykatës i kërkohet të bëjë vlerësimin e kërkesave të tilla, Kodi i Familjes të parashikojë që personi nën 18 vjeç të dëgjohet veçmas nga gjykata, pra jo në praninë e prindërve, kujdestarit apo bashkëshortit/es së ardhshme. Kjo do të jetë më shumë garanci për të mbrojtur personin e mitur dhe gjykata mund ta vlerësojë më mirë 'pëlqimin e lirë'. Kjo ndërhyrje është e mundur të bëhet për shkak të natyrës së dyfishtë materiale e procedurale të këtij kodi.
3. Gjithashtu, **shihet e nevojshme që Kodi i Familjes** të sqarojë aspektet e legjitimitimit aktiv në rastin e kërkesës së lidhjes së martesës nën moshë, me qëllim që kjo kërkesë të paraqitet nga i mituri/e mitura, çka do të përbëjë një rast përjashtimor nga legjitimitimi aktiv, i cili si rregull lidhet me moshën madhore. Kjo është e rëndësishme për të minimizuar rolin e përfaqësuesve ligjorë të fëmijës, të cilët në ndonjë rast 'nxitojnë' në kërkesa të tilla që mund të çojnë në një martesë me detyrim dhe cenimin e pëlqimit të lirë, por pse jo edhe në raste trafikimi, pune të detyruar etj. Për më tepër, praktika gjyqësore ka ecur përpara në këtë drejtim dhe kjo duhet përforcuar dhe garantuar me standardet ligjore. Pra sugjerohet që në Kodin e Familjes të shtohet neni 7/1: *“Kërkesa për lidhjen e martesës nën moshë mund të paraqitet nga i mituri. Në shqyrtimin e kësaj kërkesë, gjykata dëgjon veçmas, pa praninë e prindërve, kujdestarit ose bashkëshortit/es së ardhshme, personin nën 18 vjeç që ka paraqitur kërkesën për martesë”.*
4. Po kështu, sugjerohet të shihet mundësia e përfshirjes së një dispozite për **këshillimin e detyrueshëm para-martesor** në të gjitha rastet e kërkesave për leje martese nën moshë, si dhe një kërkesë për përfshirjen e një psikologu/terapisti. Ndonëse psikologët dhe roli i tyre përmenden në parimet e përgjithshme, do të parapëlqehet që ky rol të ishte i specifikuar në një dispozitë e posaçme.

Botime të zgjedhura kyçe për Shqipërinë

Qendra Shqiptare për Popullsinë dhe Zhvillimin (2016) “Raport Hije: Fusha e Kujdesit Shëndetësor: Rasti i Shqipërisë.” Raport dorëzuar Komitetit të Kombeve të Bashkuara për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave. UNFPA. Gjetet në: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/ALB/INT_CEDAW_NGO_ALB_23255_E.pdf

Instituti i Shëndetit Publik (2014) Raport Shëndetësor Kombëtar. Gjendja Shëndetësore e Popullatës Shqiptare. Gjetet në: <http://www.ishp.gov.al/wp-content/uploads/2015/materiale/Health-report-English-version.pdf>

UNFPA & World Vision (2012). Sex imbalances at birth in Albania (Mungesa e balancës gjinore në lindje në Shqipëri). Gjetet në: http://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/UNFPA_report_Albania2012.pdf

UNFPA (2012) “Child Marriage in Albania: Overview.” (Martesat e të miturve në Shqipëri: Vështrim i përgjithshëm. Gjetet në: <http://eeca.unfpa.org/publications/child-marriage-albania-overview>

POSHTËSHËNIMET E KAPITULLIT

247. “Në përkufizimin dhe zbatimin e politikave dhe veprimtarive të veta, Bashkimi synon të luftojë diskriminimin mbi bazën e seksit, origjinës etnike dhe racore, fesë ose besimit, aftësisë së kufizuar, ose orientimit seksual”. Traktati i Bashkimit Evropian dhe Traktati për Funksionimin e Bashkimit Evropian, Neni 10: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>. Karta e të Drejtave Themelore e Bashkimit Evropian përfshin “të drejtën e aksesit në shërbime shëndetësore parandaluese”, ndalon “diskriminimin mbi bazën e seksit ose orientimit seksual” dhe kërkon “sigurimin e barazisë ndërmjet grave dhe burrave në të gjitha fushat”. Gjendet në: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>.
248. Të gjitha këto veprime janë në përputhje me Konferencën Ndërkombëtare mbi Popullsinë dhe Zhvillimin dhe kryhen në përputhje me kuadrin ligjor të vendit partner. Bashkëpunimi shëndetësor i BE-së nxit udhëzuesit ndërkombëtarë dhe standardet e cilësisë të përcaktuara nga Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSH), Fondi i Popullsisë i Kombeve të Bashkuara (UNFPA), dhe agjenci të tjera të OKB-së dhe mbështetet në prova shkencore.
249. Në Evropën Juglindore dhe Kaukazin Jugor, janë vrojtuar nivele mbi 110 në Shqipëri, Mal të Zi, Azerbaixhan, Armeni dhe Gjeorgji. Shih edhe Meslé, Vallin, dhe Badurashvili (2007), dhe Brainerd (2010). Këshilli i Evropës ka filluar të botojë një pasqyrë të dhënash nga Evropa Lindore që nga viti 2011.
250. UNFPA & World Vision (2012) *Sex imbalances at birth in Albania (Imbalancat gjinore në lindje në Shqipëri)*. Gjendet në: http://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/UNFPA_report_Albania2012.pdf
251. UNFPA (2012) “Child Marriage in Albania: Overview.” (Martesat e të miturve në Shqipëri: Vështrim i përgjithshëm). f. 5. Gjendet në: <http://eeca.unfpa.org/publications/child-marriage-albania-overview>.
252. Deri më tani, martesat e të miturve (vajza dhe djem) nën moshën 18 vjeç raportohen nga INSTAT-i mbi bazën e të dhënave nga zyrat e gjendjes civile. Treguesi i Martesave të Hershme i përfshirë në Programin e ri Kombëtar të Statistikave mbështetet në një vrojtim që ende nuk është verifikuar. Për momentin, raportimi vjetor i këtij treguesi konsiderohet i përcaktueshëm dhe, për pasojë, nuk ka gjasa të kryhet.
253. Instituti i Shëndetit Publik (2014) *Raport Shëndetësor Kombëtar. Gjendja Shëndetësore e Popullatës Shqiptare*. Gjendet në: <http://www.ishp.gov.al/wp-content/uploads/2015/materiale/Health-report-English-version.pdf>.
254. Ministria e Shëndetësisë (2015). *Indikatorët e përbashkët shëndetësorë Evropianë (ECHI). Manual i Indikatorëve Shëndetësorë për Shqipërinë*. Gjendet në: <http://ishp.gov.al/wp-content/uploads/2015/04/libri-indikatoreve-final.pdf>. The Guidelines for piloting key health indicators (Udhëzuesi “Pilotimi i disa indikatorëve kyç shëndetësorë”) u paraqit në tetor 2016.
255. Qendra Shqiptare për Popullsinë dhe Zhvillimin (2016) “Raport Hije: Fusha e Kujdesit Shëndetësor: Rasti i Shqipërisë.” Raport dorëzuar Komitetit të Kombeve të Bashkuara për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave. UNFPA. Gjendet në: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/ALB/INT_CEDAW_NGO_ALB_23255_E.pdf.
256. Shih: <http://www.shendetesia.gov.al/al/baza-ligjore/konsultimi-i-strategjise-se-shendetesise-2016-2020/konsultimi-i-strategjise-se-shendetesise-2016-2020>

KAPITULLI 7: ÇËSHTJE TË REJA GJINORE TË KOHËVE TË SOTME

7.1. Menaxhimi i rrezikut të fatkeqësive natyrore

Duke pasur parasysh profilin e riskut të Shqipërisë, ujitja, kullimi dhe mbrojtja nga përmbytjet përbëjnë elementë të rëndësishëm të menaxhimit të burimeve ujore në vend. Tiparet stinore të stinës së shirave e bëjnë ujitjen shumë të rëndësishme gjatë verës, ndërsa gjatë dimrit nevojitet mbrojtja nga përmbytjet.

Përveç kësaj, përmbytjet dhe thatësitat janë ngjarje të përsëritura në Shqipëri. Për shembull, gjatë përmbytjeve të mëdha të dhjetorit 2010, në Shkodër u mbuluan nga uji 14 mijë hektarë si pasojë e shirave të rrëmbyera që çuan në rritjen e nivelit të ujërave të lumit Drin. Ky rajon ishte pjesë e zonës së prekur nga përmbytjet e shkurtit 2015. Gjatë dhjetëvjeçarëve të fundit përmbytjet janë përkeqësuar për shkak të shpyllëzimit, kullotjeve pa kriter dhe erozionit, shoqëruar me mungesën e mirëmbajtjes së kanaleve të kullimit dhe stacioneve të pompave.

Në shkurt të vitit 2015, Bashkimi Evropian, përmes ECHO-s (Zyra e Komisionit Evropian për Ndhimat Humanitare) dhe Mekanizmit të Bashkimit për Mbrojtje Civile (MBMC) si dhe partnerë të tjerë dypalësh e shumëpalësh, ndihmuan qeverinë shqiptare në dhënien e ndihmave emergjente për të prekurit nga fatkeqësitë. Qeveria kërkoi gjithashtu ndihmën e partnerëve për zhvillim, përfshirë Bashkimin Evropian dhe Bankën Botërore, për të ndihmuar në rindërtimin dhe rimëkëmbjen e zonave të prekura. Metodologjia e përbashkët që u përdor u mbështet në Vlerësimin e Nevojave Pas Fatkeqësive (VNPF), që përmban dy aspekte: (i) vlerësimin e dëmit fizik dhe dëmit ekonomik dhe (ii) identifikimin e nevojave të rimëkëmbjes dhe rindërtimit mbështetur në informacionin e marrë nga popullata e prekur, me fokus mbi rritjen e qëndrueshmërisë ndaj rreziqeve të ardhshme.

Në bashkëpunim të ngushtë me një ekip ekspertësh të Bankës Botërore, PNUD-it, Delegacionit të BE-së dhe FAO-s, UN Women ndërmori një vlerësim të shpejtë gjinor të ndikimit të përmbytjeve. Kjo plotësonte punën e bërë nga organizatat e sipërpërmendura, duke ndjekur udhëzimet bazë për një Proces Rimëkëmbjeje VDH-VNPF me ndjeshmëri gjinore, që u zbatua me sukses në Serbi dhe Bosnje-Hercegovinë. Rezultatet e këtij vlerësimi të shpejtë të UN Women theksuan ndikimet rrënuese të tyre në jetën dhe jetesën e grave dhe rekomanduan një varg veprimesh për fazën e rimëkëmbjes dhe rindërtimit.²⁵⁷

Dëmtimet e të mbjellave dhe tokës ishin një shqetësim i madh për gratë, sepse ishte e qartë që ato pësuan dëme të mëdha në prodhime, si të atyre për konsum personal, ashtu edhe për shitje, përfshirë edhe humbje të bagëtive dhe ushqimit për bagëti, si dhe dëme në stalla, çka e përkeqësoi gjendjen e tyre më tej. Shqetësim të madh përbënin edhe dëmet në shtëpi, mobilje, pajisje shtëpiake dhe lagështira e vazhdueshme. Sipas 64 për qind të të intervistuarve, pas përmbytjeve u shtua dhuna në familje dhe,

papritur, gratë kryefamiljare filluan të raportonin një incidencë më të madhe dhune (73,1 për qind) se sa gratë bashkëshorte. U konstatua se gratë ndikoheshin jo vetëm nga dhuna në familje, por edhe nga dhuna jashtë shtëpisë. Ato raportonin se në shpërndarjen e ndihmave nga zyrtarët e komunës, ato ishin trajtuar ndryshe nga burrat dhe këta të fundit e kishin më të lehtë aksesin në stafin e komunës dhe përfitonin më shumë nga ndihma e shtetit.²⁵⁸

Të dhënat nga Shërbimi Social Shtetëror në zonat rurale të rrezikuara nga përmytjet tregojnë për një mbulim shumë të ulët të banorëve me mbrojtje sociale. Vetëm 3,5 për qind e familjeve të prekura klasifikoheshin se plotësonin kushtet për të marrë ndihmë ekonomike (transferta në para), nga të cilat vetëm 0,4 për qind ishin gra kryefamiljare. Përveç transfertave, në këto zona nuk ofrohej asnjë lloj shërbimi tjetër social.

Veprime prioritare për 7.1.:

- ▶ Autoritetet për Menaxhimin e Fatkeqësive Natyrore – Mbrojtja Civile të **përfshijnë konsiderata të barazisë gjinore** dhe të zhvillojnë reagimet e duhura brenda politikave të tyre të menaxhimit të riskut.
- ▶ Ministria e Brendshme dhe Njësitë e Vetëqeverisjes Vendore **të zhvillojnë trajnime për uljen e rrezikut** me NJVV-të dhe institucione të tjera kombëtare në nivel vendor.
- ▶ MMSR të parashikojë **dhënien e kompensimeve për punën e papaguar riprodhuese të grave.**
- ▶ Ministria e Drejtësisë të **kryejë një studim me ndjeshmëri gjinore për pronësinë** dhe të drejtat mbi tokën.
- ▶ Drejtoria e Emergjencave Civile në Ministrinë e Brendshme dhe në Njësitë e Vetëqeverisjes Vendore **të zhvillojnë dhe kryejnë fushata informimi publik për ndërgjegjësim pas-fatkeqësive dhe reagime ndaj dhunës ndaj grave.**²⁵⁹

7.2. Mjedisi, varfëria energjetike, ndryshimet klimatike²⁶⁰

Në Shqipëri, lidhja ndërmjet pabarazisë gjinore, energjisë, mjedisit dhe ndryshimeve klimatike ka mbetur relativisht e paeksploruar. Sipas perceptimit publik të jetës moderne në qendrat urbane, grave nuk u duhet të ecin me orë të tëra për të mbledhur dru apo për të marrë ujë, ato nuk ndikohen shumë nga thatësitat dhe përmytjet dhe vetëm në zonat e thella gatujnë në stufa që bëjnë tym.²⁶¹ Në përgjithësi, ndikimi i krizës energjetike tek gratë është shumë më i imtë dhe si pasojë, më pak i dukshëm.

Megjithatë, pranohet gjerësisht se mënyrat e tanishme të qeverisjes energjetike kanë ndikim të gjinizuar në vendet e Ballkanit Perëndimor. Ky ndikim ndiehet kryesisht brenda familjeve, në formën e rritjes së shpenzimeve dhe njëkohësisht të varfërisë, si dhe rënies së cilësisë së jetesës për ato që janë tradicionalisht përgjegjëse për punët e shtëpisë – pra gratë. Dinamikat përkeqësohen më tej nga mundësitë e kufizuara ekonomike të grave, përfaqësimi i ulët i tyre në vendimmarrje, dhe nivelet e ulta të pjesëmarrjes politike. Megjithatë, duke qenë se këto aspekte konsiderohen si karakteristika të zakonshme (ose “tradicionale”) në të gjitha ekonomitë e Ballkanit Perëndimor, komponenti gjinor që lidhet posaçërisht me energjinë ka mbetur në përgjithësi i paeksploruar. Deri më sot, i vetmi botim i disponueshëm është pjesa për gjininë në Komunikatën e Tretë Kombëtare të Maqedonisë për Ndryshimet Klimatike, përgatitur në kuadrin e raportimit për progresin e vendit në kuadrin e Konventës Kuadër të Kombeve të Bashkuara për Ndryshimet Klimatike (KKKBNK) në vitin 2014.²⁶²

Politikat dhe strategjitë **energjetike**, planet e veprimit për energjinë, sistemet e tarifave dhe mënyrat

e qeverisjes energjetike, në fund të fundit ndikojnë tek qytetarët si klientë, si tek burrat, edhe tek gratë. Kjo logjikë, në dukje e thjeshtë, e klientit fundor që do të ndjejë ndikimin e politikave dhe strategjive, rrallë merret parasysh në formulimin e politikave të qëndrueshme energjetike dhe hartimin e planeve të veprimit. Vetëdija që furnizimi me energji, përdorimi dhe konsumi i saj kanë një përmasë sociale dhe ndikim të diferencuar mbi popullatën femërore dhe mashkullore, sapo është duke u krijuar. Edhe më pak merret parasysh fakti se ky ndikim në përdoruesit/konsumatorët fundorë është i ndryshëm për grupe të ndryshme përdoruesish: femra/meshkuj, të punësuar/të papunë, të kamur/më pak të kamur, urban/rural, të rinj/të moshuar, banorët e zonave rurale apo urbane, apo anëtarëve të një grupi pakice etnike. Një element tjetër të cilit ia vlen t'i kushtohet vëmendje është gjendja e përgjithshme e varfërisë energjetike në të gjitha vendet e Ballkanit Perëndimor, çka bën që disa pjesë të popullatës nuk arrijnë të përballojnë financiarisht energji të mjaftueshme (dhe më efikase). Megjithatë, aktualisht provat për dallimet e gjinizuara në furnizim, akses dhe përdorim të energjisë (së qëndrueshme) në Evropën Juglindore janë vetëm anekdotale. Konsideratat e ndjeshme gjinore janë të rëndësishme dhe do të kontribuonin në një diskutim më të qëndrueshëm dhe përfshirës për energjinë në rajon dhe kjo, nga ana e saj, do të krijonte bazat për politikëbërje dhe vendimmarrje më të përgjigjshme gjinore në sektorin e energjisë.

Gratë dhe mjedisi është një nga 12 fushat kritike shqetësuese të identifikuar në Deklaratën dhe Platformën për Veprim të Pekinit, që u miratua nga udhëheqësit globalë në Konferencën e Katërt Botërore për Gratë në vitin 1995. Platforma përcaktoi tre objektiva strategjike për mjedisin: (i) përfshirja aktive e grave në vendimmarrjen mjedisore në të gjitha nivelet; (ii) integrimi i shqetësimeve dhe këndvështrimeve të tyre në politika dhe programe; dhe (iii) krijimi i mënyrave për të vlerësuar ndikimin e politikave të zhvillimit dhe atyre mjedisore mbi gratë.²⁶³

Në përgjithësi, botimet mbi gjininë, energjinë, mjedisin dhe ndryshimet klimatike janë të kohëve të fundit, të botuara nga viti 2011 e këtej.²⁶⁴ Kontributet e UN Women në bisedimet drejt marrëveshjes klimatike, COP21, në vitin 2015 në Paris, theksuan nevojën për trajtim sistematik të hendeqeve gjinore në reagimet ndaj ndryshimeve klimatike, si një nga mjetet më efektive për të ndërtuar qëndrueshmëri klimatike. Deri më sot, analiza dhe prezantimi më gjithëpërfshirës i “lidhjes së gjinisë me mjedisin” është paraqitur në Programin e Mjedisit të Kombeve të Bashkuara (UNEP), botuar kohët e fundit në Parashikimin Global për Gjininë dhe Mjedisin 2016.²⁶⁵ Botimi fokusohet në mënyrat e ndikimit në politikat e ardhshme mjedisore që i kushtojnë vëmendjen e duhur përmasave sociale të çështjeve mjedisore, dhe shqyrtojnë një gamë të gjerë temash, si prodhimi i ushqimit, uji dhe kushtet higjieno-sanitare, energjia, konsumi dhe prodhimi i qëndrueshëm, peshkimi dhe komunitetet e peshkimit, pyjet, si edhe ata që e fitojnë jetesën prej tyre. Kohët e fundit Instituti Evropian për Barazinë Gjinore (IEBGJ) ka hartuar Udhëzuesin e BE-së për përfshirjen e këndvështrimit të barazisë gjinore në sektorin e energjisë²⁵⁹ dhe të mjedisit e të ndryshimeve klimatike²⁶⁶.

Fusha të mundshme të angazhimit me ndjeshmëri gjinore nën 7.2.:

- ▶ Ministria e Mjedisit të përfshijë **çështjet e barazisë gjinore në raportimin e Shqipërisë për Konventën Kuadër të Kombeve të Bashkuara për Ndryshimet Klimatike**. Rekomandohet që kjo të ndërmerret si një masë për përfshirje të integruar gjinore dhe ndërtim kapacitetesh gjatë hartimit të KKKBNK dhe të lehtësohet nga ekspertë gjinorë ndërkombëtarë.
- ▶ Ministria e Mjedisit, MBZHRAU, Ministria e Transportit dhe Energjisë dhe të tjerë, të përfshijnë **çështjet e barazisë gjinore në të gjitha politikat** dhe të nisin **studimin dhe analizimin e përmasës gjinore** të çështjeve mjedisore, menaxhimit të burimeve natyrore, energjisë, ndryshimeve klimatike, prodhimit të ushqimeve, zbutjes së ndikimit të fatkeqësive, menaxhimit të riskut, si dhe çështje të tjera që lidhen me kontekstin shqiptar.
- ▶ **Ministria e Transportit dhe Energjisë** të sigurojë aksesin e duhur në **burime energjetike të qëndrueshme dhe ekonomikisht të realizueshme për familjet në zonat rurale**.

- ▶ **Trajtimi i barazisë gjinore në Planet e Veprimit për Energjinë:** Disa masa energjetike që janë pjesë e Planeve të Qëndrueshme të Veprimit për Energjinë (PQVE) kanë ndikim të konsiderueshëm gjinor dhe social. Megjithatë, deri më sot PQVE-të nuk janë parë nga këto këndvështrime. Për shembull, veturat private blihen, zotërohen dhe përdoren kryesisht nga burrat, ndërsa nga transporti publik përfitojnë më shumë gratë, fëmijët dhe të moshuarit; ai shton mundësinë e lëvizjes dhe pakëson varësinë, kostot dhe ngarkesën kohore të tyre. Në kuadrin e uljes së emetimeve të dyoksidit të karbonit, mbështetja e transportit publik në PQVE do të ishte qartësisht një masë e përgjigjshme gjinore.
- ▶ **Analiza/studime të ndikimit të varfërisë energjetike mbi gratë dhe burrat:** Aktualisht të dhënat për ndikimin e varfërisë energjetike mbi gratë dhe burrat nuk janë të disponueshme. Mungesa e të dhënave të tilla e bën të vështirë përfshirjen në shkëmbime serioze publike të informacionit, ndërgjegjësim dhe lobim dhe avokatësi. Duke qenë se në rajonin e Ballkanit Perëndimor ende nuk është bërë reforma e duhur statistikore për gjenerimin e të dhënave administrative për dimensionin gjinor të varfërisë, përfshirë edhe mikro-të dhënat për varfërinë energjetike, është e nevojshme të ketë mjete alternative investigimi – në formën e anketimeve dhe studimeve.
- ▶ **Analiza me ndjeshmëri gjinore të karakteristikave të shpenzimeve energjetike brenda familjeve:** Liberalizimi i tregut të energjisë do të ketë një ndikim të jashtëzakonshëm mbi familjet; çmimet do të rriten, siç do të rritet edhe barra ekonomike, duke ndikuar kështu ndjeshëm tek qytetarët. Megjithatë, nuk ka studime për përmasën gjinore të varfërisë energjetike brenda familjeve (përfshirë edhe për ndikimet shëndetësore dhe ekonomike). Energjia në përgjithësi perceptohet si një temë mashkullore: shumica e aktorëve janë burra dhe pak kuptohet se si mund të jetë e lidhur energjia me gjininë. Nga ana tjetër, familja konsiderohet përgjegjësi e grave dhe, sapo nis diskutimi i varfërisë ose mungesës së efikasitetit energjetik në nivelin e familjes, lidhjet me gjininë bëhen menjëherë të qarta. Ndër temat që lidhen me këtë janë varfëria energjetike e familjeve, konsumi familjar i energjisë, mënyrat e ngrohjes (qymyr, dru, energji elektrike), ndikimet në shëndet dhe cilësinë e jetesës, sidomos gjatë dimrit. Çka nevojitet është një informacion i thjeshtë, praktik (për shembull, për pajisjet elektro-shtëpiake, veprimtaritë e gatimit, pastrimit dhe izolimit termik). Duhet identifikuar reagime të realizueshme, të përgjigjshme gjinore dhe me drejtësi sociale ndaj varfërisë së gjinuar energjetike, të cilat duhet të zhvillohen aty ku mungojnë.²⁶⁷
- ▶ **Zgjidhje energjetike alternative për zonat e thella dhe të varfëra (rurale):** Zonat e thella dhe të varfëra rurale gjithmonë e më shumë po mbeten të shkëputura nga shërbimet, përfshirë edhe furnizimin e qëndrueshëm me energji. Për shkak të emigrimit të burrave, përqindja e grave, fëmijëve dhe të moshuarve që jetojnë në këto rajone është relativisht e lartë, dhe këto grupe vuajnë shumë më tepër nga varfëria energjetike. Mungon përhapja e informacionit për zgjidhje praktike dhe me kosto të ulët energjetike për këto grupe.

Botime të zgjedhura kyçe për Shqipërinë

BERZH (2015). “Strategy for the Promotion of Gender Equality 2016-2020.” (Strategji për nxitjen e barazisë gjinore 2016-2020). Dokument i BERZH. Gjetet në: <http://www.EBRD.com/gender-strategy.html>.

IEBGJ (2016). “Energy: Relevance of gender in the policy area” (Energjia: Rëndësia e gjinisë në fushën e politikave). Shih: <http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/sectoral-areas/energy>.

IEBGJ (2016). “Environment and climate change: Relevance of gender in the policy area”. (Mjedisi dhe ndryshimet klimatike: Rëndësia e gjinisë në fushën e politikave). Shih: <http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/sectoral-areas/environment-and-climate-change>.

UN Women (2015). Pabarazia gjinore dhe ndikimi i përmbytjeve në Shqipëri. Shih: <http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/FastFacts%20Climate%20Change%20Disaster%20Resilience%20and%20Gender%20Equality%20in%20ECIS%20September%202015.pdf>

UNEP (2016). Global Gender and Environment Outlook 2016 (Parashikimet globale për gjininë dhe mjedisin). Gjetet në gjuhën angleze në: http://web.unep.org/sites/default/files/ggeo/gender_and_environment_outlook_opt.pdf.

POSHTËSHËNIMET E KAPITULLIT

257. UN Women (2015) *Pabarazia Gjinore dhe Impaktet e Përmblytjeve në Shqipëri*. Për një përmbledhje të këtij studimi, shiko: <http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/FastFacts%20Climate%20Change%20Disaster%20Resilience%20and%20Gender%20Equality%20in%20ECIS%20September%202015.pdf>
258. UN Women (2015). *Pabarazia gjinore dhe ndikimi i përmblytjeve në Shqipëri*.
259. Po aty.
260. *Kjo pjesë mbështetet pjesërisht në Vlerësimin Gjinor të Fondeve të Hapura Rajonale për Efikasitet Energjetik në Evropën Juglindore i GLZ, i kryer në vitin 2014.*
261. *Një shqyrtim ndër-shtetëror mbi Hendekun Gjinor, i ndërmarrë nga BERZH-i, identifikoi se gratë rurale në Shqipëri kanë një ngarkesë të tepruar për shkak të aksesit dhe përdorimit të ulët të lëndëve djegëse jo-solidë (kryesisht dru zjarri), që ka bërë që gratë të kenë ekspozim të lartë në tymra toksike. BERZH (2015) "Strategy for the Promotion of Gender Equality 2016-2020." (Strategji për nxitjen e barazisë gjinore 2016-2020). Dokument i BERZH. Gjetet në gjuhën angleze në: <http://www.EBRD.com/gender-strategy.html>.*
262. *Dokumenti ofron një vështrim të hollësishëm mbi gjininë dhe ndryshimet klimatike në Maqedoni dhe përmban Tregues të Gjinisë dhe Ndryshimeve Klimatike, si dhe propozimin për një Plan Veprimi (kombëtar, ndërsektorial) mbi Gjininë dhe Përshtatjen me Ndryshimet Klimatike dhe Zbutjen e Pasojave të tyre. Nga 42 veprimet e përgjigjshme gjinore që propozohen, 11 kanë lidhje të drejtpërdrejtë me efikasitetin energjetik.*
263. *Shih <http://beijing20.unwomen.org/en/in-focus/environment#sthash.exlvkExv.dpuf>.*
264. *Shih, për shembull: (i) G. Köhlin, E.O. Sills, S.K. Pattanayak and C. Wilfong (2011) Energy, Gender and Development: What are the Linkages? Where is the Evidence? (Energjia, gjinia dhe zhvillimi: Cilat janë lidhjet? Ku janë provat?) Dokument informativ për Raportin e Zhvillimit Botëror për Barazinë Gjinore dhe Zhvillimin 2012, Dokument pune për studimin e politikave 5800, Banka Botërore. Gjetet në gjuhën angleze në: <http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-5800>; (ii) BRIDGE (2011) "Gender-Responsive Strategies on Climate Change," (Strategjitë e përgjigjshme gjinore për ndryshimet klimatike). Gjetet në gjuhën angleze në: <http://www.bridge.ids.ac.uk/global-resources/resource/A58722?lang=en>; (iii) NORAD (2011) Gender Equality in Financing Energy for All, (Barazia gjinore në financimin e energjisë për të gjithë). Dokument diskutimi hartuar në bashkëpunim me ETC/ENERGIA dhe Konsorciumin Nord/Sør-konsulentene. Gjetet në gjuhën angleze në: <http://gender-financing.unwomen.org/~media/files/un%20women/grb/resources/gender%20equality%20in%20financing%20energy%20for%20all.pdf>; (iv) DANIDA (2012) "Gender equality, women's rights and access to energy services" (Barazia gjinore, të drejtat e grave dhe qasja në shërbimet energjetike), përgatitur në prag të Rio+20. Gjetet në: <http://eu2012.dk/en/Meetings/Other-Meetings/Apr/~media/Files/Other%20meetings/prill/EU%20Sustainable%20Energy%20for%20All%20Summit/Discussion%20paper%201.pdf>; (v) UNIDO/Dokument Udhëzues i UN Women (2014) "Sustainable Energy for All: The Gender Dimensions" (Energji e qëndrueshme për të gjithë; përmasat gjinore). Gjetet në gjuhën angleze në: https://www.unido.org/fileadmin/user_media_upgrade/What_we_do/Topics/Women_and_Youth/GUIDANCENOTE_FINAL_WEB.pdf; dhe (vi) PNUD/Aleanca Globale për Gjininë dhe Klimën (2013) "Gender dhe energy" (Gjinia dhe Energjia).*
265. *UNEP (2016). Global Gender dhe Environment Outlook 2016. (Parashikimi global për gjininë dhe mjedisin). Gjetet në gjuhën angleze në: http://web.unep.org/sites/default/files/ggeo/gender_and_environment_outlook_opt.pdf.*

266. Shih IEBGJ (2016). "Energy: Relevance of gender in the policy area," (Energjia: Rëndësia e gjinisë në fushën e politikave), <http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/sectoral-areas/energy>.
267. Shih IEBGJ (2016). "Environment dhe climate change: Relevance of gender in the policy area," (Mjedisi dhe ndryshimet klimatike: Rëndësia e gjinisë në fushën e politikave), <http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/sectoral-areas/environment-and-climate-change>.
268. *Faturat e energjisë ndryshojnë ndjeshëm në zona të ndryshme të kryeqytetit. Arsyet për këtë dukuri mund të jenë për shkak të konsumit më të lartë, karakteristikave të ndërtesave, masave të efikasitetit energjetike, furnizuesit, manipulimit me faturat, ose mundësi të tjera. Kjo dukuri mbetet e pahetuar dhe arsyet janë të panjohura, siç është edhe shkalla në të cilën ndikojnë këto dallime në segmente të ndryshme të popullatës (Familje të reja me fëmijë, segmentet më të varfër, të moshuarit, etj.) Si veprimtari konkrete dhe praktike, që ngre ndërgjegjësimin dhe i shërben popullatës, mund të jetë me vlerë të hetohen arsyet e dallimeve në faturat e energjisë elektrike në banesa të cilat në çdo drejtim tjetër janë të krahasueshme me njëra tjetrën.*

FJALORTH

Veprim afirmativ (pozitiv) i referohet masave të posaçme për një grup të caktuar dhe që kanë për qëllim të eliminojnë dhe parandalojnë diskriminimin ose të balancojnë disavantazhet që rrjedhin nga qëndrimet, sjelljet dhe strukturat ekzistuese (ndonjëherë quhet me emrin diskriminim pozitiv). (Komisioni Evropian, 1998)

Vendimmarrje, është një aspekt kyç i marrëdhënieve gjinore në ndryshim, në nivel individual, familje, fshati, dhe shoqërie. (ONP, 2002)

De facto dhe de jure (Barazi gjinore de fakto dhe de jure): Barazia de jure (ndonjëherë e quajtur barazi zyrtare ose “qeverisje në letër”) i referohet barazisë sipas ligjit. Barazi de facto i referohet barazisë në të vërtetë. (UN Women, 2011)

Fuqizimi nënkupton që njerëzit – si gratë dhe burrat – kanë kontroll mbi jetën e tyre: përcaktojnë programet e tyre, fitojnë aftësi (ose njohje të aftësive dhe njohurive të tyre), kanë më shumë vetëbesim, zgjidhin probleme dhe zhvillojnë mbështetjen në forcat e veta. Ai është edhe proces, edhe rezultat. Fuqizimi nënkupton zgjerimin e aftësive të grave për të marrë vendime strategjike në jetë në një kontekst ku kjo aftësi më parë u mohohej. (UN INSTRAW)

Mundësi të barabarta për gratë dhe burrat është mungesa e pengesave për pjesëmarrje ekonomike, politike dhe sociale mbi bazën e seksit. (Komisioni Evropian, 1998)

Gjinia (përkatësia gjinore) i referohet gamës së roleve dhe marrëdhënieve, tipareve të personalitetit, qëndrimeve, sjelljeve, vlerave, pushtetit relativ dhe ndikimit që shoqëria u atribuon dy seksëve në mënyrë të diferencuar. Ndërsa seksi biologjik përcaktohet nga karakteristika gjenetike dhe anatomike, gjinia është një identitet i fituar që mësohet, ndryshon me kalimin e kohës dhe varion shumë brenda një kulture dhe në kultura të ndryshme. Gjinia ka të bëjë me marrëdhëniet dhe i referohet jo vetëm thjesht grave dhe burrave, por edhe marrëdhënieve ndërmjet tyre. (UN INSTRAW)

Analizë gjinore është një mënyrë sistematike për shqyrtimin e ndikimeve të ndryshme të zhvillimit, politikave, programeve dhe ligjeve për gratë dhe burrat, që ka të bëjë, pikë së pari, me mbledhjen e të dhënave të ndara sipas seksit dhe të informacionit me ndjeshmëri gjinore për popullatën në fjalë. Analiza gjinore mund të përfshijë edhe shqyrtimin e mënyrave të shumfishta me të cilat gratë dhe burrat, si aktorë socialë, përfshihen në strategji për transformimin e roleve, marrëdhënieve dhe proceseve ekzistuese në interesin e tyre dhe të të tjerëve. (UN INSTRAW)

Diskriminimi me bazë gjinore do të thotë se vajzat dhe gratë nuk kanë të njëjtat mundësi si djemtë dhe burrat për t’u arsimuar, për të pasur karrierë kuptimplote, ndikim politik, dhe përparim ekonomik. Kur gratë dhe burrat kryejnë të njëjtat detyra për pagesë, gratë shpesh paguhen më pak dhe kanë më pak përfitime nga puna se sa burrat. (CIDA)

Dhuna me bazë gjinore (DHBGJ) është term gjithëpërfshirës për çdo lëndim që i bëhet një personi kundër vullnetit të tij; që ka ndikim negativ në shëndetin, zhvillimin dhe identitetin fizik dhe psikologjik të një personi; dhe që është rezultat i marrëdhënieve të gjinizuara të pushtetit që shfrytëzojnë pabarazitë dhe marrëdhëniet e nënshtrimit ndërmjet burrave dhe grave, ndërmjet burrave dhe ndërmjet grave. Megjithëse nuk kufizohet vetëm tek gratë dhe vajzat, DHBGJ kryesisht ndikon tek ato në të gjitha kulturat. Dhuna mund të jetë fizike, seksuale, psikologjike, ekonomike ose social-kulturore. Kategoritë e dhunuesve mund të përfshijnë anëtarë të familjes, anëtarë të komunitetit, si dhe ata që veprojnë në emër të ose në përputhje me mospërfilljen e institucioneve kulturore, fetare shtetërore ose brenda-shtetërore.²⁶⁹

“I verbër” nga ana gjinore do të thotë shpërfillje ose mostrajtim i përmasës gjinore (krahasuar me i ndjeshëm ose asnjë nga ana gjinore). (Komisioni Evropian, 1998)

Buxhetim i përgjigjshëm gjinor (BPGJ) është zbatimi i këndvështrimit gjinor në procesin buxhetor.

Ai do të thotë vlerësim me bazë gjinore i buxheteve, përfshirje e perspektivës gjinore në të gjitha nivelet e procesit buxhetor dhe ristrukturimi i të ardhurave dhe shpenzimeve për të promovuar barazinë gjinore. Buxhetimi i përgjigjshëm gjinor ka të bëjë me shqyrtimin e shpërndarjes gjinore të rezultateve të alokimeve buxhetore, pra, si ndikojnë këto alokime në mundësitë sociale dhe ekonomike të grave dhe burrave. Mund të jetë e nevojshme të bëhet rialokim i të ardhurave dhe shpenzimeve dhe ristrukturim i procesit buxhetor për promovimin e barazisë gjinore. (ONP, 2004)

Barazia gjinore përshkruan konceptin se të gjitha qeniet njerëzore, si gratë dhe burrat, janë të lirë të zhvillojnë aftësitë e tyre personale dhe të bëjnë zgjedhje pa pasur kufizime të vëna nga stereotipat, rolet e ngurta gjinore, apo paragjykimet. Barazi gjinore do të thotë se sjelljet, aspiratat dhe nevojat e ndryshme të grave dhe burrave merren parasysh, vlerësohen dhe favorizohen në mënyrë të barabartë. Kjo nuk do të thotë që gratë dhe burrat duhet të bëhen të njëjtë, por se të drejtat, përgjegjësitë dhe mundësitë e tyre nuk do të varen nga fakti nëse kanë lindur femër apo mashkull. (UN Women, 2011)

Drejtësi gjinore do të thotë se gratë dhe burrat trajtohen në mënyrë të drejtë, sipas nevojave të tyre përkatëse. Kjo mund të përfshijë trajtim të barabartë, ose trajtim që është i ndryshëm, por që konsiderohet i barasvlerëshëm për sa i përket të drejtave, përfitimeve, detyrimeve dhe mundësive. Në kontekstin e zhvillimit, synimet për drejtësi gjinore shpesh kërkojnë përfshirjen e masave që kompensojnë për disavantazhet historike dhe sociale të grave. (UN Women, 2011)

Përfshirja e perspektivës/këndvështrimit gjinor është procesi i vlerësimit të rrjedhëve tek gratë dhe burrat i çdo veprimi të planifikuar, si legjislativi, politikat dhe programet në çdo fushë dhe në çdo nivel. Kjo është një strategji për t'i bërë shqetësimet dhe përvojat e grave dhe burrave një përmasë të pandarë në hartimin, zbatimin, monitorimin dhe vlerësimin e politikave dhe programeve në të gjitha sferat politike, ekonomike dhe sociale, në mënyrë që të mos vazhdojë pabarazia ndërmjet grave dhe burrave. (UN Women, 2011)

Asnjëanësi gjinore do të thotë mospasja e asnjë ndikimi të diferencuar pozitiv apo negativ në marrëdhëniet gjinore ose barazinë ndërmjet grave dhe burrave. (Komisioni Evropian, 1998)

Hendeku gjinor në paga. Me gjithë njohjen e së drejtës themelore të pagës së barabartë për punë të barabartë²⁷⁰, aktualisht hendeku gjinor ndërmjet grave dhe burrave në Bashkimin Evropian, i matur si “diferenca relative në të ardhurat mesatare neto për orë ndërmjet grave dhe burrave”, llogaritet të jetë 17,4 për qind në disavantazh të grave. Nëse shprehet si matje gjatë ciklit të jetës dhe jo në bazë të të ardhurave për orë, hendeku gjinor rritet edhe më, çka shpjegon feminizimin e varfërisë – sidomos për nënat e vetme dhe gratë e moshuara. Ka disa faktorë që paraqiten zakonisht për të shpjeguar hendekun gjinor në paga ndërmjet grave dhe burrave: ndarjet gjinore horizontale dhe vertikale në tregun e punës që shpesh përshkruhen si “mure të qelqta” ose “tavane të qelqta”, supozimi se gratë kanë kualifikime më të ulta dhe më pak përvojë, si dhe orët e punës dhe strukturat jotipike të karrierës, për shkak të lindjes së fëmijëve dhe përgjegjësiave për rritjen e tyre. Megjithatë, më se gjysma e hendekut gjinor në paga nuk mund të shpjegohet objektivist me anë të faktorëve të tillë “strukturorë” dhe vjen, në fakt, për shkak të qëndrimeve të vjetëruara diskriminuese ndaj grave; dallimeve në akses në arsim, formim profesional dhe në vetë tregun e punës; sistemeve tendencioze të vlerësimit, pagës dhe ngjitjes në karrierë, si dhe stereotipave diskriminues gjinorë dhe roleve gjinore që u ka kaluar koha.²⁷¹

Këndvështrimi/perspektiva gjinore ose “lente gjinore” mund të identifikohet si një fokus që zbaton një kuadër analizash për të vlerësuar se si gratë dhe burrat ndikohen në mënyra të ndryshme nga politikat, programet, projektet dhe veprimtaritë. Ai bën të mundur pranimin që marrëdhëniet ndërmjet burrave dhe grave mund të ndryshojnë në varësi të kontekstit. Këndvështrimi gjinor merr parasysh rolet gjinore, marrëdhëniet dhe nevojat shoqërore dhe ekonomike, aksesin në burime, dhe kufizimet dhe mundësitë e tjera që imponon shoqëria, kultura, mosha, feja dhe/ose etniciteti si tek gratë ashtu edhe tek burrat. (UN Women, 2011)

Rolet gjinore janë rolet që u caktohen përkatësisht grave, burrave, vajzave dhe djemve, në bazë të

normave dhe traditave kulturore. Ato janë të ndryshme në shoqëri, kultura, klasa dhe mosha të ndryshme, si dhe në periudha historike të ndryshme. Më së shpeshti, rolet gjinore nuk mbështeten në përcaktueshmëri biologjike ose fizike, por janë rezultat i stereotipave dhe presupozimeve për atë çka mund dhe duhet të bëjnë gratë, burrat, vajzat dhe djemtë. Rolet gjinore bëhen problematike kur shoqëria i jep vlerë më të madhe roleve të njëres gjini – zakonisht roleve të meshkujve.²⁷²

I ndjeshëm/e ndjeshme nga ana gjinore do të thotë trajtim dhe marrje parasysh e përmasës gjinore. (Komisioni Evropian, 1998)

Ndjeshmëri/ndërgjegjësim/përgjigjshmëri gjinor/e i referohet të kuptuarit dhe marrjes parasysh të faktorëve shoqërorë që qëndrojnë në themel të diskriminimit gjinor.

Tregues me ndjeshmëri gjinore, mund t'i referohet një matjeje, numri, fakti, opinionin, ose perceptimi që fokusohet në një rrethanë apo situatë të caktuar dhe mat ndryshimet në atë rrethanë ose situatë me kalimin e kohës. Dallimi ndërmjet një treguesi dhe një statistike është se treguesi duhet të përmbajë krahasimin me normën. Treguesit me ndjeshmëri gjinore matin ndryshimet e lidhura me gjininë që ndodhin në shoqëri me kalimin e kohës; ata ofrojnë një pamje nga afër të rezultateve të nismave dhe veprimeve të synuara me bazë gjininë. (UN Women, 2011)

Stereotipat gjinorë vijnë nga presupozime (shpesh të vjetëruara) për rolet, aftësitë dhe cilësitë e grave, burrave, vajzave dhe djemve. Megjithatë në disa rrethana të caktuara këto stereotipa mund të shihen sikur bazohen në realitet, stereotipat mund të bëhen problematike kur merret si e qenë se ato janë universalisht dhe domosdoshmërisht të vërteta për të gjitha gratë dhe të gjithë burrat. Kjo mund të shkaktojë pengesa materiale dhe psikologjike që i pengojnë gratë dhe burrat të bëjnë zgjedhje dhe të gëzojnë plotësisht të drejtat e tyre.²⁷³

Ekonomia/puna informale i referohet veprimtarive ekonomike të papaguara që bëhen në dobi të drejtpërdrejtë të familjes ose për familjet e të afërmeve ose miqve, përfshirë punët e përditshme të shtëpisë si dhe një gamë e gjerë veprimtarish për vetë-mbajtje dhe/ose profesionale, qoftë si profesion i vetëm apo dytësor, i ushtruar për fitimprurje dhe jo në mënyrë sporadike, në kufijtë e, ose jashtë, detyrimeve statutorë, rregullatore apo kontraktuale, por ku nuk përfshihen veprimtaritë informale që janë pjesë e ekonomisë kriminale. (Komisioni Evropian, 1998)

Personat interseks/ndërseksualë janë njerëz që kanë lindur me nivele kromozomesh apo hormonesh, apo me karakteristika gjenitale që nuk u përgjigjen kategorive standarde të përcaktuara si “femër” ose “mashkull” sipas anatomisë seksuale ose riprodhuese. (Organizata Botërore e Shëndetësisë, 2011).

Persona/njerëz LGBT është një term gjithëpërfshirës që përdoret për të përmbledhur personat lesbike, gei, biseksuale dhe transgjinorë. Ky është një grup heterogjen, i cili në arenën sociale dhe politike quhet shpesh përmbledhtazi me emërtimin LGBT. Ndonjëherë termi LGBT zgjerohet dhe përfshin edhe personat interseks dhe queer (LGBTIQ).²⁷⁴

Burrat dhe maskulinitetet i referohen të kuptuarit më të mirë të “anës mashkullore” të ekuacionit gjinor. Kjo ka të bëjë me vënien në pyetje të vlerave dhe normave mashkullore që shoqëria i jep sjelljeve të burrave dhe djemve, identifikimit dhe trajtimit të çështjeve me të cilat përballen burrat dhe djemtë në shoqëri, familje dhe në botën e punës, si dhe promovimit të roleve pozitive që mund të luajnë burrat dhe djemtë në arritjen e barazisë gjinore. (ONP, 2004)

Diskriminim i shumëfishtë është një koncept që përdoret për të përshkruar kompleksitetin e diskriminimit mbi më shumë se sa një bazë, i njohur edhe si “ndër-seksional” ose “pabarazi shumëpërmasore.” Ai përshkruan dy situata: (1) situatën kur individi përballlet me më shumë se një formë diskriminimi mbi më shumë se një bazë, ose (2) situatën kur diskriminimi ndikon vetëm tek personat që janë pjesë e më shumë se një grupi të vetëm.²⁷⁵

Makineria kombëtare (gjinore) e grave është një strukturë institucionale qeveritare dhe, në disa raste, parlamentare, e ngritur për të nxitur përparimin e grave dhe për të siguruar që gratë të gëzojnë plotësisht të drejtat e tyre njerëzore. Funkcioni kryesor i saj është të monitorojë dhe

sigurojë zbatimin e ligjit dhe të parimit të mosdiskriminimit dhe barazisë ndërmjet grave dhe burrave.²⁷⁶

Ndarja gjinore e profesioneve i referohet përqendrimit të grave dhe burrave në lloje dhe nivele të ndryshme veprimtarish dhe punësimi, ku gratë kufizohen në një gamë më të ngushtë profesioneve (ndarja horizontale) se sa burrat, si dhe në nivele më të ulta pune (ndarje vertikale). (Komisioni Evropian, 1998)

Të drejtat riprodhuese i referohen të drejtës së çdo individit ose çiftit për të vendosur lirisht dhe në mënyrë të përgjegjshme për numrin, diferencën e moshës, kohën e lindjes së fëmijëve, të kenë informacionin dhe mjetet për ta bërë këtë, si dhe të drejtën për arritjen e standardit më të lartë të shëndetit seksual dhe riprodhues. (Komisioni Evropian, 1998)

Seksi i referohet karakteristikave biologjike që përcaktojnë qeniet njerëzore si femra dhe meshkuj. Këto grupe karakteristikash biologjike nuk përjashtojnë njëra-tjetrën, sepse ka individë që i kanë të dyja, por këto karakteristika zakonisht i dallojnë njerëzit si femra dhe meshkuj (UN Women, 2011).

Të dhënat e ndara sipas seksit mund të përkufizohen si të dhënat që mbledhen dhe paraqiten në mënyrë të veçantë për gratë dhe burrat. Këto janë informacione statistikore sasiore mbi dallimet dhe pabarazitë ndërmjet grave dhe burrave. Ekziston mjaft konfuzion dhe keqpërdorim të termave “të dhëna të ndara sipas gjinisë” dhe “të dhëna të ndara sipas seksit.” Të dhënat duhet të jenë patjetër të ndara sipas seksit, por jo të ndara sipas gjinisë, sepse gratë dhe burrat numërohen në bazë të dallimeve të tyre biologjike dhe jo sipas sjelljeve të tyre sociale. Termi të dhënat e ndara sipas gjinisë përdoret shpesh, por duhet të kuptohet si të dhëna të ndara sipas seksit. (UN Women, 2011)

Ngacmimi seksual i referohet sjelljeve të padëshiruara me natyrë seksuale, apo sjelljeve të tjera me bazë seksuale që ndikojnë tek dinjiteti i grave dhe burrave në punë, përfshirë edhe sjelljen e eprorëve dhe kolegëve (Komisioni Evropian, 1998).

Puna e papaguar e përkujdesit përfshin punët e shtëpisë (përgatitja e ushqimit, pastrimi) dhe kujdesi për personat (larja e fëmijëve, kujdesi për një të moshuar të sëmurë) që bëhet në familje dhe në komunitet. Kjo punë kontribuon në mirëqenien dhe rritjen ekonomike përmes riprodhimit të një force pune që është e shëndoshë, produktive dhe e aftë për të mësuar dhe për të qenë krijuese. Gratë bëjnë pjesën më të madhe të punës së papaguar në të gjitha ekonomitë dhe kulturat. Përveç kësaj, vlerësohet se nëse një punë të tillë do t'i caktohej një vlerë monetare, ajo do të përbënte nga 10 deri në 39 për qind të PPB. (UNRISD)

Dhuna kundër grave përkufizohet në Nenin 1 të Deklaratës për Eliminimin e Dhunës ndaj Grave (1993). Termi i referohet “çdo akti dhune me bazë gjinore që sjell, apo ka gjasa të sjellë, lëndim apo vuajtje fizike, seksuale ose psikologjike të grave, përfshirë edhe kanosje për akte të tilla, shtrëngim ose privim arbitrar të lirisë, qoftë në publik apo në jetën private”.

Fuqizimi i grave është një proces “nga poshtë-lart” për transformimin e marrëdhënieve të pushtetit gjinor përmes ndërgjegjësimit të individëve ose grupeve për pozitën e vartësisë së grave dhe ndërtimin e kapaciteteve të tyre për t’iu kundërvënë kësaj.²⁷⁷

Fuqizimi (ekonomik) i grave ose barazia gjinore në ekonomi i referohet gëzimit të plotë dhe të barabartë, nga gratë dhe burrat, të të drejtave të tyre ekonomike, që lehtësohet përmes krijimit të mjediseve përkrahëse politike dhe institucionale dhe fuqizimit ekonomik. Fuqizimi ekonomik i referohet si aftësisë për të arritur sukses dhe për të përparuar ekonomikisht, ashtu edhe pushtetit për të marrë vendime ekonomike dhe për të vepruar mbi bazën e tyre. Fuqizimi ekonomik i grave është e drejtë thelbësore si për realizimin e barazisë gjinore, ashtu edhe për arritjen e synimeve më të gjera, si rritja ekonomike, reduktimi i varfërisë dhe përmirësimet në mirëqenien sociale.²⁷⁸

Të drejtat e grave i referohet të drejtës së grave dhe fëmijëve vajza si pjesë e patjetërsueshme, integrale dhe e pandashme e të drejtave universale të njeriut. (Komisioni Evropian, 1998)

POSHTËSHËNIMET E KAPITULLIT

269. Këshilli i Evropës (2007). Çështje gjinore. *Manual për dhunën me bazë gjinore që ndikon tek të rinjtë dhe të rejtat.*
270. Sanksionuar në Deklaratën Universale të Drejtave të Njeriut 1948 dhe në Traktatin e Romës 1957, që themeloi Komunitetin Evropian. Si zgjerim i kësaj të drejte, e drejta për pagë të barabartë për punë me vlerë të barabartë u sanksionua në Kartën Sociale të Këshillit të Evropës të vitit 1961 (si dhe në Kartën e rishikuar të vitit 1966) dhe në Direktivën e Komunitetit Evropian të vitit 1975 që iu kushtua kësaj teme.
271. Hendeku gjinor në paga ndërmjet grave dhe burrave. Komiteti për Mundësi të Barabarta për Gratë dhe Burrat. Asambleja Parlamentare, 8 shkurt 2010, Këshilli i Evropës. Gjetet në gjuhën angleze në: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc10/EDOC12140.pdf>.
272. PNUD (2005). Përfshirja e Perspektivës Gjinore në Praktikë: Manual. Qendra Rajonale e PNUD-it për Evropën dhe CIS.
273. PNUD (2005). Përfshirja e Perspektivës Gjinore në Praktikë: Manual. Qendra Rajonale e PNUD-it për Evropën dhe CIS.
274. Këshilli i Evropës, *Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe (Diskriminimi mbi baza të orientimit seksual dhe identitetit gjinor në Evropë)*, Botim i dytë, 2011.
275. Sheppard, C. (2011). *Multiple Discrimination in the World of Work (Diskriminimi i shumëfishtë në botën e punës)*, Organizata Ndërkombëtare e Punës.
276. Këshilli i Evropës (2001). *Handbook on National Machinery to Promote Gender Equality and Action Plan Guidelines for establishing and implementing National Machinery to promote equality, with examples of good practice, (Manual për Makinerinë kombëtare për promovimin e barazisë gjinore dhe udhëzues për planet e veprimit për krijimin dhe zbatimin e makinerisë kombëtare për promovimin e barazisë, me shembuj praktikash të mira)*. Gjetet në gjuhën angleze në: http://www1.uneca.org/Portals/ngm/CrossNeni/1/Documents/national_machinery.pdf.
277. Bridge Institute of Development Studies, gjetet në internet në: <http://www.bridge.ac.uk/reports/re55.pdf>.
278. Golla, A. M., A Malhotra, F. Nanda, dhe R. Mehra (2011). "Understanding and Measuring Women's Economic Empowerment," (Kuptimi dhe matja e fuqizimit të grave) International Centre for Research on Women 1-12. Nxjerrë nga <http://www.icrw.org/publications/understanding-and-measuring-womens-economic-empowerment>.

Shtojca 1: Harmonizimi i Veprimeve Prioritare

Veprimet Prioritare sipas Dosjes Gjinore Shqipëri (renditur në këtë botim)	Kontribuon për objektivin/ treguesin e OZHQ nr.	Në mbështetje të plotësimin të Vrojtimeve Përmblyëse të KEGJFDG për Shqipërinë (2016)	Kontribuon në Aktivitetin/Treguesin E PVGJ II-BE	Mbështet NSDI II, Shtylla 3: Investimi në njerëz dhe kohezion social, 11.7; Sigurimi i Barazisë Gjinore; përparësitë politike/planet e veprimit të QSH
Veprime prioritare për Kapitullin 1 – Përmbushja e Angazhimeve për Barazi Gjinore				
1.1 Mekanizmat institucionale dhe Makineria e Barazisë Gjinore	OZHQ 5.c OZHQ 5.1.1	KEGJFDG, paragrafët 14-15, 2016	Parakusht për veprimet zbatuese sipas shtyllës A të PVGj-BE, Objektivi 1/1.1. Objektivi 4/4.3. Objektivi 6/6.2. Objektivi 6/6.3.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020
1.2. Bashkërendimi dhe udhëheqja mbi barazinë gjinore	OZHQ 5.c	KEGJFDG, para 15, 2016	Parakusht për veprimet zbatuese sipas shtyllës A të PVGj-BE, Objektivi 1/1.4. Objektivi 6/6.2. Objektivi 6/6.3.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020
1.3. Të dhëna të ndara sipas seksit dhe statistika gjinore	OZHQ 17.18	KEGJFDG, para 31, 2016	Parakusht për veprimet zbatuese sipas shtyllës A të PVGj-BE, Objektivi 2/2.4. Objektivi 4/4.1. Objektivi 5/5.1. Objektivi 6/6.1.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020 Plani Kombëtar i Statistikave
1.4 Menaxhimi i financave publike: buxhetimi i përgjigjshëm gjinor	OZHQ 5.c.1 OZHQ 16.6	KEGJFDG, para 15, 2016	Parakusht për veprimet zbatuese sipas shtyllës A të PVGj-BE, Objektivi 6/6.1. PVGj-BE/17.7.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020 Strategjia e Menaxhimit të Financave Publike e Shqipërisë 2014-2020, Veprimi Kyç 2.2.6

1.5 Ndërtimi i kapaciteteve kombëtare për përfshirje të perspektivës gjinore / Reforma e Administratës Publike	OZHQ 5.5 OZHQ 5.c OZHQ 16.6		Parakusht për veprimet zbatuese sipas shtyllës A të PVGj-BE, Objektiv 3/3.5. Objektiv 6/6.2.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020
1.6 Përgjegjshmëria qytetare / qeverisja vendore dhe gjinia	OZHQ 5.1.1 OZHQ 5.5 OZHQ 5.c OZHQ 16.6 OZHQ 16.7		Parakusht për nivelin vendor për zbatimin e veprimeve më lart sipas shtyllës A të PVGj-BE	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020 Strategjia Kombëtare Ndërsektoriale për Decentralizimin dhe Qeverisjen Vendore 2015-2020
Veprime prioritare për Kapitullin 2 – Kontributi për një shoqëri pa dhunë ndaj grave dhe vajzave dhe pa dhunë në familje				
2.1. Parandalimi i DHkGV/DHF dhe përfshirja e burrave dhe djemve	OZHQ 5.1 OZHQ 5.2 OZHQ 16.1.3	KEGJFDG, paragrafët 20-21	PVGj-BE/7.2.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020 Plani Kombëtar i Veprimit për Përfshirjen e Burrave/Djemve si Partnerë me Gratë/ Vajzat për BGJ dhe Parandalimin e DHBGJ/DHF 2014-2019
2.2. Mbrojtja e viktimave/të mbijetuarave dhe aksesit në shërbime	OZHQ 5.1 OZHQ 5.2 OZHQ 16.1.3	KEGJFDG, paragrafët 22-23, 2016 KEGJFDG, para 23, 2016	PVGj-BE/7.2. PVGj-BE/7.3. PVGj-BE/17.5.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020
2.3 Ndjekja penale e dhunuesve dhe programet për dhunuesit	OZHQ 5.1 OZHQ 5.2 OZHQ 16.3	KEGJFDG, paragrafët 22-23, 2016	PVGj-BE/7.3.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020
2.4 Bashkëndimi dhe politikat e integruara	OZHQ 5.1 OZHQ 5.2	KEGJFDG, paragrafët 22-23, 2016	PVGj-BE/7.3.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020

Veprime prioritare për Kapitullin 3 – Fuqizimi social dhe ekonomik i grave				
3.1 Puna dhe punësimi	OZHQ 1.1 OZHQ 4.5 OZHQ 5.4 OZHQ 8.3 OZHQ 8.5 OZHQ 8.8	KEGJFDG, paragrafët 28- 29, 2016 KEGJFDG, paragrafët 30- 31, 2016	PVGj-BE/12.4. PVGj-BE/13.10. PVGj-BE/14.1. PVGj-BE/14.2. PVGj-BE/14.4. PVGj-BE/14.5. PVGj-BE/14.6. PVGj-BE/15.3.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020 Strategjia Kombëtare e Mbrojtjes Sociale 2016-2020 Strategjia për Zhvillimin e Biznesit dhe Investimeve 2016-2020
3.2 Gratë dhe sipërmarrja	OZHQ 5.5 OZHQ 5.a, 5.b, 5.c OZHQ 8.3		PVGj-BE/14.1. PVGj-BE/15.8. PVGj-BE/17.2	Strategjia Kombëtare për Punësim dhe Aftësi 2016-2020 Strategjia për Zhvillimin e Biznesit dhe Investimeve 2016-2020
3.3 Trajtimi i diskriminimit të shumëfishtë	OZHQ 1.3 OZHQ 1.4 OZHQ 10.2 OZHQ 10.3 OZHQ 10.4		PVGj-BE/12.4. PVGj-BE/15.1. PVGj-BE/15.2.	Strategjia Ndërsektoriale për të Drejtat Pronësore 2012-2020, Objektivi strategjik 4 Strategjia Kombëtare e Mbrojtjes Sociale 2016-2020
3.3.1 Gratë dhe vajzat në zonat rurale	OZHQ 1.3 OZHQ 1.4 OZHQ 4.5 OZHQ 5.a OZHQ 10.2 OZHQ 11.2 OZHQ 11.a	KEGJFDG, paragrafët 30- 31, 2016	PVGj-BE/12.4. PVGj-BE/13.10. PVGj-BE/15.6. PVGj-BE/15.7. PVGj-BE/15.8.	Strategjia Ndërsektoriale për të Drejtat Pronësore 2012-2020, Objektivi strategjik 4 Strategjia Ndërsektoriale për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural në Shqipëri 2014-2020, Objektivi 3.5

3.3.2 Gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara	OZHQ 1.3 OZHQ 4.5 OZHQ 4.a OZHQ 10.2	KEGJFDG, paragrafët 30-31, 2016	PVGj-BE/17.3.	Strategjia Kombëtare e Mbrojtjes Sociale 2016-2020
3.3.3 Gratë e moshuara	OZHQ 1.3 OZHQ 1.4 OZHQ 5.4 OZHQ 5.c OZHQ 10.2	KEGJFDG, paragrafët 38-39, 2016	PVGj-BE/12.4	
3.3.4 Gratë migrante	OZHQ 1.4 OZHQ 8.8 OZHQ 10.7	KEGJFDG, para 30, 2016	PVGj-BE 12.4.	Strategjia Kombëtare për Punësim dhe Aftësi 2016-2020 Strategjia për Zhvillimin e Biznesit dhe Investimeve 2016-2020
3.3.5 Gratë dhe vajzat rome dhe egjiptiane	OZHQ 10.2 OZHQ 10.3 OZHQ 10.4 OZHQ 11.1 OZHQ 17.18	KEGJFDG, paragrafët 30-31, 2016 KEGJFDG, para 39, 2016	PVGj-BE/17.3.	Plani Kombëtar i Veprimit për Integrimin e Romëve dhe Egjiptianëve në Republikën e Shqipërisë 2016-2020 Strategjia Kombëtare e Mbrojtjes Sociale 2016-2020
3.3.6 Gratë dhe vajzat lesbike, biseksuale, transgjimore dhe interseks	OZHQ 5.1 OZHQ 10.3.1 OZHQ 16.b.1	KEGJFDG, para 39, 2016	PVGj-BE/17.3.	Plani Kombëtar i Veprimit për Personat LGBTI në Republikën e Shqipërisë 2016-2020
Veprime prioritare për Kapitullin 4 – Sigurimi i zërit dhe përfaqësimit të barabartë të grave				
4.1 Gratë në procese zgjedhore dhe politike	OZHQ 5.1 OZHQ 5.5 OZHQ 5.c OZHQ 10.3 OZHQ 16.7 OZHQ 16.b.1	KEGJFDG, paragrafi 27, 2016	PVGj-BE/17.1 PVGj-BE/17.3. PVGj-BE/17.6. PVGj-BE/19.3.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020
4.2 Ndikimi dhe zëri i grave në proceset e qeverisjes	OZHQ 5.5 OZHQ 10.2 OZHQ 16.7	KEGJFDG, paragrafi 27, 2016	PVGj-BE/17.2 PVGj-BE/17.6.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020

Veprime prioritare për Kapitullin 5 – Qasja e grave në drejtësi dhe në shtetin ligjor	OZHQ 5.39 OZHQ 16.1.3 OZHQ 16.6	KEGJFDG, paragrafët 12-13, 2016 KEGJFDG, paragrafët 12-13, 2016 KEGJFDG, paragrafët 24-25, 2016	PVGj-BE/7.3. PVGj-BE/7.5. PVGj-BE/17.5.	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020
Kapitulli 6 – Shëndeti dhe të drejtat seksuale dhe riprodhuese të grave	OZHQ 3.3.1 OZHQ 3.7 OZHQ 3.8 OZHQ 5.6	KEGJFDG, paragrafët 32-33, 2016	PVGj-BE/10.4 PVGj-BE/11.1 PVGj-BE/11.2 PVGj-BE/11.3 PVGj-BE/11.4 PVGj-BE/11.5 PVGj-BE/11.6 PVGj-BE/11.7	Strategjia Kombëtare për Barazinë Gjinore 2016-2020 Objektivi specifik 4.4, aktiviteti 4.4.2 Strategjia Kombëtare e Shëndetësisë Shqiptare 2016-2020, Prioriteti Strategjik 2.2
Kapitulli 7 – Çështje të reja gjinore të kohëve të sotme				
7.1. Menaxhimi i rreziqeve të fatkeqësive natyrore	OZHQ 5.2 OZHQ 5.4 OZHQ 5.5. OZHQ 5.a OZHQ 11.b OZHQ 13.1 OZHQ 13.3		PVGj-BE/20.1.	
7.2. Mjedisi, varfëria energjetike dhe ndryshimet klimatike	OZHQ 11.6 OZHQ 11.b OZHQ 12.c OZHQ 13.b		PVGj-BE/9.5. PVGj-BE/16.5. PVGj-BE/16.6. PVGj-BE/16.8.	Projekt Strategjia Ndërsektoriale e Mjedisit 2015-2020, Politika për ndryshimet klimatike nr. 1

CIP Katalogimi në botim BK Tiranë

Kocaqi, Monika
 Dosja gjinore Shqipëri / Monika Kocaqi, Ani Plaku, Dolly Wittberger ;
 UN Women, PNUD ; përkth. e red. Majlinda Nishku ;
 red. Kristin van der Leest. – Tiranë : Gent Grafik, 2016
 116 f. ; 21 x 29.7cm.

ISBN 978-9928-202-35-2

I.Plaku, Ani II.Wittberger, Dolly
 1.Përkatësia gjinore 2.Gra 3.Barazia 4.Politika sociale

316.346 .2(496.5)

305 -055.2(496.5)

ISBN: 978-9928-202-35-2

9 789928 202352